

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Diana Sedlaříková

**Právní naučení Olomouce 1598 - 1618 v kontextu
raně novověkého městského práva**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Prof. Mgr. Jaroslav Miller, Ph.D.

V Olomouci 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená práce je mým původním dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a v závěru práce jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

.....

Poděkování

Tímto děkuji za odborné vedení, cenné rady, připomínky a za věnovaný čas svému vedoucímu diplomové práce Prof. Mgr. Jaroslavu Millerovi, Ph.D.

OBSAH

OBSAH	4
ÚVOD	6
1. KRÁLOVSKÉ MĚSTO OLOMOUC	10
1. 1. Založení a vývoj města	10
1. 2. Správa města	11
2. MĚSTSKÉ PRÁVO V ČESKÝCH ZEMÍCH	14
2. 1. Magdeburské městské právo	16
2. 2. Městské právo v Olomouci	18
2. 2. 1. Oblast působnosti olomouckého městského práva	22
2. 3. Kodifikace městského práva	23
2. 4. Pavel Kristián z Koldína	24
3. ŘÍZENÍ PŘED MĚSTSKÝMI SOUDY	28
3. 1. Soudní proces	30
3. 2. Soudní řízení	31
3. 3 Právní způsobilost	34
3. 4. Tortura	36
4. POTRESTÁNÍ DELIKVENTŮ	40
4. 1. Trest smrti	41
4. 2. Kat	47
5. PRÁVNÍ NAUČENÍ OLOMOUCE	49
5. 1. Okruh právní působnosti Olomouce	50
5. 2. Četnost	53
5. 3. Forma právních naučení	56
6. KLASIFIKACE DELIKTŮ PRÁVNÍCH NAUČENÍ OLOMOUCE	62
6. 1. Trestněprávní delikty	64
6. 1. 1. Delikty proti osobním právům	64
6. 1. 2. Delikty proti životu a zdraví	71
6. 1. 3. Delikty proti vlastnictví	80
6. 1. 4. Delikty proti právnímu řádu, bezpečnosti a veřejnému pořádku	84
6. 2. Majetkoprávní spory	86

6. 2. 1. Dědické spory.....	86
6. 2. 2. Dlužnické spory	89
6. 3. Nezařaditelné pře	92
ZÁVĚR	94
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	96
RESUMÉ	100
PŘÍLOHY	101

ÚVOD

Právní naučení je žádost o výklad práva, kdy se město nižšího práva obracelo o naučení nebo přímo o rozhodnutí ve složité právní věci k městu vyššího práva. Vrchní právo olomoucké tedy poskytovalo naučení menším městským právům, právům vesnickým a kromě těch od roku 1598 naučovalo i vrchnosti a soukromníky. Tato právní naučení vydávala městská rada v čele s purkmistrem města Olomouce.

Při zpracování tématu, tedy právních naučení vydaných olomouckou městskou radou nám jako primární pramen slouží kniha sign. 194¹ uložená ve Státním okresním archivu v Olomouci. Jsou v ní zaznamenána právní naučení vydávaná Olomoucí od roku 1598 až do roku 1635 a to dvojjazyčně – česky a německy podle jazyka původně zaslané žádosti. Sledované období je vymezeno lety 1598 - 1618, kdy jsou právní naučení z těchto let zaznamenána na foliu 1 - 196. Rozhodla jsem se postupovat od počátku zapsaných právních naučení, tedy od roku 1598, kdy olomoucká městská rada již nenaučovala pouze města a vesnice z magdeburského právního okruhu, ale svá naučení začala zasílat také vrchnostem a soukromým osobám. Dalším důvodem, proč je počátek zkoumaného období právě v tom roce, je jistě i ve skutečnosti, že se v roce 1598 začíná psát zkoumaný pramen, tedy již zmíněná kniha z Olomouckého okresního archivu. Konec sledovaného období je pak vymezen rokem 1618, kdy v českých zemích započal celoevropský konflikt trvající dlouhých 30 let. Po Bílé hoře také došlo k oslabení olomoucké městské rady jako vrchní stolice moravských měst magdeburského práva.²

Při studiu olomouckých právních naučení je velice zajímavé sledovat proměny kriminality a způsoby, jak se proti ní bojovalo tehdy a jak se bojuje v dnešní době. Sledujeme, s jakými delikty se městské soudy museli vypořádat a jak při tom postupovaly, také vidíme, jaké tresty byly viníkům ukládány. Především podoba postihu zločinců se z dnešního pohledu velice změnila. Dnes běžný kratší či delší pobyt ve vězení totiž v raném novověku nebýval chápán jako náležitá odplata a právě posun významu trestu z „pomsty“ za prožité bezpráví na snahu o nápravu provinilce lze považovat za významný mezník v dějinách kriminality. Vězení se však stalo trestem až od 18. století vlivem osvícenských ideologií. My se ve zkoumaném období nacházíme v raném novověku, kdy se obraz zločince prolíná s obrazem

¹ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194.

² SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 139.

hříšníka a kdy jeho zločiny již nejsou soukromou záležitostí mezi viníkem a jeho obětí, ale jeho potrestání se stává věcí veřejného zájmu. Spáchaný zločin totiž zasahuje celou komunitu a činí ji nečistou, ta se pak musí obávat Božího hněvu a msty, to vše až do chvíle vykoupení a usmíření, které symbolizuje vykonaný trest. Pro tuto dobu je charakteristická okázalá krutost při výkonu trestu, kdy cílem nebyl pouze delikvent, ale cílem se stává i řadový divák, jenž má být odstrašen a varován.³

Z výše zmíněného může pramenit mylná představa, že městské soudnictví se zabývalo pouze těžkými zločiny, vraždami v první řadě, a na ně pak navazoval trestní aparát, pro který se šibenice stala jakýmsi typickým znakem. Pokud se však budeme zabývat právními naučeními podrobně, zjistíme, že skutečnost byla zcela odlišná.

Ve své práci jsem chtěla nejen zjistit, s jakými trestnými činy přicházela olomoucká městská rada denně do styku, které delikty byly nejčastější a které byly naopak vzácné. Zajímalo mě také, jaké ortely padaly v konkrétních případech, protože teorie se často liší od praxe a tak není nic spolehlivějším ukazatelem skutečného života lidí, než právě zachycená skutečnost. Ke svému zkoumání jsem si zvolila ne příliš často zkoumaný pramen právních naučení. Volba tohoto pramene má samozřejmě i své nevýhody a to, že jsme často ochuzeni o celé znění předmětu sporu a musíme se snažit pochytit co nejvíce z několika útržků, které nám jsou poskytnuty. Na druhou stranu se jedná o výjimečné zachycení minulosti, kdy nejsme omezeni pouze na jedno město či vesnici, ale sledujeme trestnou činnost v celé oblasti magdeburského práva na Moravě, opět samozřejmě omezeně, protože nám jsou poskytnuty pouze takové případy, kdy si žadatelé nevěděli se svým sporem rady, a proto hledali pomoc v Olomouci. Zato si ale můžeme vytvořit dobrou představu o tom, které případy byly natolik složité či nejasné, že bylo třeba zásahu třetí strany.

Celá práce je rozčleněna do šesti kapitol, které se dále dělí do jednotlivých podkapitol. První dvě kapitoly pojednávají o městě Olomouci, jeho založení, vývoji a správním fungování města. Následující kapitola stručně charakterizuje právní vývoj v českých zemích s důrazem na olomoucké městské právo. Další dvě kapitoly se zabývají především teoretickým fungováním soudnictví včetně popisu průběhu soudního řízení a následného potrestání delikventů. Samostatnou podkapitolu jsem věnovala osobě kata, protože mi jeho postavení v dějinách připadá velice zajímavé.

³ TINKOVÁ, Daniela: *Hřích, zločin a šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha 2004, s. 36 - 37.

Vzhledem ke svému způsobu obživy, který si však nevybíral dobrovolně, byl osobou hluboce opovrhovanou a stojící na samém okraji společnosti a přitom to byla postava pro společnost velice potřebná ba přímo nezbytná. Závěrečné dvě kapitoly jsou pak pro práci stěžejní, jelikož představují vlastní rozbor právních naučení. Nejprve je to okruh právní působnosti Olomouce, četnost vydávání právních naučení a také jejich forma. Následuje pak klasifikace deliktů na trestněprávní a majetkoprávní pře. Tato struktura vychází ze studia literatury vztahující se k dané problematice s přizpůsobením schématu potřebám plynoucím z analýzy pramene.

Při práci s pramenem jsem použila metodu textové analýzy. Vzhledem k častým citacím pramene objevujícím se v textu je nutno poznamenat, že při přepisu českých textů byla použita transkripce podle platných českých pravidel. Pouze příjmení vystupujících osob byla transliterována, aby nedošlo k případnému zkomolení vlastních jmen. U německého textu pak byla použita metoda transliterace.

Česká historiografie věnovala ve 20. století velkou pozornost právním dějinám, soudnictví i kriminalitě. Významnou kapitolou bádání bylo studium vývoje městské správy a soudnictví, kdy za nejvýznamnější autory můžeme považovat znalce právních dějin českých zemí a profesora právních dějin Karla Malého,⁴ Václava Vaněčka⁵ a Jiřího Klaboucha,⁶ jehož výklad o vývoji trestního řízení je místy poněkud vágní a není bez omylu, přesto načrtává správný obraz vývoje trestního řízení a trestního práva od 16. do 18. století. K problematice městského práva a soudnictví pak vznikla výborná díla z per českých historiků Jaroslava Pánka,⁷ Jindřicha Francka⁸ a Petra Kreuze⁹

S přihlédnutím k oblasti Olomouce a blízkého okolí nesmíme opomenout národního buditele z konce 19. století Vincence Praska, jenž se zabýval problémem

⁴ MALÝ, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vydání. Praha 2003; MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995; MALÝ, Karel: *Trestní právo v Čechách v 15. a 16. století*. Praha 1979.

⁵ VANĚČEK, Václav: *Dějiny státu a práva v Československu*. Praha 1975.

⁶ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Praha 1967.

⁷ PÁNEK, Jaroslav (ed.): *Česká města v 16 - 18. století*. Praha 1991; PÁNEK, Jaroslav: *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*. In: ČSČH 32. Praha 1984.

⁸ FRANCEK, Jindřich: *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16. - 18. století*. In: PÁNEK, Jaroslav (ed.): *Česká města v 16 - 18. století*. Praha 1991, s. 41 - 61; FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007.

⁹ KREUZ, Petr: *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Praha 1991, s. 63 - 97.

právních naučení vydávaných Olomoucí a určených městu Tovačovu.¹⁰ Velice významný je v současné době tvořící historik a archivář Vladimír Spáčil¹¹, který jistou dobu působil i jako ředitel Okresního archivu v Olomouci. Ve spolupráci s Libuší Spáčilovou vytvořili Míšeňskou právní knihu¹², jež se mimo jiné zabývá magdeburským právem a jeho vztahem k Olomouci. Olomouckým městským právem se zabývá také Bohdan Kaňák.¹³

¹⁰ PRASEK, Vincenc: *Organisace práv magdeburských na severní Moravě a v rakouském Slezsku*. Olomouc 1900; PRASEK, Vincenc: *Tovačovská kniha ortelů Olomuckých*. Olomouc 1896.

¹¹ SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce*. Olomouc 2002.

¹² SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010.

¹³ KAŇÁK, Bohdan: *Zvláštnosti průběhu soudního jednání u olomouckého městského práva v hrdelních případech podle procesního řádu z roku 1550*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 101 - 106.

1. KRÁLOVSKÉ MĚSTO OLMOUC

1. 1. Založení a vývoj města

Historie města Olomouce se začala psát v průběhu druhé poloviny 13. století. Město vzniklo v blízkosti významného olomouckého hradu, který byl centrem hradského obvodu nejpozději od poloviny 11. století a od roku 1063 také sídlem moravského biskupství.¹⁴ Akt založení města nebyl doložen písemnou formou, takže nemáme k dispozici žádnou zakládací listinu, díky které bychom mohli s určitostí datovat vznik právního města, tedy akt spojený s udělením městského práva.¹⁵ Absence zakládací listiny však není žádnou výjimkou ani u tak významného města, jakým Olomouc bylo. Jiří Kejř¹⁶ dokonce zastává názor, že královská města vlastně ani žádnou zakládací listinu nepotřebovala. Z výše zmíněného tedy můžeme vyvodit, že k dohodě o založení města došlo ústní formou a to mezi panovníkem a lokátorem. Nově vzniklá Olomouc do svého území pojala nejen značnou plochu, jež do té doby patřila starému městu, později zvanému Předhradí, ale v teritoriu města se ocitly i do té doby samostatně stojící malé osady.¹⁷ Jméno Olomouc pak nové město přijalo podle přemyslovského hradu, v jehož blízkosti stálo.

Prvním významným dokladem o existenci Olomouce jako města je listina papeže Innocence IV. s datem 20. září 1245, kdy je Olomouc poprvé označena jako „civitas“, což latinsky znamená město.¹⁸ Podle názorů založených na novodobých průzkumech lze tedy datovat vznik nově založeného města Olomouce mezi léta 1239 – 1248.¹⁹

První osadníky nově založeného města lze rozdělit do několika skupin a to na kupce, řemeslníky, starousedlíky a nově příchozí kolonisty, z nichž byl jeden příchozí z Opavy a dva bratři z Uničova; soudě podle jmen byli obyvatelé národnostně většinou Němci, avšak již roku 1256 můžeme mezi olomouckými měšťany najít i tři Čechy.²⁰ Vzhledem ke skutečnosti, že naprostá většina nově

¹⁴ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 113.

¹⁵ Tamtéž, s. 113.

¹⁶ KEJŘ, Jiří: *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha 1998, s. 131

¹⁷ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 114.

¹⁸ Tamtéž, s. 113.

¹⁹ BISTRICKÝ, Jan: *Dva příspěvky k dějinám Olomouce ve 13. století*. Ostrava 1979, s. 121.

²⁰ BISTRICKÝ, Jan: *Počátky hradu a města*. In: SCHULZ, J. (ed.): *Dějiny Olomouce 1*. Olomouc 2009, s. 96.

příchozích kolonistů byla německého původu a německá kolonizace severní Moravy se dala ze Slezska, je zřejmé, že noví osadníci si s sebou přinesli i své vlastní právo, které užívali od samého počátku založení města.²¹ Jednalo se o severoněmecké, tzv. magdeburské právo, stejné právo, které bylo sousednímu městu Uničovu, jehož dceřiným městem Olomouc bezpochyby byla, propůjčeno již při jeho založení v roce 1213.²² Toto tvrzení lze podložit i faktem, že Uničov byl, co se práva týče, vzorem i pro další severomoravská města, která se pak na Uničov obracela se svými žádostmi o právní naučení. Ale k tomu se ještě dostaneme později.

V průběhu středověku byla Olomouc správním centrem Moravy, o svou pozici však musela bojovat s Brnem. Obě města byla středisky městského právního okruhu, zasedání zemského soudu a zemského sněmu se pak odehrávala střídavě v obou městech. Postavení Olomouce umocňovalo to, že město bylo sídlem moravského biskupství a navíc zde již v roce 1573 došlo ke zřízení univerzity, povýšením jezuitské akademie, univerzita byla teprve druhou v českých zemích. Avšak na konci dlouhého 16. století Olomouc ztrácí faktickou pozici hlavního města markrabství moravského ve prospěch svého brněnského konkurenta.²³

1. 2. Správa města

Správu nad královskými městy již od 13. století vykonával výlučně ve prospěch krále podkomoří, jehož úkolem bylo především obstarávání hotových peněz od měst a klášterů, jednalo se nejčastěji o různé úroky, dary či berně. Od přelomu století 13. a 14. spočívala funkce podkomořího také v dohledu nad městskou samosprávou, realizovaná potvrzováním městských rad a kontrolou městského soudnictví. Ve třicátých letech 14. století se soudní pravomoc podkomořího vydělila a byla přidělena hofrychtěři, zástupci podkomořího.²⁴

O vnitřní organizaci a správě města Olomouce se dozvídáme více teprve po založení nejstarší olomoucké knihy²⁵ *Liber actum notabilium*, která vycházela ze

²¹ SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce*. Olomouc 2002, s. 7.

²² Tamtéž, s. 7.

²³ PAVLÍČKOVÁ, Radmila: *Hlavní město markrabství moravského*. In: SCHULZ, J. (ed.): *Dějiny Olomouce 1*. Olomouc 2009, s. 278.

²⁴ HLEDÍKOVÁ, Z. - JANÁK, J. - DOBEŠ, J.: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2005, s. 58.

²⁵ SPÁČIL, Vladimír: *Nejstarší městská kniha olomoucká (Liber actum notabilium) z let 1343 - 1420*. Olomouc 1982.

sasko - magdeburských zdrojů, magdeburského práva a později i z Míšeňské právní knihy.²⁶

Podoba správy uvnitř města v sobě zahrnovala dva prvky, královský a samosprávný. Panovník jako pán města měl v každém jednotlivém městě svého zástupce, což byl fojt.²⁷ V Olomouci se stal dědičným fojtem organizátor vysazení města, stál v čele města a byl podřízen pouze panovníkovi, markrabímu či zemskému podkomořímu v jejich zastoupení.²⁸ V roce 1254 byl zmíněn první fojt jménem Štěpán, který byl s největší pravděpodobností lokátorem, tedy zakladatelem města.²⁹ Jako královský zástupce ručil fojt především za mír a pořádek ve městě včetně dodržování právního řádu, což znamená, že mu podléhalo i soudnictví.³⁰ Fojt soudil sám nebo spolu s přísedními. V době, kdy fojt ještě nebyl podřízen městské radě, zastával trojí funkci a to 1. byl v podstatě policejním úředníkem, 2. byl předsedajícím na zahájeném soudě, kde vyhlášoval rozsudky přísedních a 3. byl samosoudcem.³¹

Samosprávný prvek ve městech se projevil již v počátcích městského soudnictví, kdy se z měšťanů ustavil sbor přísedních, kteří rozhodovali spory. Úloha přísedních jako městem voleného orgánu však nespočívala jen v soudní pravomoci, ale vztahovala se i na řízení všech vnitřních záležitostí společných celému městu.³² Ke sboru přísedních velmi brzy přibyli i čtyři další měšťané, později nazýváni radní či konšelé, v Olomouci jsou tyto měšťané poprvé zmíněni již v roce 1262.³³

Samospráva města byla představována těmito čtyřmi konšeli, kteří spolu se sedmi přísedními tvořili plnou radu v čele s fojtem.³⁴ Všichni představitelé správy města, tedy členové městské rady jsou poprvé jmenováni v úvodu listiny vydané roku 1314.³⁵ Podle starého zvyku se v Olomouci městská rada každoročně obnovovala a volit se do ní mělo z měšťanů jedenáct nejmoudřejších osob a to již zmiňovaní čtyři radní a sedm přísedních. Obnovování rady se konalo zpravidla

²⁶ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 132.

²⁷ HLEDÍKOVÁ, Z. - JANÁK, J. - DOBEŠ, J.: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2005, s. 205.

²⁸ SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce*. Olomouc 2002, s. 8.

²⁹ Tamtéž, s. 8.

³⁰ HLEDÍKOVÁ, Z. - JANÁK, J. - DOBEŠ, J.: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2005, s. 206.

³¹ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 132.

³² HLEDÍKOVÁ, Z. - JANÁK, J. - DOBEŠ, J.: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2005, s. 206 - 207.

³³ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 133.

³⁴ Tamtéž, s. 133.

³⁵ SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce*. Olomouc 2002, s. 8.

okolo svátku svatého Vavřince, což je 10. srpna, za přítomnosti podkomořího.³⁶ Městská rada ve vlastním zájmu přejímala odpovědnost za samosprávné záležitosti, čímž tvořila vědomí sounáležitosti městské komunity schopné převzít zodpovědnost za celek města, tím pak docházelo k oslabování královské moci. Působení fojta tak ztrácelo své opodstatnění, protože již nadále nebylo třeba ochranné ruky krále. Projevem zmenšeného významu fojta a zeslabení jeho závislosti na králi byl přechod od jeho jednotlivého jmenování králem k dědičnosti úřadu, od poloviny 14. století je pak fojt v listinách uváděn až na druhém místě.³⁷

V čele města tak stály prakticky tři orgány a to fojt jako nejvyšší činitel města a samosoudce, dále městský soud tvořený fojtem a přísěznými a konečně městská rada, v níž zasedal fojt, přísězní a konšelé.³⁸ Pro městské soudnictví bylo jedním z nejdůležitějších privilegií, jež město mohlo obdržet, udělení vlastního městského soudu, jemuž podléhali měšťané, protože měšťan osobně nemohl být souzen jiným soudem než městským a soudit jej mohl opět pouze měšťan. V Olomouci byl městský soud zřízen v roce 1291.³⁹ Ještě do konce 14. století městský soud zasedal v domě fojtové, který stál v blízkosti kostela svatého Michala a byl proto nazýván „stuba ad sanctum Michaellem“,⁴⁰ dům stál v místech dnešní školy Na Hradě, která je v současnosti sídlem Katedry historie Univerzity Palackého v Olomouci. Avšak poté, co fojt ztratil své přední postavení a byla k dispozici nově zbudovaná radnice uprostřed města, zasedání soudu se konalo v jejích prostorách.⁴¹ Brzy se soudních jednání začali zúčastňovat i konšelé a tak zahájený městský soud a plná městská rada byly tvořeny fojtem, konšeli i přísěznými, čili došlo k tomu, že všichni vystupovali ve dvou rolích a to správní a soudní a oba orgány se navzájem překrývaly.⁴²

Svůj vliv v městské radě fojt definitivně ztratil na konci 14. století a byl trvale nahrazen purkmistrem. Purkmistrovský úřad byl obsazován vždy jedním ze čtyř konšelů na dobu jednoho měsíce a to tak, že po čtyřech měsících se cyklus opakoval, tudíž byl každý z konšelů během roku třikrát purkmistrem. V praxi to znamenalo, že první z konšelů zastával úřad purkmistra v lednu, květnu a září, druhý v únoru,

³⁶ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 133.

³⁷ HLEDÍKOVÁ, Z. - JANÁK, J. - DOBEŠ, J.: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2005, s. 207.

³⁸ SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce*. Olomouc 2002, s. 9.

³⁹ Tamtéž, s. 8.

⁴⁰ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 133.

⁴¹ Tamtéž, s. 133.

⁴² SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce*. Olomouc 2002, s. 9.

červnu a říjnu, třetí v březnu, červenci a listopadu a poslední v dubnu, srpnu a prosinci.⁴³ Městská rada se pak skládala z purkmistra, tří konšelů, sedmi přísežných a fojta.

Povinností členů rady bylo chovat se spravedlivě vůči bohatým stejně jako chudým, podporovat právo a bojovat s bezprávím.⁴⁴ Rada měla chránit vdovy, sirotky a nevinné a dále pečovat o chudé a nemocné ve špitálech a chudobincích. Požadavkem také bylo, aby člen rady byl osedlý ve městě, dobré pověsti, řádně zplozen v manželském loži, vyznavač římskokatolické víry, německého původu, ženatý, starý nejméně 25 let, dobré pověsti, moudrý, klidný a mlčenlivý. Neměli být voleni pijáci, lidé necudní, lichváři, nestřídmí v jídle, zmatení a bojovní. Také byl vyžadován dobrý zdravotní stav, proto neměli být v radě lidé malomocní, hluchí, slepí, pomatení či náměsíční, překážkou mohl být také věk přes devadesát let.⁴⁵

Postupem času a nárůstem složitostí městské agendy došlo k členění městské správy a členové městské rady byli pověřováni dohledem nad různými okruhy působnosti města, tedy nad jakýmsi agendami, byl to například dohled nad obilím, nad špitály, nad městskými penězi atd. Jako dozorčí orgán nad městskou radou byla po roce 1620 zřízena funkce královského rychtáře. Ve své podstatě se systém správy města, kdy v čele stál purkmistr, konšelé, přísežní a fojt udržel až do roku 1726, kdy nastaly podstatné změny v městské správě zásahem státní moci, a to reskripty císaře Karla VI.⁴⁶

2. MĚSTSKÉ PRÁVO V ČESKÝCH ZEMÍCH

Městské právo charakterizujeme jako „...soubor obyčejových nebo zákonných ustanovení, která se týkala města jako celku i jeho obyvatel, byla zaručována městskou vrchností, uplatňována městskými orgány a užívána obyvateli ve věcech veřejných i soukromých“.⁴⁷

⁴³ SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce*. Olomouc 2002, s. 12.

⁴⁴ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 134.

⁴⁵ SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce*. Olomouc 2002, s. 11 - 12.

⁴⁶ Tamtéž, s. 13.

⁴⁷ FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 24.

Základy městského práva vznikaly mimo naše území a stejně jako obyčejové normy k nám byly přeneseny nejdříve cizími kupci.⁴⁸ V souvislosti s procesem kolonizace, kdy se u nás usazovali řemeslníci a kupci z jazykově německých oblastí, se i u nás vyvinulo zvláštní, tzv. městské právo, což je soubor právních pravidel užívaných obyvateli města.⁴⁹ A právě toto nově vznikající právo bylo ve svých počátcích ovlivněno právními systémy, které si kolonisté přinášeli s sebou. Dochází tak k recepci práva německého, jehož podstatou je personalita práva.⁵⁰ Podle souborů městských práv se v našich zemích vytvořily dva základní právní okruhy právě v souvislosti s německou kolonizací ve 13. století. Zatímco kolonisté přicházející ze severu si s sebou přinášeli právo magdeburské, které bylo založené na podobě práva zapsaného v Saském zrcadle, městská centra na jihu našich zemí byla orientována na právo jihoněmecké, tzv. norimberské vycházející z práva švábského.⁵¹ I když dnes již můžeme s jistotou říci, že název práva podle Norimberku byl jen nominální. Přesto mýtus o platnosti tzv. norimberského práva v Praze a jižních oblastech Čech přetrvával ještě ve druhé polovině 20. století. Názor, že se v našich zemích uplatňovalo právo města Norimberku, vyvrátil český historik Bedřich Mendl.⁵² Rozdíly mezi oběma právy nebyly velké a projevovaly se konkrétněji především v soudnictví.

Při svém založení, města dostávala nařízenou nejen základní právní příslušnost, ale i vzorová města, k nimž se měla v nejasných případech obracet pro právní naučení.⁵³ Oblast severního práva byla stále ve styku s Magdeburkem a Vratislaví a daleko ve větší míře zachovávala svůj německý ráz, naopak jižní právní oblast mnohem rychleji přejímala prvky práva římského.⁵⁴

Již kolem poloviny 14. století se však původně jednotná oblast tzv. norimberského práva rozpadla na čtyři menší domácí okruhy práv a to na právní

⁴⁸ HLEDÍKOVÁ, Z. - JANÁK, J. - DOBEŠ, J.: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2005, s. 203.

⁴⁹ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 36.

⁵⁰ Tamtéž, s. 36.

⁵¹ MILLER, Jaroslav: *Stručný nástin moravského předbělohorského soudnictví*. Olomouc 1997, s. 19.

⁵² ŠTĚPÁN, Jaromír: *Ke krystalizačnímu procesu městského práva českého*. In: MALÝ, Karel (ed.): *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Praha 1982, s. 273.

⁵³ HLEDÍKOVÁ, Z. - JANÁK, J. - DOBEŠ, J.: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2005, s. 204.

⁵⁴ MILLER, Jaroslav: *Stručný nástin moravského předbělohorského soudnictví*. Olomouc 1997, s. 19.

okruh pražský, brněnský, jihlavský a znojenský.⁵⁵ V integračním procesu městských práv má mimořádný význam právo oblasti brněnsko - jihlavské, které se vzájemně prolínalo a ovlivňovalo, patrně s převahou vlivu okruhu brněnského. Brněnsko - jihlavské právo postupně ovlivnilo téměř celou sféru městského práva v českých zemích, s výjimkou měst spravujících se právem magdeburským.⁵⁶

2. 1. Magdeburské městské právo

Magdeburk byl již kolem roku 800 významným obchodním centrem a asi v polovině 10. století se vyvinul v sídliště městského charakteru. Město se již v roce 968 stalo sídlem arcibiskupství, což podpořilo jeho rozvoj a význam natolik, že ve 12. století patřil Magdeburk k nejvýznamnějším městům říše.⁵⁷

Magdeburské městské právo představovalo platné právo města Magdeburku a přilehlého území, nemělo však význam jen jako městské právo, ale ovlivňovalo také vesnice. V průběhu doby nabylo mimořádně velkého významu a teritoriálního rozsahu, avšak o jeho počátcích jsme informováni jen velmi nedostatečně vzhledem k malé dochovanosti pramenů. Důvodem je skutečnost, že celý archiv magdeburské městské rady zanikl při požáru města během třicetileté války.⁵⁸

Velmi často se setkáváme s názorem, že magdeburské právo ve srovnání s právem jihoněmeckým reagovalo méně pružně na hospodářské a společenské změny a z toho důvodu bývá hodnoceno jako právo strnulé a zaostávající za právem jihoněmeckým. Avšak skutečnost mimořádné odolnosti a životnosti magdeburského práva nám ukazují něco jiného než zdání strnulosti a zaostalosti. Důkaz otevřenosti magdeburského práva vůči okolním vlivům můžeme hledat v českých městech, kdy již od 15. století docházelo k ovlivňování základních principů magdeburského práva pronikáním prvků práva pražského.⁵⁹

Magdeburské právo je spjato se saským zrcadlem, Sachsenspiegel. Saské zrcadlo je středověký rukopis kodifikující saské zvykové právo. Je to nejstarší a

⁵⁵ HLEDÍKOVÁ, Z. - JANÁK, J. - DOBEŠ, J.: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2005, s. 204.

⁵⁶ ŠTĚPÁN, Jaromír: *Ke krystalizačnímu procesu městského práva českého*. In: MALÝ, Karel (ed.): *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Praha 1982, s. 267.

⁵⁷ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 61.

⁵⁸ Tamtéž, s. 60.

⁵⁹ HOFFMANN, František: *Městské právo olomoucké a jeho vliv na život města*. In: *Historická Olomouc 3*. Olomouc 1980, s. 53.

nejvýznamnější právní kniha v Německu, která se stala vzorem pro další podobné právní spisy. Autorem saského zrcadla je Eike von Repgow, který jej latinsky sepsal v letech 1224-1230 a vycházel při tom ze saských právních obyčejů, některých říšských zákonů a rozsudků císařského soudu. Kolem roku 1230 jej na zakázku Hoyera von Falkenstein přeložil do němčiny. Původní latinský text se do dnešních dnů bohužel nedochoval, zato německý text je dochován v mnoha opisech. Vzhledem k tomu, že Saské zrcadlo neobsahovalo městské právo, výchozím bodem pro saské městské právo bylo právo magdeburské, zároveň ale magdeburské právo ze Saského zrcadla čerpalo. Setkáme se dokonce s vyjádřením, že „magdeburské právo je nejčistším projevem Saského zrcadla v městském právu.“⁶⁰ Další prameny magdeburského práva je nutno hledat ve zvykovém právu platném v Magdeburku, v různých privilegiích a především pak ve výrocích magdeburských přísežných.⁶¹

Ke kodifikaci práva došlo až v magdeburském radním zřízení roku 1241, důvodem nepochybně bylo rozšíření práva a tedy nutnost jeho písemné podoby. K rozšiřování práva docházelo formou půjčování či udělování dalším městům, což dokládá skutečnost, že magdeburské městské právo muselo být natolik významné a propracované i konstituované, že mohlo být široce využíváno a to pod označením „iusticia Magdeburgensium“ nebo „ius Magdeburgense.“⁶² Oblast působení magdeburského práva byla značně rozsáhlá, zaujímal magdeburské arcibiskupství, Anhaltsko, části Durynska, Braniborsko, Kursasko, obě Lužice, Slezsko, Čechy, Moravu, Polsko, Halič, Meklenbursko, Pomořansko, pobřeží Baltského moře a zasahovala i do teritoria řádu německých rytířů.⁶³

Sílící postavení Magdeburku budilo od 14. století odpor panovníků jednotlivých zemí a tak se setkáváme s opakovanými snahami zakázat či alespoň omezit odvolávání se měst za hranice země.⁶⁴ Zlomový byl v této záležitosti rok 1547, kdy se Magdeburk přiklonil k Lutherovu učení a připojil se k šmalkaldskému spolku. Reformace pak rozdělila německé území na katolickou a protestantskou část, kdy katolická strana ztratila svou možnost obracet se s žádostí o právní naučení na protestantský Magdeburk.

⁶⁰ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 61.

⁶¹ Tamtéž, s. 61.

⁶² Tamtéž, s. 62.

⁶³ Tamtéž, s. 63.

⁶⁴ Tamtéž, s. 66.

V odpovědi na vzniklou situaci pak král Ferdinand I. vyhlásil svým patentem z 20. ledna 1548 Prahu za sídlo apelačního soudu pro Horní Lužici, Čechy, Moravu i Slezsko⁶⁵ a napříště se tam měla všechna města odvolávat. Moravská města se proti tomuto nařízení dlouho vzdírala, nakonec se však, až na Olomouc, koncem 16. století podrobila.⁶⁶ I když se Magdeburk ještě snažil bránit, od poloviny 16. století jeho význam jako vrchní právní stolice nezadržitelně upadal.⁶⁷

Definitivní konec již delší dobu upadajícího významu tohoto města pak znamenalo zničení magdeburského archivu právních naučení za třicetileté války, konkrétně 10. května 1631. Požár byl dílem malé posádky Gustava Adolfa Švédského, která zapálila město s úmyslem zastavit postup nepřátelských vojsk. Město skutečně vyhořelo a s ním i celý jeho bohatý archiv, ty písemnosti, které nezničil oheň, byly naházeny do řeky Labe.⁶⁸

2. 2. Městské právo v Olomouci

O poměrně dlouhém počátečním období, které trvalo sto let mezi léty 1250, kdy město již zcela nepochybně existovalo, a rokem 1352, kdy obdrželo své první psané právo z Vratislavi, nemáme k dispozici žádné zprávy, které by nám odhalily, zda město nějak kodifikovalo své právo či se jen řídilo zvykovým právem, jež s sebou přinesli kolonisté a které bylo postupně rozvíjeno vlastními výroky městské rady či městského soudu nebo pomocí právních naučení.⁶⁹ Právní naučení hledali olomoučtí měšťané podle všeho až do roku 1352 v Uničově nebo ve vzdálenějším Bruntále.⁷⁰ Města Bruntál a Uničov můžeme považovat za nejstarší německé kolonie založené na právě magdeburském.⁷¹ Bruntál je výjimečný také tím, že právě u něj začaly české dějiny měst, protože již roku 1213 získal statut města, oproti tomu Praha získává bezpečný doklad městského zřízení až v roce 1239.⁷² Skutečnost, že města Bruntál a Uničov byla založena dříve, jim patrně dávala právo stát se vrchními stolicemi pro města, která byla založena až později, což je zřejmě i případ Olomouce.

⁶⁵ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 67.

⁶⁶ KAPRAS, Jan: *Právní dějiny zemí Koruny české*. Díl I. - II. Praha 1913, s. 500.

⁶⁷ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 67.

⁶⁸ Tamtéž, s. 68.

⁶⁹ Tamtéž, s. 114.

⁷⁰ PRASEK, Vincenc: *Tovačovská kniha ortelů Olomuckých*. Olomouc 1896, s. 7.

⁷¹ NEŠPOR, Václav: *Dějiny Olomouce*. Brno 1936, s. 49.

⁷² KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha 2005, s. 356.

Z toho tedy plynulo, že Olomouc se stala dceřiným městem Bruntálu a především Uničova.

Během prvního století existence Olomouce jako města, tedy v období do roku 1352, zřetelně vzrůstal význam města jako právního centra a i když měla Olomouc hrát druhořadou roli v záležitostech městského práva, nesporně vystupovala na předním místě a v řadě případů předčila Uničov. Dokladem této skutečnosti je listina Přemysla Otakara II. z ledna roku 1256, v níž udělil přerovským měšťanům právo užívané v Olomouci, nikoliv v Uničově.⁷³ Tato událost, tedy udělení olomouckého práva jen velmi krátkou dobu po založení města, svědčí o předním postavení Olomouce před Uničovem hned od samého vzniku města. V roce 1291 pak získalo město Olomouc privilegium krále Václava II., podle něhož mají být olomoučtí měšťané vyňati ze soudní pravomoci zemských úředníků a dále smějí být souzeni pouze vlastním městským soudem a to podle práva, jímž se město řídí.⁷⁴ Pravděpodobně se však jednalo pouze o potvrzení stávající situace. Dalším dokladem významu olomouckého práva je listina krále Jana Lucemburského z roku 1331, v níž uděluje Olomouci hrdelní právo, tedy právo zajímat lupiče, žháře a vrahy a soudit je bez přítomnosti hradskeho sudího.⁷⁵ Zvýšení autority olomouckého městského soudu nepochybně souviselo s uznáním Olomouce za hlavní město Markrabství moravského v roce 1314.⁷⁶

Zcela zásadní pro vývoj olomouckého městského práva byl rok 1352. V tomto roce Olomouc výslovně obdržela právo užívat právo magdeburské a stala se vrchní stolicí pro právní oblast, jež zahrnovala větší část Moravy. Zároveň se dostala pod správu Vratislavi. Svou roli zde jistě hrála kratší vzdálenost Olomouce do Vratislavi než do Magdeburku a také nezanedbatelný fakt, že Vratislav byla součástí zemí Koruny české. I když se Olomouc řídila magdeburským právem, nebyla s Magdeburkem ve styku a neexistují důkazy, že by se Olomouc někdy naučovala přímo v Magdeburku.⁷⁷

Na příkaz krále Karla IV. a na naléhavou žádost markraběte moravského Jana byla 25. ledna 1352 vydána listina fojtem, konšely a přísaznými měšťany města

⁷³ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 116.

⁷⁴ Tamtéž, s. 116.

⁷⁵ PRASEK, Vincenc: *Tovačovská kniha ortelů Olomuckých*. Olomouc 1896, s. 9;

též SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 117.

⁷⁶ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 117.

⁷⁷ PRASEK, Vincenc: *Organisace práv magdeburských na sev. Moravě a v rak. Slezsku*. Olomouc 1900, s. 2.

Olomouce, v níž se za sebe i budoucí konšely, přísežné i za celou obec města Olomouce zavazují vratislavské městské radě, že budou vždy dodržovat veškerá městská práva, zákony a zvyklosti, jež jim jsou sdělena touto vratislavskou městskou radou. Zároveň se olomoucká městská rada zavazuje zaplatit do Vratislavi za každé právní naučení 24 grošů a tamnímu písaři 4 groše.⁷⁸ Již o týden později, tedy 1. února 1352, vydali vratislavští konšelé listinu, v níž Olomouckým sdělují, že na zvláštní příkaz římského a českého krále Karla IV. poskytují a dávají olomouckým měšťanům nyní i budoucím na žádost města Olomouce veškerá svá městská práva, tak jak jsou ve Vratislavi užívána. Olomoučané jsou naproti tomu povinni se ve všech budoucích sporech, ať velkých či malých, odvolávat se jen do Vratislavi a za to budou moci spolu s Vratislavskými i oni užívat jejich stejná práva k pohodlí a cti měšťanů.⁷⁹ Obecně tedy Olomouc zaujímala po Magdeburku a Vratislavi místo vrchní stolice třetího řádu. Toto povýšení na vrchní stolicí všech moravských měst, jmenovitě Uničova, Litovle a Šumperku⁸⁰, dále všech městeček a vsí řídicích se magdeburským právem, nepochybně přispělo k dalšímu samostatnému vývoji a rozvoji olomouckého městského práva a městské správy. Olomouc tedy byla nejen největší město severní Moravy, hlavní město Markrabství moravského, ale od roku 1352 také hlavou severomoravské městské právní rodiny.⁸¹

Pro Olomouc není známo žádné dílo, které by bylo možno označit za právní knihu vytvořenou některým z olomouckých městských písařů. Je tedy zřejmé, že olomouckým měšťanům jako hlavní pramen práva plně dostačovala Míšeňská právní kniha, jež se ve městě užívala snad již od devadesátých let 14. století, nejpozději však od počátku století 15., a nebyla zde potřeba měnit či jakkoliv nahrazovat právo zaznamenané v Míšeňské právní knize.⁸²

Vliv na další vývoj města Olomouce jako vrchní právní stolice měly události z poloviny 16. století. Kdy král Ferdinand I. v souvislosti s vítězstvím nad protestanty ve šmalkaldské válce vydal 6. září 1547 mandát, v němž zakazoval všem českým městům obracet se na Magdeburk, centrum veškerého protestantského hnutí, Lipsko, Norimberk či jiná zahraniční města s žádostí o právní naučení.⁸³ Zákaz byl

⁷⁸ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 119.

⁷⁹ Tamtéž, s. 119.

⁸⁰ SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce*. Olomouc 2002, s. 10.

⁸¹ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 127.

⁸² Tamtéž, s. 131, 136.

⁸³ Tamtéž, s. 136.

pak rozšířen v červnu následujícího roku i na Moravu a Slezsko, pro Olomouc bylo tedy zapovězeno nadále se odvolávat do Vratislavi, toto nařízení však Olomoucí nebylo dodržováno.⁸⁴ Současně byl jako náhrada za zahraniční odvolací instance již 29. ledna 1548 v Praze zřízen soud nad apelacemi, neboli apelační soud, pro městský stav, kam se napříště měla odvolávat nejen pražská a všechna česká města, ale tato vzniklá královská apelační komora se měla stát vrchní soudní stolicí též pro veškerá královská města na Moravě, ve Slezsku i v obou Lužicích, zatímco poddanská města se měla odvolávat k městům královským. Svou činnost zahájil apelační soud 8. února roku 1548.⁸⁵ Toto královské opatření znamenalo potrestání účastníků protihabsburského odboje, jehož součástí byla i královská města, zároveň panovník získal dohled nad právním životem měst.⁸⁶ Zřízení pražského apelačního soudu však nemělo vliv na městské právo, protože soud měl jednotlivé případy posuzovat podle toho práva, které platilo v tom městě, z něhož vzešel požadavek.⁸⁷

Panovnické nařízení a zřízení apelačního soudu ovšem neznamenal okamžitou změnu, trvalo ještě řadu desetiletí, než se především na Moravě prosadila autorita pražského soudu a panovníkův požadavek, aby se k apelačnímu soudu odvolávala královská města.⁸⁸ Přesto první známé odvolání z Olomouce k pražskému apelačnímu soudu máme dochované již z roku 1569. Apelační žaloba se týkala sporu olomoucké měšťanky Markéty Bítovské ze Slavíkovice s olomouckým lékárníkem Faustinem Primsem o dům č. p. 322. Spor začal tím, že Bítovská se chtěla proti rozsudku olomoucké městské rady odvolat, s čímž Primse nesouhlasil. Tato rozepře se táhla dlouhých deset let do roku 1579 a několikrát do něj dokonce zasáhl i císař Rudolf II.⁸⁹

Po královském nařízení z roku 1548 o apelačním soudu se sice počet odvolání a žádostí o právní naučení do Vratislavi zmenšoval, nicméně zcela neustal.⁹⁰ Proto dvorní tajemník Království českého Walter z Waltersbergu 27. ledna roku 1573 vyzýval purkmistra a radu města Olomouce, aby olomoučtí měšťané v budoucnu již nežádali o právní naučení za hranicemi země ve Vratislavi, ale aby se napříště se

⁸⁴ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 136.

⁸⁵ ADAMOVIČ, Karolína: *Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651*. In: MALÝ, Karel (ed.): Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám. Praha 1975, s. 103.

⁸⁶ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 137.

⁸⁷ Tamtéž, s. 137.

⁸⁸ Tamtéž, s. 137.

⁸⁹ NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. Brno 1936, s. 113.

⁹⁰ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 137.

svými žádostmi obraceli na pražský apelační soud.⁹¹ Purkmistr a rada města toto napomenutí zřejmě vzali vážně, protože podle řady dochovaných pramenů již od roku 1578, který může být považován za zlomový, docházelo k pravidelnému zasílání žádostí o právní naučení z Olomouce do Prahy.⁹² I přes to však byly žádosti o právní naučení odesílány do Vratislavi nadále, včetně odvolání soukromých osob.⁹³

Po Bílé hoře došlo ke změnám, jež oslabily význam olomoucké městské rady jako vrchní stolice moravských měst magdeburského práva. Především to byl vliv Obnoveného zřízení zemského s platností na Moravě od roku 1628 a poté vznik moravského tribunálu zřízeného v Brně v roce 1636.⁹⁴ V roce 1690 bylo císařským patentem zrušeno právo Olomouce nadále působit jako odvolací vrchní stolice a opětovně bylo nařízeno brát veškerá právní naučení ne u olomouckého městského soudu, nýbrž u pražského apelačního soudu.⁹⁵ Patent zaslaný olomouckým ve stejné věci a s totožným nařízením však svědčí o tom, že ani nařízení z roku 1690 nebylo dodržováno. Od roku 1709 se pak pravomoc apelačního soudu plně prosadila na celé Moravě včetně Olomouce.⁹⁶

2. 2. 1. Oblast působnosti olomouckého městského práva

Před rokem 1352 byla oblast dosahu olomouckého městského práva poměrně úzká. Konkrétně se jednalo o města Přerov, Brušperk, Hranice a Nové Sady u Olomouce.⁹⁷ Po jmenování Olomouce vrchní právní stolicí pro moravská města byl olomoucký právní okruh stanoven jen velmi obecně a vymezen místy, která se dosud řídila magdeburským městským právem. Řadíme mezi ně například Uničov, Litovel, Šumperk, dále Přerov, Jevíčko, Moravskou Třebovou, Tovačov, Hranice a další.⁹⁸ Na počátku 15. století bylo markrabím Joštem olomoucké městské právo uděleno Rýmařovu a téhož roku, konkrétně 1406 také nedalekému Prostějovu, v roce 1411 obdrželo olomoucké právo i město Zábřeh.⁹⁹ Do roku 1620 tedy náležela

⁹¹ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 137.

⁹² Tamtéž, s. 137.

⁹³ Tamtéž, s. 138.

⁹⁴ Tamtéž, s. 139.

⁹⁵ Tamtéž, s. 139.

⁹⁶ Tamtéž, s. 140.

⁹⁷ SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce*. Olomouc 2002, s. 10.

⁹⁸ PRASEK, Vincenc: *Tovačovská kniha ortelů olomouckých*. Olomouc 1896, s. 10.

⁹⁹ SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce*. Olomouc 2002, s. 11.

k olomouckému právnímu okruhu prakticky celé severní Morava.¹⁰⁰ Obvod olomouckého práva byl tedy značný, přesto se pozvolně šířil ještě v 17. století.¹⁰¹ Akty udělení práva se nepochybně děly z vůle městské vrchnosti a zcela jistě i po předchozím souhlasu olomoucké městské rady.

Právně naučovat začala Olomouc okolní města teprve od roku 1426, první město, jež se na olomouckou městskou radu obrátilo se svou žádostí o naučení, byl nedaleký Šternberk.¹⁰² Jeho příkladu brzy následovala další města.

Jedno z posledních právních naučení odeslaných z Olomouce bylo z 22. září 1702 adresováno purkmistru a radě města Jihlavy v záležitosti narozeného dítěte a otázce, zda je svobodné či poddané, když ho jeho poddaná matka porodila na svobodném statku.¹⁰³ To už však bylo v závěrečném období působnosti olomoucké městské rady jako vrchní stolice. Poslední naučení bylo určeno do Přerova v roce 1703 a po tomto roce již neexistuje doklad o tom, že by Olomouc některému městu zaslala právní naučení.¹⁰⁴

2. 3. Kodifikace městského práva

Vzhledem ke skutečnosti právního dualismu v českých zemích byla představa jednotného práva dlouho nemyslitelná. Přesto bylo cílem státu s absolutistickými ambicemi, jakým české země od 16. století nepochybně byly, zřízení vrchního odvolacího soudu, který by byl nezávislý na stavech a dokázal by sjednotit soudnictví v rukou panovníka či jeho zástupců.¹⁰⁵ Podmanit si tímto způsobem šlechtu Habsburkové nedokázali ještě dlouho po Bílé hoře, co se však týče městského práva a soudnictví, postupovala unifikace pomalu, ale jistě.¹⁰⁶

Jednotné městské právo bylo zárukou jednotného výkladu práva. O jednotu práva však neusilovali pouze měšťané, ale také šlechta, zvláště po přijetí Svatováclavské smlouvy v roce 1517, kdy zjistila, že potřebuje mít jistotu toho, které právo platí u městských soudů, neboť i ona musí vystupovat jako strana ve sporech

¹⁰⁰ SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce*. Olomouc 2002, s. 11.

¹⁰¹ PRASEK, Vincenc: *Tovačovská kniha ortelů Olomuckých*. Olomouc 1896, s. 10.

¹⁰² SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce*. Olomouc 2002, s. 11.

¹⁰³ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 140.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 140.

¹⁰⁵ PÁNEK, Jaroslav: *Města v politickém systému předbělohorského českého státu*. In: PÁNEK, Jaroslav (ed.): *Česká města v 16 - 18. století*. Praha 1991, s. 25.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 25 - 26.

řešených před městskými soudy.¹⁰⁷ Proto také poměrně záhy po přijetí Svatováclavské smlouvy, již roku 1523, dochází k usnesení zemského sněmu o vypracování zákoníku městského práva.

Nejvýznamnějším členem tehdy vytvořené kodifikační komise byl pražský měšťan, kouřimský rodák, mistr Brikcí z Licka, pražský politik a původně univerzitní mistr. Právě on dokončil v roce 1534 dílo s názvem *Práva městská*, ve kterém čerpal z celé řady pramenů, především ale z brněnské právní knihy písaře Jana a z usnesení staroměstského soudu.¹⁰⁸ Přestože dílo Brikcího nebylo nikdy považováno za oficiální kodifikaci městského práva, bylo vydáno tiskem a užíváno městskými soudy jako záznam platného městského práva.¹⁰⁹

2. 4. Pavel Kristián z Koldína

Vývoj českého městského práva vyústil koncem 16. století v kodifikaci v českém jazyce, české znění se pak udržovalo v rukopisech a tiscích až do 18. století, kdy se projevila potřeba znění německého.¹¹⁰ Hlavní zásluhu na kodifikaci měl klatovský rodák Pavel Křest'an (Kristian), jemuž byl darován královský predikát „z Koldína“, zaměstnáním byl Koldín kancléřem Starého města pražského.¹¹¹ Výnosnými sňatky dosáhl Koldín, jakožto trojnásobný vdovec, velkého majetku a zastával řadu významných městských úřadů.¹¹² Byl také důležitou osobností kulturního života, patřil ke kruhu českých humanistů a vynikajících právníků, tudíž dokonale znal domácí právo, městské i šlechtické, vynikal ale i znalostí práva římského, které obdivoval a jehož myšlenky zdárně aplikoval na právo české.¹¹³

Uvedení apelačního soudu v život přispělo v Čechách především k postupu kodifikace městského práva, na Moravě si však královská města udržovala mnohem déle svá práva i možnost zachovávat dosavadní systém odvolávání se ke svému vlastnímu právu za hranice země.¹¹⁴ To ovšem neznamená, že by nebyl na moravská

¹⁰⁷ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 37.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 37 - 38.

¹⁰⁹ MALÝ, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vydání. Praha 2003, s. 109.

¹¹⁰ HOFFMANN, František: *O překladech a rozšíření Koldínových práv městských*. In: MALÝ, Karel (ed.): *Městské právo v 16. - 18. století v Evropě*. Praha 1982, s. 258.

¹¹¹ VANĚČEK, Václav: *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Praha 1975, s. 178.

¹¹² MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 38.

¹¹³ Tamtéž, s. 38.

¹¹⁴ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 137.

města vyvíjen stálý nátlak ze strany panovníka směřující k podřízení se apelačnímu soudu a následně také k jednotnému městskému právu.

Hlavním důvodem kodifikace a potřeby jednotného městského práva byl především hospodářský rozvoj měst, jejich významný podíl na ekonomice státu, ale také jejich politický a vojenský význam v životě země.¹¹⁵ Měšťané pro své obchody a podnikání potřebovali jistotu, že případné právní spory, které by mohli vzniknout při výkonu jejich práce, budou posuzovány stejně ve všech městech a rozhodovány podle stejných právních norem.¹¹⁶

V roce 1569 byl dokončen zákoník „Codex iuris bohemicus“ a k jeho schválení zemským sněmem došlo o deset let později, kdy byl zároveň uznán jako závazná kodifikace městského práva v Českém království.¹¹⁷ Právě Koldín měl rozhodující podíl na konečné podobě zákoníku, proto je také podepsán pod předmluvou, v níž se obrací na čtenáře a uživatele kodifikace.¹¹⁸ Tiskem byl zákoník městských práv vydán v roce 1579 pod názvem „Práva městská království českého“. Český král Rudolf II. zákoník potvrdil a Gabriel Svěchin z Paumberka, rada při apelačním soudu, roku 1580 prohlásil, že se apelační soud při svém rozhodování o odvoláních bude řídit Koldínovými Právy městskými.¹¹⁹ V roce 1581 Koldín vypracoval ještě zkrácenou verzi zákoníku, tzv. Summu, kde ve stručné formě podává přesný výklad městského práva.¹²⁰

Práva městská království českého obsahovala právní předpisy, které upravovaly v podstatě veškeré dění ve městech, život jejich obyvatel, městskou správu i soudnictví.¹²¹ Nalezneme v něm tedy především předpisy o městské správě, o povinnostech městské rady a konšelů, o soudnictví, o právu majetkovém, závazcích, věcných právech, právu dědickém, manželském a rodinném, právu trestním a trestním procesu včetně tortury.¹²² Mimo jiné zákoník vyniká i svým

¹¹⁵ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 37; též MALÝ, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vydání. Praha 2003, s. 108.

¹¹⁶ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 37.

¹¹⁷ KREUZ, Petr: *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 75.

¹¹⁸ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 38.

¹¹⁹ ADAMOVIČ, K. - SOUKUP, L.: *Prameny k dějinám práva v českých zemích 1*. Plzeň 2000, s. 149.

¹²⁰ Tamtéž, s. 149.

¹²¹ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 39; též MALÝ, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vydání. Praha 2003, s. 109.

¹²² MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 39.

technickým zpracováním, byl opatřen českým a latinským obsahem, věcným rejstříkem a k tiskařské dokonalosti byl doveden ve známé melantrišské tiskárně.¹²³

Při vytváření zákoníku Koldín vycházel zejména z práva Starého Města pražského, podněty nalézal i v soudobém zemském právu a usnesení zemských sněmů.¹²⁴ V kodifikaci však spatřujeme ještě i vlivy kanonického práva a zvláště pak práva římského, kdy Koldín zužitkoval poznatky získané za dobu své působnosti v různých městských úřadech.¹²⁵ Z magdeburského práva Koldín nepřevzal téměř nic.¹²⁶

Můžeme tedy říct, že vydání Práv městských Království českého Pavla Kristiána z Koldína přineslo definitivní vymýcení magdeburských práv z Čech a znamenalo vítězství práv majících základ v jihoněmeckém právu.¹²⁷ Přestože byla kodifikace oficiálně přijata již krátce po svém vydání, nejprve se uplatnila v oblasti městského práva pražského a teprve roku 1610 byla přijata i v oblasti litoměřické, která se jako poslední v Čechách řídila právem magdeburským, čímž došlo ke sjednocení městských práv v celých Čechách.¹²⁸ Přijetí Koldínova zákoníku v Čechách mělo přímou souvislost s ustanovením českého zemského sněmu, který zasedal od května roku 1609 do února roku 1610, kdy bylo rozhodnuto, že veškeré užívání magdeburských a saských práv musí ustát a na jejich místo má nastoupit výlučně právo pražské.¹²⁹

I nadále se však situace městského práva moravských měst vyvíjela odlišně od českých poměrů, navíc stále platilo rozdělení práva na oblast severomoravskou a jihomoravskou.¹³⁰ To znamená, že v oblasti působnosti olomouckého práva pokračovalo odvolání do Vratislavi i žádosti o právní naučení beze změny. Sama Olomouc vydávala naučení ještě dlouhou dobu a to podle svého vlastního práva, jímž se Olomouc řídila.

¹²³ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 39.

¹²⁴ ADAMOVÁ, K. - SOUKUP, L.: *Prameny k dějinám práva v českých zemích 1*. Plzeň 2000, s. 149.

¹²⁵ Tamtéž, s. 149 - 150.

¹²⁶ ŠTĚPÁN, Jaromír: *Ke krystalizačnímu procesu městského práva českého*. In: MALÝ, Karel (ed.): *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Praha 1982, s. 274.

¹²⁷ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 138.

¹²⁸ PRASEK, Vincenc: *Tovačovská kniha ortelů Olomuckých*. Olomouc 1896, s. 7; též SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 138.

¹²⁹ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 138.

¹³⁰ Tamtéž, s. 138.

Na Moravě byl Koldínův zákoník přijat až 30. května 1680, avšak nejprve jako právo subsidiární.¹³¹ Olomouc se proti zavedení nového práva urputně bránila a odvolávala se na své prastaré, dalece známé a univerzální saské právo, nebylo to však příliš platné. V roce 1690 císař zrušil právo olomouckého městského soudu působit jako odvolací instance s odkazem na pražský apelační soud řídící se Koldínovým právem. Toto nařízení bylo ve stejném znění opakováno ještě v roce 1705¹³², což nám dokazuje neposlušnost olomouckých měšťanů. Teprve rezolucemi císaře Leopolda z června 1697 byla zavedena platnost českého městského práva jakožto jediného platného i pro všechna moravská královská města.¹³³ Ke změně však pochopitelně nedošlo okamžitě a ještě nějakou dobu lze pozorovat přežívání starých zvyklostí, takže se ještě v roce 1702 setkáme s císařským reskriptem, v němž je olomoucké městské radě vytýkáno, že se stále přidržuje ustanovení saského magdeburského práva, ačkoliv byla již před nějakou dobou uvedena v platnost česká městská práva.¹³⁴

Od roku 1709 již platil Koldínův zákoník primárně jako jediný zákon pro všechna česká i moravská města.¹³⁵ Tím se na konečně na celé Moravě plně prosadila pravomoc pražského apelačního soudu. Olomouc se vzdala svého práva vydávat právní naučení a po 357 letech bylo ukončeno působení olomoucké městské rady jako vrchní stolice pro města, městečka a vsi řídící se magdeburským právem na severní Moravě.¹³⁶

Koldínův zákoník přežil Bílou horu a platil ještě v 18. století, jeho ustanovení byla postupně nahrazována jednotlivými zákoníky feudálního absolutismu a jeho poslední podstatná část byla zrušena až vydáním Všeobecného občanského zákoníku rakouského v roce 1811.¹³⁷ Tak se zákoník, který vznikl v době stavovské a zahrnoval v sobě starší právní normy i soudní praxi, dožil počátků kapitalismu a stal se mostem mezi feudální českou právní kulturou a moderním právem.¹³⁸

¹³¹ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 139.

¹³² Tamtéž, s. 139.

¹³³ Tamtéž, s. 139.

¹³⁴ Tamtéž, s. 139.

¹³⁵ Tamtéž, s. 140.

¹³⁶ Tamtéž, s. 140.

¹³⁷ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 39.

¹³⁸ Tamtéž, s. 39.

3. ŘÍZENÍ PŘED MĚSTSKÝMI SOUDY

V českém historickém bádání se hluboce vžil pojem „hrdelní soudnictví“, který se navrácí k tradičním či soudobým právním normativům, toto označení ale napomáhá přetrvání představy, že hlavní či alespoň rozhodující součást trestněprávní agendy představují těžké zločiny, tedy v první řadě vraždy a na ně pak reagující soudní aparát, pro který byla šibenice jakýmsi symbolem.¹³⁹ Když se však na toto téma zaměříme podrobněji, zjistíme, že skutečnost byla zcela odlišná.

Městské procesní právo, stejně jako celé městské právo, do českých zemí přišlo společně s vedoucími vrstvami městského obyvatelstva z Německa. Ale prvotní cizí vývojový impuls se ve specifických podmínkách českých zemí postupem času začal vyvíjet specifickým způsobem a městské právo samostatně reagovalo na různé okolnosti, jež pramenily z poměrů v českém státě. Stejně tak se i městský proces stal samostatnou individualitou, v níž sice byly patrné prvky původního německého práva, ale postupně se začaly projevovat i vlivy římského práva.¹⁴⁰ Mezi magdeburskou a norimberskou skupinou měst nebylo příliš mnoho zásadních rozdílů, magdeburské právo se vyznačovalo větší demokratičností, kdy měly strany v procesu větší volnost, a užívané tresty byly mírnější.¹⁴¹

Druhy soudu byly odstupňovány podle významu pří, jež měly být na soudu projednávány. Nejvýznamnějším soudem byl tzv. hlavní neboli zahájený soud, který se konal za předsednictví fojta a účastnilo se ho sedm přísedících jako přísedící, soud byl nezávislý na městské radě a konal se čtyřikrát ročně za přesně stanovených slavnostních forem.¹⁴² Tento soud zpravidla vyřizoval veškeré důležité civilní i trestní právní pře měšťanů a jeho zasedání trvalo 14 dní.¹⁴³ Jednání na soudech zahájených byla zdlouhavá a zatížena značným formalismem.¹⁴⁴ Vzhledem k tomu, že zde byly prováděny majetkové převody, byl zahájený soud zásadně veřejný a přístupný komukoliv.¹⁴⁵ Aby se odlehčilo dlouhotrvajícím a přetíženým zahájeným soudům, začaly se konat vedlejší soudy, zvané posudky. Ty nedlouho po skončení

¹³⁹ ČECHURA, Jaroslav: *Kriminalita a každodennost v raném novověku*. Praha 2008, s. 17.

¹⁴⁰ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Praha 1967, s. 217.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 217 - 218.

¹⁴² SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 132; též ADAMOVIČ, Karolína a kol.: *Dějiny českého soudnictví do roku 1938*. Praha 2005, s. 20.

¹⁴³ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Praha 1967, s. 218.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 218.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 218.

zahájeného soudu projednávaly záležitosti, které nestihl vyřídit zahájený soud nebo kde strany soud zmeškaly.¹⁴⁶

Běžnou soudní agendu a věci, které nemohly být odkládány, byly rozhodovány u soudu obyčejného, kde byl rozhodovací pravomocí pověřen purkmistr s několika radními. Tento soud zasedal permanentně a byly zde projednávány drobnější spory osobní i věcné, spory o dluhy a podobně.¹⁴⁷ Nejmenší pře, tedy záležitosti spíše policejního a pořádkového charakteru, měl na starosti rychtář, jehož soud zasedal každodenně.¹⁴⁸ Rychtář měl také na starosti bezpečnost ve městě a zatýkal zločince.¹⁴⁹

Řada právních úkonů, které byly dříve projednávány nebo vyhlašovány na zahájeném soudu, vzhledem k formalismu a zdlouhavosti zahájených soudů přecházela do pravomoci městské rady.¹⁵⁰ Tato subsidiární činnost městské rady se postupně rozrůstala a rozšiřovala, čímž docházelo k zužování kompetence zahájeného soudu a tím i dosud rozsáhlé pravomoci rychtáře.¹⁵¹ Zároveň s úpadkem moci rychtáře dochází i k poklesu významu zahájených soudů.¹⁵²

V počátečních obdobích měst zasedal rovněž výroční soud, jemuž předsedal pán města a v královských městech podkomoří. Soudil nejvýznamnější trestní a civilní pře a vyřizoval odvolání od ostatních městských soudů.¹⁵³

Souhrnně lze konstatovat, že na počátku 16. století již byla městská rada ve všech královských městech i ve většině měst poddanských jediným soudním orgánem, který vyřizoval veškeré závažnější případy z oblasti soudnictví sporného i nesporného a tento orgán zároveň rozhodoval o všech odvoláních od podřízených soudů nižší právní instance.¹⁵⁴

¹⁴⁶ KREUZ, Petr: *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 72.

¹⁴⁷ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Praha 1967, s. 218.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 218.

¹⁴⁹ ADAMOVIČ, Karolina a kol.: *Dějiny českého soudnictví do roku 1938*. Praha 2005, s. 20.

¹⁵⁰ KREUZ, Petr: *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 73.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 73.

¹⁵² Tamtéž, s. 74.

¹⁵³ ADAMOVIČ, Karolina a kol.: *Dějiny českého soudnictví do roku 1938*. Praha 2005, s. 20; též KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Praha 1967, s. 218.

¹⁵⁴ KREUZ, Petr: *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 74.

3. 1. Soudní proces

V předbělohorském období v městském právu rozlišujeme dva typy procesů a to proces akuzační a inkviziční.¹⁵⁵ Na tuto skutečnost poukázal Jiří Klabouch konstatováním, že vlastně až do vydání Tereziány v roce 1769 existovala „možnost stíhat delikty fakultativně buď pořadem procesu inkvizičního, nebo akuzačního“.¹⁵⁶

Civilní neboli akuzační proces byl typickým procesem soukromoprávním, v prvé řadě proto, že jeho prostřednictvím byly projednávány záležitosti soukromých osob, ale podstatná byla také skutečnost, že sporné strany před soudem v průběhu procesu vystupují zásadně ve formálně rovnoprávném postavení.¹⁵⁷ Civilní proces zásadně nebyl zahajován z veřejné iniciativy, ale k jeho započetí musel být dán podnět formou obeslání k soudu.¹⁵⁸ V průběhu soudního řízení bylo možno používat pouze racionální důkazní prostředky, což byly především svědecké výpovědi, listinné důkazy a podobně. Iracionální důkaz v podobě přísahy mohl soud uložit až svým rozsudkem.¹⁵⁹ Rozsudky městských soudů v civilních procesech zpravidla obsahují pouze výrok o vině či nevině obžalovaného, zcela výjimečně i výrok o uvěznění či trest. Naopak docela často je takovýmto rozsudkem žalovanému ukládána nějaká další povinnost jako náhrada způsobené škody, podrobení se tortuře apod.¹⁶⁰

Městský trestní neboli inkviziční proces předbělohorské doby je typickým procesem veřejnoprávním a to nejen proto, že žaloba probíhala ve veřejném zájmu, ale důvodem je především skutečnost, že obžalovaná osoba v tomto procesu vystupuje ve formálně i fakticky nerovnoprávním postavení ve vztahu vůči žalobci, který je většinou personálně totožný se soudcem.¹⁶¹ Inkviziční proces je také charakteristický používáním tortury jako mimořádného prostředku k vynucení

¹⁵⁵ FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 27; též KREUZ, Petr: *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 70.

¹⁵⁶ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Praha 1967, s. 236.

¹⁵⁷ KREUZ, Petr: *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 76.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 76.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 76 - 77.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 77.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 87.

přiznání a ta je zároveň chápána jako hlavní důkaz proti obžalovanému.¹⁶² V městských inkvizičních procesech byly projednávány závažné případy trestněprávní, největší část z nich tvořily jednoznačně delikty proti majetku, s velkým odstupem následované delikty proti zdraví a životu a teprve poté dalšími skupinami deliktů.¹⁶³ V Olomouci se ve sledovaném období setkáme s oběma typy procesů, tedy jak s civilním tak i s inkvizičním.

3. 2. Soudní řízení

Řízení před městskými soudy mělo zpočátku soukromoprávní charakter, což znamená, že podnět k němu vycházel od soukromé osoby.¹⁶⁴ Předvolání žalované strany k soudu se v městském právu dělo poměrně jednoduchým způsobem. Procesu předvolání k městskému soudu se říká pohánění a probíhalo tak, že žalobce, jinak původ, požádal ústně nebo písemně soud o obeslání obžalovaného, neboli pohnaného, toto obeslání zajišťoval soudní zřízenec, jehož úkolem bylo vyhledat obžalovaného a oznámit mu předvolání k soudu, jinak také pūhon.¹⁶⁵ Pokud soudní zřízenec nenašel poháněného doma, nechal mu vzkaz u souseda nebo mu třeba napsal oznámení křídou na vrata, předvolání byla vyřizována ústně a teprve později se stalo nutností uvést i důvod předvolání k soudu.¹⁶⁶ Pohnaný byl povinen se co nejdříve dostavit k soudu, pokud však obžalovaný neuposlechl ani po několikerém napomenutí, byl k soudu dopraven násilím.¹⁶⁷ V případě, že byl obžalovaný osedlým měšťanem, za nedostavení se k soudu mohl být potrestán zapečetěním či zabavením svého domu či majetku.¹⁶⁸ Pokud se pohnaný bez omluvy nedostavil k soudu, riskoval vydání kontumačního rozsudku, což pro něj znamenalo ztrátu pře.¹⁶⁹

¹⁶² KREUZ, Petr: *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 87.

¹⁶³ Tamtéž, s. 90.

¹⁶⁴ FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 26.

¹⁶⁵ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Praha 1967, s. 219.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 219.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 219.

¹⁶⁸ KAŇÁK, Bohdan: *Zvláštnosti průběhu soudního jednání u olomouckého městského práva v hrdelních případech podle procesního řádu z roku 1550*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 103.

¹⁶⁹ ADAMOVÁ, Karolina a kol.: *Dějiny českého soudnictví do roku 1938*. Praha 2005, s. 20.

Pohánění skončilo až vydáním Obnoveného zřízení zemského roku 1627 pro Čechy a pro Moravu roku 1628.¹⁷⁰

Soudní síně v radnicích bývaly, stejně jako u soudů šlechtických, rozděleny tzv. šraňkem nebo zdobenou mřížkou na prostor pro publikum a pro vlastní soudní jednání. V prostoru pro soudce stály v městských soudech proslulé čtyři lavice, díky nimž se soud nazýval soudem čtyř lavic, neboli „quatuor scampnarum“.¹⁷¹ Na třech lavicích seděli soudci, na prostřední byl usazen purkmistr a čtvrtá pak byla určena písaři, který seděl zády k publiku, později pro něj byla v soudní síni zřízena zvláštní katedra.¹⁷²

Žaloba u městských soudů byla dvojí a to prostá, kdy žalobce žalovaného pouze vinil, ale k jeho usvědčení neměl důkazy, obžalovaný se v tomto případě mohl zbavit žaloby prostou přísahou. Druhá žaloba byla tzv. důrazná, kdy měl žalobce pro své tvrzení důkaz a v tomto případě obžalovaný k očištění své osoby potřeboval nejen kvalifikovanou přísahu, ale i svědky.¹⁷³

Již ve 13. století za žalobce přednášeli žaloby profesionální řečníci, protože co bylo jednou řečeno, se již nesmělo odvolat.¹⁷⁴ Po přednesení žaloby vynesl soud ortel, který však neobsahoval rozhodnutí pře, ale pouze uvedl, která strana má přednést důkaz. Teprve po podání důkazů vynesl soud konečný ortel, který znamenal výsledek pře.¹⁷⁵ Někdy však soudci ortel nevynesli, nemuseli se rozhodnout okamžitě, ale měli možnost vynesení ortelu odložit, aby se mohli rozmyslet nebo dokonce, pokud si nevěděli rady, mohli zažádat o právní naučení u vrchního soudu.¹⁷⁶ Po vynesení konečného ortelu se poražená strana mohla odvolat k vrchnímu soudu nebo později k apelaci do Prahy.¹⁷⁷

Celý průběh trestního řízení zaznamenával městský písař, který do radních protokolů zanášel žaloby a relace o trestných činech.¹⁷⁸

Procesní řízení u městských soudů bylo zásadně ústní, alespoň tedy do 16. století, kdy se ve skupině měst magdeburského městského práva začal prosazovat

¹⁷⁰ FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 27.

¹⁷¹ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Praha 1967, s. 220.

¹⁷² ADAMOVÁ, Karolina a kol.: *Dějiny českého soudnictví do roku 1938*. Praha 2005, s. 20.

¹⁷³ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Praha 1967, s. 221.

¹⁷⁴ ADAMOVÁ, Karolina a kol.: *Dějiny českého soudnictví do roku 1938*. Praha 2005, s. 21.

¹⁷⁵ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Praha 1967, s. 221.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 222 - 223.

¹⁷⁷ ADAMOVÁ, Karolina a kol.: *Dějiny českého soudnictví do roku 1938*. Praha 2005, s. 21.

¹⁷⁸ FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, 35.

písemný proces.¹⁷⁹ V českých zemích písemná forma procesu definitivně zvítězila až v roce 1627.¹⁸⁰

Ve Státním okresním archivu v Olomouci nalezneme pozoruhodné právní dílo, které je tím cennější, že bylo sestaveno přímo v prostředí olomoucké městské kanceláře.¹⁸¹ Nám se tak nabízí zcela jedinečný pohled na fungování olomouckého městského soudu, kdy je možné rekonstruovat průběh soudního jednání krok za krokem. Oním pramenem je procesní řád, napsaný a pravděpodobně i sestavený Jindřichem Polanem z Nisy, který působil v Olomouci jako soudní písař v polovině 16. století.¹⁸² Inventář olomouckých městských knih tento rukopis prezentuje jako „Návod k jednání v právních a soudních záležitostech“, jeho plný název zní „Zusammen getragene Artickel in Form eines rechtlichen Proces, wie dieselben von alters her bei dieser koniglichen Stadt Olomuntz bei Gerichte und auch in und von gehegter bank in ubung gehalten, samb andern notdurfftigen underweisungen und zutreglichen vellen“. Tento rukopis je datován k roku 1550 a základní text procesního řádu je rozšířen o další doplňky, které obsahují usnesení městské rady o výši různých soudních poplatků nebo o povinnostech fojta, soudního písaře, kata a ostatních soudních úředníků.¹⁸³ Poslední takový datovaný doplněk se vztahuje k roku 1641.¹⁸⁴

O užívání a užitečnosti procesního řádu svědčí skutečnost, že v roce 1612 vznikl v Olomouci jeho další opis, rukopis zhotovený olomouckým konšelem Pavlem Markowitzerem.¹⁸⁵ Olomoucký procesní řád byl příručkou, která umožňovala městským úředníkům a představitelům městské správy, jenž nebyli vždy právně školeni, ovládnout zásady právní praxe, protože obsahovala přesný návod, jak vést soudní řízení v případech civilně právních i trestně právních. Rukopis se přitom

¹⁷⁹ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Praha 1967, s. 224; též ADAMOVÁ, Karolina a kol.: *Dějiny českého soudnictví do roku 1938*. Praha 2005, s. 21.

¹⁸⁰ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Praha 1967, s. 225.

¹⁸¹ KAŇÁK, Bohdan: *Zvláštnosti průběhu soudního jednání u olomouckého městského práva v hrdelních případech podle procesního řádu z roku 1550*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 101.

¹⁸² Tamtéž, s. 102.

¹⁸³ Tamtéž, s. 102.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 102.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 102.

odvolával nejen na magdeburské městské právo, ale citoval i jiné právní prameny, k nimž patřila například Bible, právo římské i právo kanonické.¹⁸⁶

3. 3 Právní způsobilost

K tomu, aby byl jedinec plně způsobilý k právům, tedy, aby jeho jednání mělo právní důsledky, byla vyžadována celá řada předpokladů a navíc byla právní způsobilost odlišná u různých sociálních skupin, stejně jako u mužů a žen.¹⁸⁷ Obecně můžeme říct, že základní podmínky byly tyto:

1. osobní svoboda,
2. přičetnost,
3. věk,
4. zachovalost cti.¹⁸⁸

Pouze lidé osobně svobodní mohli nabývat nemovité statky, jen osoby svobodné měly přístup k právům politickým a mohly se podílet na výkonu politické moci, tedy zastávat státní úřady, vykonávat soudnictví, účastnit se sněmů apod.¹⁸⁹ Osoby nepřičetné, i když zatím neexistovala instituce zbavující právní způsobilosti pro nepřičetnost, nebyly způsobilé k právním úkonům. Tyto osoby nemohly uzavírat smlouvy, sňatky, jejich testamentsy nebyly platné a také tito lidé nebyli trestně odpovědní, případně byla jejich odpovědnost snížena.¹⁹⁰

Co se pak týče otázky věku, byla situace komplikovaná díky skutečnosti, že ve starších dobách nebylo možné přesně určit datum narození, tedy přesný věk a dosažení hranic dospělosti a tím i právní způsobilosti. Dále se pak vyvinuly různé věkové hranice dospělosti závislé na společenském postavení nebo stavovské příslušnosti.¹⁹¹ Moravská právní kniha Tovačovská z konce 15. století stanovuje hranice zletilosti tak, že u příslušníků panského stavu je to u mužů 16 let, u dívek 14

¹⁸⁶ KAŇÁK, Bohdan: *Zvláštnosti průběhu soudního jednání u olomouckého městského práva v hrdelních případech podle procesního řádu z roku 1550*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 102.

¹⁸⁷ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 68; též MALÝ, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vydání. Praha 2003, s. 122.

¹⁸⁸ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 68.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 68.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 69.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 69.

a u poddaných mužů 18 a u dívek 16 let.¹⁹² Teprve od roku 1549 byla v Čechách stanovena první obecná hranice dospělosti pro muže šlechtického stavu 20 let, pro měšťany 18 let a pro dívky 15 let.¹⁹³ Avšak jak v právu zemském, tak i v městském nabývala dívka zletilosti a tím i právní způsobilosti provdáním. Muž i přes svůj sňatek, pokud se majetkově neosamostatnil a zůstal žít na statku svého otce, byl ve svém rozhodování i nadále omezen vůlí otce, volně disponovat mohl jen s majetkem své manželky.¹⁹⁴

Rozdíly v právní způsobilosti jsou patrné mezi mužem a ženou, kdy byl jejich vzájemný vztah vybudován na výjimečném postavení muže, což formuluje ještě v 19. století rakouský občanský zákoník, když označuje muže jako hlavu rodiny.¹⁹⁵ Je však podstatné, že rozdíl v právní způsobilosti mužů a žen se lišil podle toho, ve které právní oblasti se uplatňovala. Ve vztazích majetkoprávních v podstatě rozdíly mezi pohlavími neexistovaly, žena mohla stejně jako muž nabývat movité i nemovité vlastnictví a volně jím disponovat, mohla být dokonce poručnicí svých nezletilých dětí.¹⁹⁶ V manželství však byla žena zcela podrobena moci svého muže, jenž se stával vlastníkem věna, které žena do manželství přinesla.¹⁹⁷ Ženy neměli přístup k úřadům a nebyly tedy nositelkami a vykonavatelkami politických práv.¹⁹⁸ Další rozdíl byl v tom, že muž sňatkem s nešlechtěnou jí tím přinášel šlechtictví, zatímco pokud si žena šlechtična vzala nešlechtice, nemohla mu sňatkem šlechtictví přinést, tuto skutečnost vystihuje stručné právní přísloví, které zní: „muž ženu šlechtí, žena muže ne.“¹⁹⁹

Co se cti týče, je třeba zmínit, že čest znamenala především pojem právní teprve na druhém místě morální.²⁰⁰ Čest představovala základní rys existence tehdejšího člověka, mohla být poškozena či narušena třeba jadrnou nadávkou.²⁰¹ Proto byla zachovalost cti základní podmínkou právní způsobilosti a její nedostatek

¹⁹² MALÝ, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vydání. Praha 2003, s. 122.

¹⁹³ Tamtéž, s. 122 - 123.

¹⁹⁴ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 69.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 70.

¹⁹⁶ MALÝ, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vydání. Praha 2003, s. 123.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 123.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 123.

¹⁹⁹ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 70.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 70.

²⁰¹ ČECHURA, Jaroslav: *Kriminalita a každodennost v raném novověku*. Praha 2008, s. 13.

znamenal prakticky ve všech společenských skupinách ztrátu či alespoň značné omezení právní způsobilosti.²⁰² Čest mohl člověk ztratit několika způsoby. Za osoby nečestné byly považovány osoby nemanželského původu, výjimku představovali levobočkové šlechtičtí či dokonce královští. Sníženou čest měly osoby vykonávající povolání, jež byla ve své době považována za nečestná. V 16. století to byli kati, rasové, biřici, nevěstky ale i pištci, bubeníci a tuláci. Svou čest ztrácel také ten, kdo byl vystaven na pranýři či osoby trestané zmrzačením.²⁰³ O čest mohl být člověk připraven i v případě urážky, pokud se nedovedl či nemohl obhájit. Žaloba pro urážku na cti byla přitom velmi riskantní, neboť v případě, že by žalobce neprokázal své tvrzení a podstatu urážky, byl by definitivně považován za bezectného. Naopak v případě úspěšné obhajoby cti byl za nečestného považován ten, kdo se dopustil urážky.²⁰⁴ Osoby bezectné nesměly samozřejmě zastávat úřední funkce, vystupovat na soudě jako svědci či strany, být členy cechu, vykonávat poručenství a uzavírat sňatky s lidmi počestnými. Stáli mimo společnost a dostávali se až na její dno.²⁰⁵

K tomu, aby byla napadena něčí čest stačila i nadávka a nemusela být nijak vulgární. Jako příklad může složit právní naučení Olomouce odeslané v roce 1608 do Velkého Týnce, kdy

„...brodečci... kdyžby ti Jakuba rybáře, že jim zloději nadal, viniti chtěli...“²⁰⁶

3. 4. Tortura

Tortura neboli mučení byla v českém státě stejně jako v jiných evropských zemích důležitým prostředkem, jimž soud obohacoval důkazní materiál.²⁰⁷

První doklady o užívání tortury v českých zemích pocházejí z druhé poloviny 14. století a to jak v soudních řízeních zemského práva, tak i práva městského.²⁰⁸

²⁰² MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 70.

²⁰³ Tamtéž, s. 70 - 71.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 71.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 72.

²⁰⁶ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 108 verso.

²⁰⁷ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudívalo. Praha 1967, s. 332.

²⁰⁸ KREUZ, Petr: *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 86. Autor zde poukazuje na chybný úsudek VANĚČKA, V.: *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Praha 1975, s. 218, který tvrdí, že tortura byla užívána nejméně od

V Olomouci máme dochovaný zápis písaře Václava z Jihlavy, působícího v 15. století, který poukazuje na to, že magdeburské právo nikde nepřikazuje užívání tortury a zároveň nabádá fojta a přísežné k opatrnosti při využívání výpovědi při mučení.²⁰⁹ Olomoucká praxe se tedy dostává do jistého rozporu s tvrzením, že teprve v pozdější době, údajně pod vlivem hrdelního soudního řádu Karla V., vydaného v roce 1532 pod názvem *Constitutio Criminalis Carolina*, došlo k uvedení tortury do praxe magdeburského soudu, protože v Olomouci je první zmínka o mučení již k roku 1363.²¹⁰

Tortura začala nabývat rozhodující úlohu v 16. století a byla užívána především proti obžalovaným pocházejícím z nižších společenských vrstev,²¹¹ mučení tedy bylo institucí třídního charakteru.²¹² Rozhodnutí o uložení tortury náleželo soudu, ale obžalovaný se proti tomu mohl odvolat.²¹³ Mučením se v trestních věcech vynucovalo přiznání obviněných, protože potrestání delikventa se vždy opíralo o jeho doznání.²¹⁴ Takovýto způsob výslechů byl vžitým a přesvědčivým důkazním materiálem, neboť výpověď provedená dobrovolně bez mučení byla považována za nevěrohodnou a učiněnou pod vlivem zlých mocností.²¹⁵ Vyznání na mučidlech bylo považováno za rozhodující důkaz a přiznání obviněného za korunu důkazů.²¹⁶ Soudům při tortuře však nešlo vždy jen o to vynutit přiznání obžalovaného, ale často se k ní přistupovalo i tehdy, když se obžalovaný již přiznal dobrovolně, v takových případech se soud snažil zjistit bližší okolnosti trestného činu, jako například jména spolupachatelů, pomocníků, návodců, mučená osoba měla vypovědět, kam ukryla kradené věci či se dokonce vyznat ze svých dalších zločinů.²¹⁷

13. století; stejně tak KLABOUCH, J.: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudívalo. Praha 1967, s. 333 zastává názor, že mučení je u nás doložitelné od 13. století.

²⁰⁹ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 128.

²¹⁰ Tamtéž, s. 128 - 129.

²¹¹ MALÝ, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vydání. Praha 2003, s. 121.

²¹² KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudívalo. Praha 1967, s. 334.

²¹³ MALÝ, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vydání. Praha 2003, s. 121.

²¹⁴ DÜLMEN, Richard van: *Divadlo hrůzy*. Praha 2001, s. 22.

²¹⁵ ŠRÁMEK, Pavel: *K historii katovských rodin ve Slezsku*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 160.

²¹⁶ MALÝ, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vydání. Praha 2003, s. 121.

²¹⁷ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudívalo. Praha 1967, s. 332.

V olomouckých právních naučeních se k tortuře přistupuje poměrně často například s odůvodněním:

„...pro vyzvězení pravdy útrpným právem přikročeno býti může, tak aby se v té příčině dále státi mohlo, co za právo jest...“²¹⁸

„...můžete jeho pro vyzvězení pravdy útrpným právem dle slušnosti tázati, tak aby potomně se státi mohlo, co v týž příčině za právo jest...“²¹⁹

Měšťané královských měst mohli být útrpně vyslyšání pouze za určitých, přesně stanovených podmínek. Kromě osob vyššího stavu se k mučení nesmělo přistoupit u mláďenců pod 18 let a dívek pod 15 let, mučením se jim mohlo pouze pohrozit.²²⁰ Dále se nemohli mučit lidé příliš staří, choromyslní, hluchí nebo němí, jimž se mučením smělo také pouze pohrozit, k této skupině náleželi ještě lidé nebezpečně nemocní nebo ti, kteří měli na těle nějakou ránu, jež by se podle mínění lékaře mohla mučením zvětšit.²²¹ V podstatě byli na mučidlech vyslyšání muži stejně jako ženy, které byly dokonce pokládány za přístupnější k přiznání, takže v případech, kdy byl podezřelý muž a žena, mučena byla nejdříve žena. Pouze ženy těhotné nebo v šestinedělí neměly být útrpně vyslyšány, dokud šestinedělí neskončilo.²²²

K mučení se smělo přikročit jen za bílého dne, nikdy v noci, a vždy raději dopoledne. Zásadně mělo proběhnout v jednom půldni, mučit se smělo jen ve všední den a ne v neděli či ve svátky.²²³

Jako mírnější stupeň útrpného výslechu byla používána pouhá pohružka, která se dala použít i na skupinu osob, která byla jinak z mučení vyňata. Obžalovaný byl odveden do mučírny, kde mu byly ukázány mučící nástroje a popsán postup, který bude probíhat u podezřelého zatímco mu byly kladeny vyšetřovací otázky.²²⁴ Po každém výslechu či stupni mučení byla písemně zaznamenána výpověď

²¹⁸ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 123 recto.

²¹⁹ Tamtéž, folio 153 verso.

²²⁰ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudovalo. Praha 1967, s. 334.

²²¹ Tamtéž, s. 334.

²²² Tamtéž, s. 334 - 335.

²²³ Tamtéž, s. 338.

²²⁴ Tamtéž, s. 338.

vyslýchaného.²²⁵ Průběh skutečného mučení nebyl dlouho právně regulován, a proto jeho postup závisel jen na vynalézavosti soudce, který výslech řídil, zásadně se však zakazovalo ponechání způsobu mučení na katovi a jeho pomocnících.²²⁶ Ještě ani Koldínův zákoník z roku 1579 nedeterminuje průběh mučení jinak, než že mučený má zůstat po trápení zdrav a zakazuje, aby „přílišným a násilným mučením lidé přetrhováni a při trápení usmrcováni býti měli“.²²⁷ Hlavními postupy při mučení byly dle individuální fantazie katů nejčastěji napínání na žebřík a na skřípec, pálení svíčkami či rozžhavenými plechy na bocích, přiložení palečnic či španělských bot, šněrování, aplikace drtičů kloubů a lebky a jiné.²²⁸ Po sejmutí z mučidel musela vyslýchaná osoba svou předchozí výpověď, učiněnou „před trápením“ a „na trápení“, potvrdit.²²⁹ Na základě delikventovy výpovědi pak vynesl městský soud rozsudek, a to nepodmíněný nebo podmíněný trest smrti, nebo jiný trest.²³⁰

Útrpných výslechů se účastnili nejméně dva delegovaní konšelé, rychtář, písař a kat se svými pacholky.²³¹ Vyznání na mučidlech byla zapisována zvláštními písaři, zvanými krevní, do smolných neboli černých knih.²³²

Ke kodifikaci postupu při tortuře došlo až v roce 1768.²³³ Zrušení tortury jako součástí vyšetřovacího procesu pak proběhlo o deset let později, tedy roku 1778 a to vlivem osvícenství provázeného idejemi lidskosti a humanity.²³⁴

²²⁵ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 63.

²²⁶ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudovalo. Praha 1967, s. 339.

²²⁷ Tamtéž, s. 339.

²²⁸ ŠRÁMEK, Pavel: *K historii katovských rodin ve Slezsku*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 161.

²²⁹ KREUZ, Petr: *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 89; též KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudovalo. Praha 1967, s. 349 - 350.

²³⁰ KREUZ, Petr: *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 89.

²³¹ FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 45; též KREUZ, Petr: *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 89.

²³² MALÝ, Karel a kol.: *Dějiny českého a slovenského práva do roku 1945*. Praha 2010, s. 121.

²³³ Tamtéž, s. 121.

²³⁴ FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 45; též ŠRÁMEK, Pavel: *K historii katovských rodin ve Slezsku*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, 160. Šrámek uvádí jiný rok zakázání tortury a to rok 1776.

4. POTRESTÁNÍ DELIKVENTŮ

Základním úkolem práva bylo ochránit stát, církve a soukromé vlastnictví.²³⁵ V počátečních obdobích vývoje práva bylo stíhání deliktů záležitostí celé komunity a osada ručila za trestný čin, který byl spáchán v jejím prostoru.²³⁶ Trestní právo mělo soukromý charakter, což se projevovalo především uplatněním msty, od čehož se však postupně upouštělo a potrestání zločinců se stalo všeobecným zájmem.²³⁷

Obecně se očekává, že trest vede k tomu, aby se předešlo opakování trestné činnosti pachatele, a zároveň má dojít k odstrašení společnosti od podobného jednání, od dob Josefa II. se přidává ještě snaha o převýchovu pachatele.²³⁸ Pro stavovské právo měl však trest stále ještě především podobu pomsty, kterou na něm vykoná buď sám poškozený nebo soud či město.²³⁹

Pro období od poloviny 16. století do poloviny 17. století je charakteristické, že trestněprávní aparát byl založen na okázalé krutosti.²⁴⁰ Daniela Tinková²⁴¹ toto období označuje jako „zlatý věk ritualizovaných poprav“, kdy došlo ke zpřísnění trestního aparátu a posílení jeho represivního charakteru.²⁴² Cílem trestního aparátu nebyla pouhá eliminace nežádoucích vlivů, ale cílem se stává i obyčejný poddaný, tedy divák, který má být odstrašen a varován.²⁴³ Dle Tinkové tato zjevná a očividná krutost jen kontrastovala s faktickou bezmocností a neúčinností trestní justice.²⁴⁴ K oslabování represe docházelo od konce 17. století, v době, kdy se stabilizoval absolutistický stát.²⁴⁵

Městské právo užívalo jako tresty ztrátu cti, vypovězení z města, vězení dočasné či doživotní, peněžité tresty nebo trest definitivní a to smrt.²⁴⁶ Běžně byly užívány tělesné tresty mrzačící jako je utětí ruky, utětí palce či vytržení jazyka.

²³⁵ FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 31.

²³⁶ Tamtéž, s. 32.

²³⁷ Tamtéž, s. 32.

²³⁸ MALÝ, Karel: *Několik poznámek k trestnímu právu v Čechách v době stavovské*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 9.

²³⁹ Tamtéž, s. 9.

²⁴⁰ TINKOVÁ, Daniela: *Hřích, zločin a šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha 2004, s. 36 - 37.

²⁴¹ Tamtéž.

²⁴² Tamtéž, s. 37.

²⁴³ Tamtéž, s. 37.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 37, 45.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 37.

²⁴⁶ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 123.

Mrskání bylo užíváno jako součást vypovězení z města či vystavení na pranýři.²⁴⁷ Trest vězení začínal mít větší uplatnění, často však doba odnětí svobody závisela na volné úvaze soudců.²⁴⁸ Vězení však nepředstavovalo trest, jako je tomu v dnešní době, do 18. století sloužilo vězení jako zajišťovací vazba k zabezpečení provinilce pro rozsudek a exekuci, teprve po vyřešení otázek úhrady nákladů sloužilo vězení jako místo výkonu trestu.²⁴⁹ V městském právu existovala také dlužnická vězení, tato vězení však také nebyla trestem, nýbrž právní formou vynucující zaplacení dluhu.²⁵⁰ Dlužnická vězení se v českých zemích udržela až do druhé poloviny 19. století.²⁵¹

Zneuct'ující charakter měly tresty jako vystavení na pranýři, vypálení cejchu, zbavení či propadení cti nebo prohlášení za psance, běžně bylo také užíváno trestu vypovězení z města, země či státu.²⁵² V raně novověkém systému trestů hrálo poškození či ztráta cti pachatele velkou roli, protože právě čest určovala status člověka ve společnosti.²⁵³ Co se majetkových trestů týče, byly užívány pokuty různé výše a také trest konfiskace majetku ve prospěch panovníka. Tohoto práva se zřekl Rudolf II. v roce 1608, ale po Bílé hoře byl jeho majestát zrušen.²⁵⁴ V městském právu se s pokutami zacházelo opatrně, protože majetkové tresty zde byly považovány především za útok na soukromé vlastnictví měšťanů i jejich rodiny.²⁵⁵

4. 1. Trest smrti

Instituce hrdelního soudnictví procházela na Moravě poměrně složitým vývojem, výkon původně zeměpanského regálu - práva popravy, který byl ve svých počátcích prováděn zeměpanskými úředníky v sídlech správy, postupně přecházel na panovníkem dosazené rychtáře královských měst, církevní a světské vrchnosti.²⁵⁶ Proces přechodu této pravomoci na královská města je možno sledovat již od 13. století, konkrétně Olomouc získala plnou hrdelní pravomoc v roce 1331. Hrdelní

²⁴⁷ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 124.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 124.

²⁴⁹ FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 40.

²⁵⁰ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 105.

²⁵¹ Tamtéž, s. 105.

²⁵² Tamtéž, s. 124.

²⁵³ DÜLMEN, Richard van: *Divadlo hrůzy*. Praha 2001, s. 69.

²⁵⁴ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 124.

²⁵⁵ MALÝ, Karel: *Několik poznámek k trestnímu právu v Čechách v době stavovské*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 9.

²⁵⁶ MILLER, Jaroslav: *Stručný nástin moravského předbělohorského soudnictví*. Olomouc 1997, s. 22.

právo pak postupně přecházelo i do kompetence menších měst, městeček nebo klášterů.²⁵⁷ V 16. století je na území Moravy již zaznamenána velmi hustá síť hrdelních soudů.²⁵⁸

Účelem trestu smrti nebylo pouze potrestání delikventa, dalším účelem je odstrašení a prevence a tomu odpovídá podoba a způsob trestu, jeho veřejnost a krutost.²⁵⁹ Trest smrti byl v této době hlavním a široce aplikovaným trestem, ve feudální justici představoval jakýsi univerzální všelék a v tehdejší soustavě trestů měl stejné ústřední postavení, jako má dnes trest odnětí svobody.²⁶⁰ Důvodem tak hojného užívání bylo snad to, že lidský život nebyl tehdy ceněn tolik jako dnes a možná i skutečnost hluboce zakořeněné víry v posmrtný život, která trest smrti nečinila natolik definitivním.²⁶¹ Postup při vykonávání trestu smrti nebyl jednotný, lišil se od místa k místu a byly při něm uplatňovány místní tradice, jeden rys však měly všechny popravy společný a to, že jim byla dávana velká publicita, k odstrašení ostatních, ale částečně i proto, že publikum už bylo zvyklé sledovat toto surové divadlo, při kterém se početné obecnstvo vždy dobře bavilo, spokojeně jedlo a pilo a žádalo si ho.²⁶² Od 17. století je možné sledovat přímo teatralizaci veřejných poprav, které stále více nabývaly charakteru pompézních slavností.²⁶³

Soud byl povinen sdělit odsouzení den popravy nejméně tři dny předem, aby mu byla poskytnuta duchovní útěcha buď knězem, pokud to bylo možné, nebo alespoň rychtářem.²⁶⁴ Toto propojení trestu s pokáním zároveň odráží sepjetí zločinu a hříchu, takže zatímco ve středověku umíral zločinec bez zpovědi, od počátku novověku se prosadila myšlenka smíření a nutného odpuštění.²⁶⁵ Důraz na zpověď a pokání byl velice důležitý, cesta na popraviště se stala jakýmsi procesím s pevně danými pravidly, kdy se kající odsouzenec obrací k Bohu, panovníkovi a justici se svou žádostí o odpuštění a zároveň prosí kolemstojící dav, aby se modlil za spásu jeho duše.²⁶⁶ Tím trest získává i výchovný charakter pro přihlížející, protože dokonce

²⁵⁷ MILLER, Jaroslav: *Stručný nástin moravského předbělohorského soudnictví*. Olomouc 1997, s. 22.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 22.

²⁵⁹ MALÝ, Karel: *Několik poznámek k trestnímu právu v Čechách v době stavovské*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 9.

²⁶⁰ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudovalo. Praha 1967, s. 259.

²⁶¹ Tamtéž, s. 259.

²⁶² Tamtéž, s. 259.

²⁶³ DÜLMEN, Richard van: *Divadlo hrůzy*. Praha 2001, s. 167.

²⁶⁴ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudovalo. Praha 1967, s. 259.

²⁶⁵ TINKOVÁ, Daniela: *Hřích, zločin a šilenství v čase odkouzlování světa*. Praha 2004, s. 44.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 44.

i odsouzenec musí umírat jako příkladný křesťan. Aby však byla poprava dokonalá, musí být hříšník se svou smrtí smířený. K tomu je potřeba dobrý kněz, jehož úkolem bylo zajistit, aby odsouzenec nemluvil, nerouhal se Bohu a neproklínal jej, krále nebo justici.²⁶⁷

Popravy byly zásadně veřejné, konaly se proto během dne a to pouze ve všední dny, aby se jich mohlo zúčastnit co nejvíce lidí.²⁶⁸ Poprava měla vždy proběhnout důstojně, ale zároveň neztratit nic na svém odstrašujícím účinku.²⁶⁹ Odsouzenec byl v den výkonu trestu oblečen do zvláštního šatu, rubáše, který býval černý nebo šedivý.²⁷⁰ Cestou na popraviště mohly být na odsouzeném vykonávány ještě zostřující tresty, to bylo zejména štípání kleštěmi nebo trhání prstů, utětí ruky apod.²⁷¹ Na popravišti měl delikvent ještě potvrdit svou předchozí výpověď, takto učiněná výpověď měla největší váhu, zejména pokud potvrdil jména svých spolupachatelů a řekl, že chce „na tom umřít“ a „svou duší to pečeti“, pokládala se jejich vina prakticky za dokázanou.²⁷²

Ještě na popravišti mohlo z exekuce sejít, když například svědkové odvolali na poslední chvíli svou výpověď, sám odsouzený mohl podat odvolání z rozsudku nebo požádat o milost, pokud mu již dříve nebyla zamítnuta.²⁷³ Před samotným vykonáním trestu se kat zločinci omluvil za popravu, neboť trestání se stalo nečestné, zatímco souzení bylo čestnou činností.²⁷⁴ Ještě v druhé polovině 18. století se u nás udržoval obyčej, že pokud kat chybně sekl a zločinec po třetí ráně ještě žil, nebo se při oběšení přetrhl provaz, na kterém visel, byl automaticky pokládán za omilostněného.²⁷⁵ Pokud se poprava tímto způsobem nezdařila, často se stávalo, že byl kat zabit přihlížejícím davem.²⁷⁶ Odsouzeného zločince mohla také zachránit

²⁶⁷ TINKOVÁ, Daniela: *Hřích, zločin a šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha 2004, s. 44 - 45.

²⁶⁸ FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 42.

²⁶⁹ DÜLMEN, Richard van: *Divadlo hrůzy*. Praha 2001, s. 82.

²⁷⁰ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudívalo. Praha 1967, s. 260.

²⁷¹ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudívalo. Praha 1967, s. 261; též FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 42.

²⁷² KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudívalo. Praha 1967, s. 261.

²⁷³ Tamtéž, s. 262.

²⁷⁴ DÜLMEN, Richard van: *Divadlo hrůzy*. Praha 2001, s. 90.

²⁷⁵ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudívalo. Praha 1967, s. 262; též FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 43; DÜLMEN, Richard van: *Divadlo hrůzy*. Praha 2001, s. 140.

²⁷⁶ DÜLMEN, Richard van: *Divadlo hrůzy*. Praha 2001, s. 143 - 145.

žena, která by vystoupila z davu a prohlásila, že chce odsouzence pojmout za manžela, to se ale prakticky nestávalo.²⁷⁷

Pokud se nic z výše zmíněného nestalo, mohlo se přistoupit k samotné exekuci. Poprava provinilce byla obvykle vykonávána na popravišti za městem.²⁷⁸ Šibenice byla spolu s radnicí viditelným symbolem hrdelního soudnictví města, zároveň byla šibenice místem, kterému se každý vyhýbal.²⁷⁹ Šibenice bývaly obvykle zděné stavby s dveřmi a vysokou podezdívkou, ze které se zvedaly sloupy spojené v trámy.²⁸⁰ Vnitřní prostor pak sloužil jako pohřebiště popravených.²⁸¹ Vzhledem k tomu, že šibenice byla stejně jako pranýř místem hanby, opravovala se či obnovovala vždy tak, aby se práce s tím spojené nestaly podnětem k urážce cti řemeslníků.²⁸² V případě, že město momentálně svou šibenici nemělo, probíhaly popravy i na stromech.²⁸³ V souvislosti se šibenicemi jsou doloženy různé čarodějnické úkony s částmi těl oběšenců ponechaných na šibenici a s různými předměty spojenými s popravou jako jsou kusy oprátek a provazů, podle tehdy velmi rozšířené pověry měly zajistit dobrý chov dobytka a zejména koní.²⁸⁴

Trest smrti se vykonával rozmanitým způsobem, podle toho, jak určoval rozsudek. Původně se v trestech a popravčích rituálech odrážel zločin, který zločinec spáchal.²⁸⁵ Při výkonu poprav se můžeme setkat s různými, často ojedinělými metodami, které byly ovlivňovány příklady z ciziny, neboť o slavných popravách si lidé povídali, zpívalo se o nich na jarmarcích a kolující pověsti o nich často vedly k napodobování.²⁸⁶

Mezi nejčastěji užívané druhy exekucí patřilo²⁸⁷:

²⁷⁷ FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 43.

²⁷⁸ KREUZ, Petr: *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 89.

²⁷⁹ DŮLMEN, Richard van: *Divadlo hrůzy*. Praha 2001, s. 95.

²⁸⁰ FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 42.

²⁸¹ Tamtéž, s. 42.

²⁸² Tamtéž, s. 42.

²⁸³ Tamtéž, s. 42.

²⁸⁴ ŠRÁMEK, Pavel: *K historii katovských rodin ve Slezsku*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 161.

²⁸⁵ DŮLMEN, Richard van: *Divadlo hrůzy*. Praha 2001, s. 104.

²⁸⁶ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudívalo. Praha 1967, s. 263.

²⁸⁷ ŠRÁMEK, Pavel: *K historii katovských rodin ve Slezsku*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 160.

1) stětí mečem - trest zejména za vraždy, cizoložství, znásilnění, smilstvo, únos, kuplířství, hanobení mrtvol. Trest stětím byl ve své době dokonce považován za projev milosti.²⁸⁸

2) oběšení - za krádeže a zbojnictví

3) lámání kolem, vplétání do kola a rozčtvrcení - za vraždy rodičů či manžela, najaté vraždy a těžké loupeže

4) upálení na hranici - trest za rouhání, kacířství, čarodějnictví, žhářství, sodomii a svatokrádež

5) zahrabání zaživa a proklání kůlem - tento trest byl používán pouze u žen a to za travičství a vyhnání plodu či usmrcení donošeného dítěte

Existovala samozřejmě ještě celá řada dalších postupů při exekuci, ale pět výše zmíněných patří mezi nejčastěji používané způsoby. Některé tresty pak byly určeny pouze mužům, jako je lámání kolem a rozčtvrcení a některé tresty byly naopak vykonávány pouze na ženách, což bylo zahrabání zaživa s probodnutí kůlem, utopení a upálení.²⁸⁹

V právních naučeních Olomouce se nejčastěji setkáme právě se stětím zločince. Tak například ve vydaném naučení odeslaném do Prostějova, kdy:

„...Šimon...tomu dáleji neodpírá, jeho proto že jak s matkou, tak i s dcerou její vlastní smilniti a tak těžce hřešiti se neostýchal, mečem skliditi dejte...“²⁹⁰

Nebo v dalším případě je použito jako způsob popravky ne příliš obvyklé utopení odsouzené ženy:

„...Poněvadž jsou u ní při dotčené Maruši některé čarodějné věci, kterých užívala, nalezeny. I také Vavřince kramáře syna, aby bez ní bejti nemohl, kouzli rozličnejmi přinutila. A tady i nemalá příčina, že i s dcerou její se byl smilstva dopustil a skrze to i o hrdlo přišel, jest byla. Vejš psanou Maruši, pokud by to neodvolala, utopiti a tak života zbaviti dáte...“²⁹¹

²⁸⁸ FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 43.

²⁸⁹ DÜLMEN, Richard van: *Divadlo hrůzy*. Praha 2001, s. 106.

²⁹⁰ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 2, verso.

²⁹¹ Tamtéž, folio 11, recto.

Za zabití pak také vedla přímá cesta na popraviště. Tentokrát bylo naučení odesláno do města Uničova:

„...Poněvadž se to z svědkuov z obou stran vedených patrně nachází, že jmenovaný Ulrych téhož nebožtíka Michala Šnejdera tulichem²⁹² svévolně ubodnouc, ihned na místě usmrtil. Má tenž Jiří Ulrych pro takový zlý účinek svůj jiným ku příkladu mečem z světa sklizen bejti...“²⁹³

Do nedalekého Šternberku putovalo naučení týkající se cizoložství, jehož se dopustila Anna, za tento delikt měla být:

13. *„...mit dem*

14. *Schwerdt von dem leben zum Todt auszulöschen...“²⁹⁴*

Další příklad se týká zabití dítěte, za které byly ženy trestány zahrabáním zaživa, jak můžeme vidět u případu Barbary:

6. *„...obernandte Barbara...*

7. *ihrem Kindt*

8. *als baldt dasselbe auf die Welt kommen ist...*

10. *und Also ein Morderin über ihrem Kindt worden...*

12. *So soll diesselbe Barbara Andren zue abschen*

13. *lebendig vergraben und gepfeldt werden...“²⁹⁵*

Vykonání popravky bylo spojeno s ideou, že usmrcením zločince bude ze světa sproveden i jeho zločin, obecně tedy převládala myšlenka očištění společnosti.²⁹⁶

²⁹² Staročeský výraz pro dýku.

²⁹³ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 34, verso, recto.

²⁹⁴ Tamtéž, folio 36, recto.

²⁹⁵ Tamtéž, folio 71, recto.

²⁹⁶ DÜLMEN, Richard van: *Divadlo hrůzy*. Praha 2001, s. 161.

4. 2. Kat

S osobou kata bylo spojeno mnoho dohadů, mýtů, polopравd a legend. Přes všechna opovržení byl mistr popravčí zároveň osobou velmi potřebnou a zaměstnanou v dobách raného novověku, kdy se velice rozmáhala zločinnost.²⁹⁷ Kati byly součástí výkonného aparátu hrdelního soudnictví, tvořili zvláštní skupinu a žili doslova na okraji městské společnosti.²⁹⁸ Kat patřil k nejopovrženějším lidem ve společnosti a společně se svou rodinou byl izolován od ostatních lidí.²⁹⁹ Vzhledem k tomu, že tito lidé přicházeli při výkonu své práce do styku s krví a prováděli i jiné nečisté práce, byli kati považováni za tzv. snížené lidi,³⁰⁰ tedy lidi se sníženou ctí či bezectné. Ve městech, kde nebyl samostatný ras, musel kat odklízet a likvidovat mršiny a uhynulá zvířata, jeho úkolem také bylo pečovat o zdraví vrchnostenského zvířectva, hlavně psů, dále musel likvidovat těla sebevrahů, pečovat o mučírnu, pranýř a šibenici a byl povinen je udržovat v dobrém stavu.³⁰¹

O naprosté izolaci mistrů ostrého meče v tehdejší společnosti svědčí skutečnost, že bohoslužebných úkonů v kostele se mohli účastnit jen ve zvláštní lavici, v hospodách museli konzumovat odděleně od ostatních návštěvníků zařízení a to teprve poté, co svou návštěvu předem oznámili, aby se mohl vzdálit, kdo nechtěl sedět s katem v jedné místnosti. Nesměli být pohřbeni na posvěcené půdě a ženit se mohli pouze časně ráno a to pouze mezi sebou, to znamená, že kat se mohl oženit jedině s dcerou jiného kata,³⁰² vznikaly tak opravdové katovské dynastie.³⁰³ Bydliště katů, katovny, nebyly ve městě, ale stály většinou mimo hradby města na osamoceném místě, kde bydleli společně se svou rodinou a čeledí.³⁰⁴ Bázeň a hrůza z kata byly takové, že nejen dotek, ale pouhá jeho blízkost mohly přinést neštěstí a zbavit cti.³⁰⁵ I právní předpisy předpokládají, že kat a jeho pomocníci jsou obyčejně

²⁹⁷ ŠRÁMEK, Pavel: *K historii katovských rodin ve Slezsku*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 160.

²⁹⁸ FRANCEK, Jindřich: *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16. - 18. století*. In: PÁNEK, Jaroslav (ed.): *Česká města v 16 - 18. století*. Praha 1991, s. 47.

²⁹⁹ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví. Jak se dříve soudívalo*. Praha 1967, s. 290.

³⁰⁰ FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 35.

³⁰¹ ŠRÁMEK, Pavel: *K historii katovských rodin ve Slezsku*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 161.

³⁰² Tamtéž, s. 161.

³⁰³ DÜLMEN, Richard van: *Divadlo hrůzy*. Praha 2001, s. 92.

³⁰⁴ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví. Jak se dříve soudívalo*. Praha 1967, s. 290; též ŠRÁMEK, Pavel: *K historii katovských rodin ve Slezsku*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 161.

³⁰⁵ DÜLMEN, Richard van: *Divadlo hrůzy*. Praha 2001, s. 91.

nemilosrdní lidé, snad to bylo dáno tím, že se tímto způsobem měli mstít společnosti za své nedobrovolné celoživotní vyvržení a život v ústraní.³⁰⁶

Bylo obecně známo, že kati byli výborně obeznámeni s anatomií lidského těla, proto byli znamenitými a vyhledávanými léčiteli a napravovateli ran a zlomenin, zároveň vyráběli hojivé masti a zázračné lektvary.³⁰⁷ Prodej medikamentů v katovně byl samozřejmě prováděn pod rouškou noci, neboť jakýkoliv styk s katem, až na právně legalizované výjimky, znamenal pro obyvatele města hlubokou společenskou degradaci spojenou se ztrátou cti.³⁰⁸

Přes veškeré vyhoštění ze společnosti byli kati mimořádně zámožní a kat sám měl k ruce ještě několik podřízených, katových pacholků, kteří představovali úplné dno společenské pyramidy.³⁰⁹ Popravčí měli permanentně spoustu práce a často byli jediní pro velký obvod i několika panství, tím pádem byli nuceni často vyjíždět k mučení a zejména popravám do sousedních měst, tudíž dosáhli značného majetku.³¹⁰ Kat, jako osoba vyvržená ze společnosti a trpěná jako nutné zlo, si nikdy nebyl jist svým životem a proto, když musel cestovat k popravě do jiného města, bylo město nuceno shromáždit ozbrojený doprovod, jenž byl tvořen rychtářovými pacholky, kudy tento průvod pak procházel, lidé na ně křičeli a hrozili jim.³¹¹ Odměny náležející katům za jednotlivé výkony byly v každé době ustáleny, ale různily se podle míst a teprve až Josefina zavedla závazné taxy pro celou zemi.³¹² Kromě stálého ročního platu od města a přispívajících měst na vydržování kata, dostával kat za každý provedený úkon při mučení či popravu určitou platbu, přičemž bylo samozřejmostí, že města, která si kata vyžádala, zajistila jeho odvoz včetně pacholků a zaplatila jim veškeré výdaje za jídlo a pití.³¹³ Své pomocníky pak kat vyplácel sám ze svých peněz.³¹⁴

³⁰⁶ KLABOUC, Jiří: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudovalo. Praha 1967, s. 292.

³⁰⁷ ŠRÁMEK, Pavel: *K historii katovských rodin ve Slezsku*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 161.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 161.

³⁰⁹ KLABOUC, Jiří: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudovalo. Praha 1967, s. 290.

³¹⁰ ŠRÁMEK, Pavel: *K historii katovských rodin ve Slezsku*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 161.

³¹¹ KLABOUC, Jiří: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudovalo. Praha 1967, s. 292.

³¹² Tamtéž, s. 291.

³¹³ ŠRÁMEK, Pavel: *K historii katovských rodin ve Slezsku*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 161.

³¹⁴ Tamtéž, s. 161.

V úředních spisech byl zdvořile titulován jako „mistr popravčí“, což jasně naznačuje jistou dávku odbornosti, se kterou se setkáváme u mistrovství jiných řemesel. Kat také své výkony musel provádět bezvadně, protože pokud vykonal popravu s chybami, byl podle uznání soudu potrestán.³¹⁵

5. PRÁVNÍ NAUČENÍ OLOMOUCE

Právní naučení je žádost o výklad práva, kdy se město nižšího práva obracelo o naučení nebo přímo o rozhodnutí ve složité právní věci k městu vyššího práva.³¹⁶ Vrchní právo olomoucké tedy poskytovalo naučení menším městským právům, právům panským i právům vesnickým a kromě těch naučovalo i soukromníky.³¹⁷

Co se Olomouce týče, ta byla až do roku 1352 právně podřízena Uničovu a Bruntálu, kde také hledala právní naučení.³¹⁸ Když pak v roce 1352 přijalo město Olomouc magdeburské právo od Vratislavi, zavázalo se, že jako dceřiné město bude od té chvíle brát právní naučení pouze od Vratislavi a tak se také dělo.³¹⁹ Své spisy olomoučtí měšťané do Vratislavi odesílali buď v jazyce německém, nebo latinském a stejně tak dostávali zpátky odpovědi.³²⁰ Pokus českého krále Ferdinanda I. zakázat v roce 1547 odvolávání za hranice země, což znamenalo odvolávání do Magdeburgu, ale také do Vratislavi, se minul účinkem a Olomouc zůstala ve velké míře i nadále u zavedené spolupráce se svým mateřským městem Vratislaví.³²¹ Odvolání do Prahy začala být pravidelně zasílána teprve až po roce 1709 a od roku 1752 se Olomoucká městská rada musela odvolávat k soudnímu tribunálu do Brna jakožto nejvyššímu soudu na Moravě.³²²

V počátcích praxe právních naučování Olomouce okolním městům byly rozlišovány dva způsoby vydávání naučení a to ústní a listinné. Již na konci 15. století však začala být písemně poučována i menší města, což vedlo k postupnému

³¹⁵ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudívalo. Praha 1967, s. 291.

³¹⁶ ADAMOVÁ, Karolina a kol.: *Dějiny českého soudnictví do roku 1938*. Praha 2005, s. 19.

³¹⁷ PRASEK, Vincenc: *Organisace práv magdeburských*. Olomouc 1900, s. 59.

³¹⁸ NEŠPOR, Václav: *Dějiny Olomouce*. Brno 1936, s. 49.

³¹⁹ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, 119.

³²⁰ PRASEK, Vincenc: *Organisace práv magdeburských*. Olomouc 1900, s. 2.

³²¹ SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010, s. 137.

³²² SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce*. Olomouc 2002, s. 11.

zániku vydávání právních naučení ústní formou.³²³ V jazykové otázce s jistotou můžeme říci, že ústní naučení byla v jazyce německém, ale i přesto byly trestní zápisy do nejstarší olomoucké městské knihy zaneseny latinsky a to až do roku 1420. Latina byla zřejmě natolik rozšířená a užívaná, že i první psaná právní naučení byla v latině.³²⁴ Po latinských naučeních nastoupila asi od roku 1420 německy psaná právní naučení.³²⁵ Zhruba o deset let později, tedy od roku 1430 začalo olomoucké vrchní právo naučovat i v češtině v závislosti na jazyce původně zaslané žádosti.³²⁶ Od 16. století byla olomoucká agenda vedena s velkou převahou česky, což lze pozorovat na odeslaných ortelech.³²⁷ Obecně můžeme konstatovat, že Olomouc po dobu své funkce vrchní právní stolice uplatňovala jazykovou rovnoprávnost.

Pokud hovoříme o poplatnosti za právní naučení poskytované městskou radou v Olomouci žadatelům o ně, první pramen nacházíme v právním naučení odeslaném z Olomouce do Jevíčka kolem roku 1480, ve kterém se mimo jiné praví, že ti, kteří žádají být právně naučeni, musí doložit 4 staré české groše, kdy si 2 groše ponechá městská rada a 2 groše dostane písař.³²⁸ Tato hodnota právního naučení přetrvala do roku 1508, kdy král Vladislav Jagellonský částku zvýšil na 12 českých grošů.³²⁹

V celé následující kapitole pracuji s pramenem, tedy knihou sign. 194³³⁰, a pokud není uvedeno jinak, čerpám z ní veškeré zmíněné informace.

5. 1. Okruh právní působnosti Olomouce

Jak již bylo zmíněno, Olomouc se v roce 1352 stala vrchní soudní instancí téměř pro celou dnešní severní Moravu a část severních Čech, tedy pro všechna města a vsi spravující se magdeburským městským právem. Takže oblast jejího právního působení byla velmi široká, z pohledu historického, do olomouckého okruhu náležela města moravská a slezská. Před rokem 1352 však byla oblast dosahu olomouckého městského práva ještě poměrně úzká, spadalo sem město Přerov,

³²³ PRASEK, Vincenc: *Tovačovská kniha ortelů olomouckých*. Olomouc 1896, s. 12.

³²⁴ Tamtéž, s. 11.

³²⁵ Tamtéž, s. 11.

³²⁶ Tamtéž, s. 11.

³²⁷ Tamtéž, s. 14.

³²⁸ Tamtéž, s. 12.

³²⁹ Tamtéž, s. 12.

³³⁰ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 1 – 196.

Brušperk, Hranice a Nové Sady u Olomouce.³³¹ Od roku 1352 to byl dále Uničov, Litovel, Šumperk, Jevíčko, Moravská Třebová, Tovačov, Hranice a další.³³² V první polovině 15. století pak bylo olomoucké právo uděleno dalším městům, jako je Rýmařov, Prostějov, Zábřeh na Moravě, Šternberk, Brodek u Prostějova, Konice, Lipník nad Bečvou.³³³ Do roku 1620 tedy náležela k olomouckému právnímu okruhu prakticky celé severní Morava.

Města, která se nechávala naučovat od Olomouce jako města vrchní právní stolice můžeme rozdělit do dvou skupin podle jazyka podané žádosti a tím i odeslané odpovědi na města žádající v jazyce německém a v českém jazyce. Tyto skupiny však nejsou stálé a dochází k situacím, že město posílá své žádosti o právní naučení jak v českém tak v německém jazyce, což je příklad Šternberka. Nebo postupem času město přejde z češtiny do němčiny, to příklad Litovle, nebo naopak.

Podle Tovačovské knihy ortelů olomouckých³³⁴ řadíme mezi místa, kam byla od roku 1558 do roku 1635 odesílána právní naučení v českém jazyce, následující města: Beroun, Bělkovice, Biskupice, Blatce, Bohouňov, Brníčko, Brodek, Břuchotín, Bystřice,³³⁵ Čechy, Dluhomilov, Dolní strana Veliké Lúky, Dřevohostice, Dvorce, Fryšták pod Lukovem, Grygov, Hodolany, Holice, Horka, Hrabí, Hradčany, Hranice, Hunčovice, Chřelov, Chvalkovice, Jevíčko, Jívavá, Klenovice, Klužínek, Klopotovice, Knihnice, Konice, Kostelec, Krasice, Křtětín, Lipník, Loštice, Loučany, Lukavice, Malhotice, Moravská Loděnice, Náměšť, Ochoz, Ojnice, Olešnice, Opatovice, Osek, Ostrata, Postřelmov, Předmostí u Přerova, Přestavlky, Příbor, Příkazy, Radotín, Radvanice, Řepšín, Římnice, Samotíšky, Skrbeň, Šilperk, Tovačov, Troubky, Tršice, Újezdec, Valašské Meziříčí, Veliká Senice, Velký Týnec, Vsetín, Výkleky, Vyškov, Vyškovice, Zábřeh, Závodí a Zdětín.³³⁶

Německy byla naučení určena následujícím vsím či městům: Branné, Bruntálu, Fulneku, Krnovu, Litovli, Německé Huzové, Neředínu, Opavě, Ostrovům u Olomouce, Potštátu a Rýmařovu.³³⁷

³³¹ SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce*. Olomouc 2002, s. 10.

³³² PRASEK, Vincenc: *Tovačovská kniha ortelů olomouckých*. Olomouc 1896, s. 10.

³³³ SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce*. Olomouc 2002, s. 10 – 11; též PRASEK, Vincenc: *Tovačovská kniha ortelů olomouckých*. Olomouc 1896, s. 11.

³³⁴ PRASEK, Vincenc: *Tovačovská kniha ortelů olomouckých*. Olomouc 1896.

³³⁵ U tohoto města nelze s jistotou říci, o kterou konkrétní Bystřici se jedná.

³³⁶ PRASEK, Vincenc: *Tovačovská kniha ortelů olomouckých*. Olomouc 1896, s. 14 - 16.

³³⁷ Tamtéž, s. 14 - 16.

Dvojjazyčně se pak nechala naučovat města: Lazce u Olomouce, Mohelnice, Moravská Třebová, Nový Jičín, Prostějov, Přerov, Šternberk, Šumperk, Uničov a Velká Bystřice.³³⁸

Podrobnému seznamu míst, kam olomoucká městská rada odesílala právní naučení všem soukromým osobám, městům a vsím, včetně podrobného vyjmenování jmen všech naučovaných vrchností až do roku 1635 se věnuje Vincenc Prasek ve své Tovačovské knize ortelů olomouckých.³³⁹

Při analýze konkrétního pramene, tedy olomoucké knihy³⁴⁰ uložené v okresním archivu v Olomouci, kdy sledujeme období od počátku roku 1598 do konce roku 1618, můžeme porovnávat, zda se shodují informace získané z pramene s poznatky Vincence Praska.³⁴¹ Musíme brát na vědomí, že některá právní naučení jsou určena pouze určité osobě a není blíže uvedeno, do kterého města bylo naučení skutečně odesláno.

Z poznatků získaných z pramene však můžeme s jistotou říci, že ve sledovaném období se v českém jazyce nechala naučovat města: Bartultovice, Brodek,³⁴² Čechy, Čekyně, Fryšták pod Lukovem, Haňovice, Hlušovice, Hradčany, Hranice, Hynkov, Chudobín, Konice, Kostelec,³⁴³ Lazce³⁴⁴, Lipník nad Bečvou, Moravská Loděnice, Náměšť na Hané, Ostrovy u Olomouce, Plumlov, Přerov, Příbor, Příkazy, Radotín, Radvanice, Rozvadovice, Štítý, Těšice, Tovačov, Trnávka, Tršice, Uničov, Valašské Meziříčí, Veliká Senice, což je dnes Senice na Hané, Velká Lhota, Velký Týnec, Vsetín, Vyškov, Výškovice, Zábřeh, Zástřizly a Zvole.³⁴⁵

Měst, která dostávala právní naučení v jazyce německém je sice méně než měst hovořících česky, ale četnost jejich žádostí je hojnější. Patří sem Branná, Bruntál, Frenštát pod Radhoštěm, Hraničné Petrovice, Hynčice, Krnov, Loučná nad

³³⁸ PRASEK, Vincenc: *Tovačovská kniha ortelů olomouckých*. Olomouc 1896, s. 14 - 16.

³³⁹ Tamtéž, s. 14 -17.

³⁴⁰ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 1 - 196.

³⁴¹ PRASEK, Vincenc: *Tovačovská kniha ortelů olomouckých*. Olomouc 1896.

³⁴² Nevíme, zda se hovoří o Brodku u Přerova či u Prostějova.

³⁴³ Zde nemůžeme s jistotou říci, o který Kostelec se jedná.

³⁴⁴ Opět nevíme, zda se jedná o Mokré Lazce, Lazce v Olomouci nebo Lazce, které jsou součástí obce Troubelice.

³⁴⁵ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 1 - 196.

Desnou, Opava, Potštát, Rýmařov, Skály, jež jsou součástí dnešního Horního města, Šumperk a Vrbno pod Pradědem.³⁴⁶

Naučení jak v českém tak i v německém jazyce byla určena městům Dřevohosticím, Jevíčku, Litovli, Mohelnici, Moravské Třebové, Novému Jičínu Olomouci, Prostějovu, Šternberku, Velké Bystřici a Velkým Losinám.³⁴⁷

Po srovnání měst uvedených v knize sign. 194³⁴⁸ s městy, která ve svém díle uvádí Vincenc Prasek,³⁴⁹ můžeme konstatovat, že mnohá města nejsou v Praskovi zmíněna. Důvod takto nekompletních údajů však neznáme.

5. 2. Četnost

Během sledovaného období, tedy od roku 1598 do roku 1618 vydala olomoucká městská rada celkem 649 právních naučení. Jak již bylo zmíněno, tato naučení byla dvojjazyčná a odesílána byla v jazyce českém a německém. Právních naučení v jazyce českém bylo vydáno dohromady 310 a německých naučení bylo z Olomouce odesláno 339.

Průměrně bylo vydáno v každém roce 30,1 právních naučení. Z toho česky psaných bylo za rok vydáno průměrně 14,8, německých pak 16,1.

Největší počet právních naučení byl olomouckou městskou radou vydán v roce 1615, kdy bylo jich odesláno celkem 53, z nichž 23 jich bylo v českém jazyce a 30 v německém. Dalším rokem s největším počtem vydaných právních naučení byl rok 1618, kdy městská rada odeslala dohromady 52 naučení, z nichž bylo 25 naučení česky a 27 pak německy. V roce 1601 bylo vydáno 49 právních poučení, 15 jich bylo v češtině a celkem 34 v němčině.

Naopak nejméně právních naučení vydalo olomoucké vrchní právo v roce 1613, to hovoříme pouze o osmi naučeních, kdy byla shodně vydána čtyři česky a čtyři německy. 16 právních naučení pak bylo odesláno jak v roce 1610, tak i v roce 1611. Roku 1610 městská rada naučovala šestkrát česky a 10 krát německy, v roce následujícím jde o tři naučení v češtině a 13 pak v němčině.

³⁴⁶ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 1 - 196.

³⁴⁷ Tamtéž, folio 1 - 196.

³⁴⁸ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194.

³⁴⁹ Prasek, Vincenc: *Tovačovská kniha ortelů olomuckých*. Olomouc 1896.

Tabulka počtu vydaných právních naučení podle jednotlivých let.

Rok	Právních naučení celkem	Z toho v jazyce českém	Z toho v jazyce německém
1598	24	17	7
1599	34	19	15
1600	29	19	10
1601	49	15	34
1602	42	23	19
1603	18	7	11
1604	33	23	10
1605	18	10	8
1606	39	24	15
1607	26	6	20
1608	31	18	13
1609	41	16	25
1610	16	6	10
1611	16	3	13
1612	17	3	14
1613	8	4	4
1614	23	1	22
1615	53	23	30
1616	41	25	16
1617	39	23	16
1618	52	25	27
Celkem	649	310	339

Zdroj: Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 1 - 196.

Když se zaměříme na porovnání jednotlivých měst, vsí a počet právních naučení jim určených, zjistíme, že celkový počet měst a vsí, která žádala být právně naučena v českém jazyce je větší než celkový počet měst naučovaných německy. Tato skutečnost je způsobena tím, že ač je seznam měst hovořících česky pestřejší, počet jim odeslaných naučení je velice nízký. Zatímco u jednotlivých měst žádajících německy jde často o vysoký počet právních naučení.

Za všechny příklady v tomto případě hovoří město Nový Jičín, v německém názvu Neutitschein, které bylo naučeno 102 krát v němčině z celkového počtu 338 německy psaných právních naučení. O právní naučení v českém jazyce pak město zažádalo pouze dvakrát a to až od roku 1607.

Na dalším místě s nejvyšším počtem obdržených právních naučení se umístil Šumperk, německy Mährisch Schönberg, jehož žádosti byly pouze v jazyce německém a za sledovaných 21 let jich Šumperk obdržel celkem 46.

Další pozici zaujímá Přerov, jenž ve svých žádostech zachovával český jazyk a byl naučen dohromady 28 krát. Se svým počtem právních naučení následuje Moravská Třebová, Mährisch Trübau, s počtem 24 německých naučení a pouze jedním naučením v českém jazyce, o které bylo zažádáno v roce 1616. Ostatní města obdržela naučení od olomoucké městské rady méněkrát, často se pak setkáme s městy, která jsou v knize³⁵⁰ zmíněna pouze jednou, jelikož byla právně poučena pouze jedenkrát. Jedná se především o města používající v komunikaci český jazyk, jako jsou například Štítý, Těšice, Výškovice, Radotín, Plumlov a další.

Při srovnání jednotlivých měsíců v roce a počtu vydaných právních naučení zjistíme, že průměrně bylo z Olomouce měsíčně odesláno 2,6 právních naučení. Ze získaných údajů³⁵¹ můžeme srovnávat počty vydaných právních naučení v jednotlivých měsících a zjistit tak, ve kterých obdobích roku byla městská rada nejvíce vytížena a kdy naopak měla s výkonem soudních pravomocí nejméně práce.

V průběhu sledovaných 21 let se u každého měsíce vyskytuje minimálně jeden rok, kdy v daném roce nebylo za konkrétní měsíc vydáno ani jedno právní naučení. Tak například duben je měsícem, ve kterém za celkových 21 let nebylo vydáno žádné právní naučení celkem devětkrát, tedy po dobu devíti let nevydala městská rada v dubnu žádná právní naučení. Dalšími měsíci s nejvyšším počtem let bez právního naučení jsou září a prosinec, kdy se jedná shodně o 7 let bez právních

³⁵⁰ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194.

³⁵¹ Tamtéž, folio 1 - 196.

naučení v daných měsících. Následuje další dvojice měsíců a to leden a říjen se svými šesti lety, kdy byla olomoucká městská rada nečinná. Květen, červen, srpen a listopad jsou měsíce v roce, kdy z Olomouce nebylo odesláno žádné právní naučení celkem pětkrát, následují únor a březen se svými třemi lety bez naučení a červenec, kdy nebylo odesláno právní naučení nesoucí červencové datum pouze v jednom roce a tím je rok 1605.

Měsícem s nejvíce odeslanými právními naučeními je potom právě zmíněný červenec, kdy olomoucká městská rada byla v tento letní měsíc nejvíce činná a za sledované období vydala celkem 93 právních naučení. To znamená, že každý rok připadlo na červenec 4,5 právních naučení. A vůbec největší počet právních naučení za sledované období byl odeslán právě v červenci v roce 1615, jedná se o 12 naučení. V březnu bylo vydáno 77 právních naučení, což znamená průměrně 3,7 naučení za rok. Následuje opět letní měsíc červen se svými 67 odeslanými právními naučeními, což činí průměrně 3,2 naučení na každý jednotlivý rok.

Naopak leden je měsícem v roce s nejnižším počtem vydaných právních naučení, protože jich městská rada vydala pouze 29, průměrně tedy připadá 1,4 naučení na rok. Následují duben a srpen s 38 právními naučeními a průměrem 1,8. Dále pak prosinec a jeho 41 vydaných poučení, tedy 1,9 naučení za každý rok.

5. 3. Forma právních naučení

Všechna právní naučení měla jistou formu, která byla dodržována, případně docházelo pouze k malým obměnám.

Na začátku každého právního naučení je uveden adresát, kterému je určeno naučení a tato osoba či město je obvykle i iniciátorem, tedy žadatelem o to být právně poučen ve sporné záležitosti. Do roku 1598 se na Olomouckou vrchní stolicí se svou žádostí o právní naučení obracela pouze města. Od zmíněného roku se pak mění charakter právních naučení, protože kromě měst u olomoucké městské rady začali hledat naučení také vrchnosti a soukromníci.³⁵² U měst a vsí se setkáváme se stručným označením příjemce jako například: *Do Přerova, Do Prostějova, Tovačovským, Pánům uničovským, Do Brodku, Mezeříckým nad řekou Bečvou, Do městečka Náměště, Tejneckým, Přerovským, Mohelnickým, Do městečka Fryštáku*

³⁵² SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce*. Olomouc 2002, s. 15; též PRASEK, Vincenc: *Tovačovská kniha ortelů olomouckých*. Olomouc 1896, s. 15.

pod Lukovem, Úřadu do Jevíčka... v jazyce německém pak: *Littau, Auf die Neutitschein, Schönberg, Römerstadt, Müglitz, Bodenstadt* a podobně. Nebo je adresát blíže specifikován jako: *Opatrným pánům purkmistru a konšelům městečka Vsetína, přátelům milým,*³⁵³ *Opatrnému panu Jiříkovi Pertarovi, přísežnímu rychtáři města Uničova,*³⁵⁴ *Purkmistru a radě městečka Náměště,*³⁵⁵ *Tobiášovi Troczku, přísežnímu rychtáři Zábřehskému,*³⁵⁶ *Purkmistru a radě, rychtáři a konšelům města Příbora,*³⁵⁷ *Fojtu a konšelům přísežným dědiny Velikého Tejnce,*³⁵⁸ *Poctivými fojtu, starším a vsí obci dědiny Veliké Senice*³⁵⁹ nebo *An Rath zu der Mährischen Tribau,*³⁶⁰ *An Burgermeister und Rath der Stadt Prerow,*³⁶¹ *An Rath der Stadt Littau,*³⁶² *An Richer und beschworne Schöppen der Stadt Neutitschein,*³⁶³ *An Burgermeister und Rath Mährischen Tribau*³⁶⁴ a tak dále.

Při určení právního naučení soukromé osobě je uvedeno jméno adresáta, někdy i jeho povolání a obvykle i bydliště žadatele. Oslovení adresátů je velice rozmanité, proto uvedme pouze několik příkladů: *Janovi Czelechowskymu, písaři radnímu a spoluobyvateli města Prostějova,*³⁶⁵ *Václavovi Ambroziowi, obyvateli města Přerova,*³⁶⁶ *Anně Kopiczkowey i na místě dítek svých z Velikého Týnce,*³⁶⁷ *Jakubovi Wolnerowi, sousedu a koželuhu města Prostějova,*³⁶⁸ *Poctivému Matějovi Blahú, sousedu městečka Dřevohostic,*³⁶⁹ *Poctivému Tobiášovi Przibramowy, prostějovskému měštěninu.*³⁷⁰ V jazyce německém je to pak například: *Frantz Spiegel mittwohner in Olmütz,*³⁷¹ *An Adam, Hans und Valten Jurtler und brueder in*

³⁵³ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 6, recto.

³⁵⁴ Tamtéž, folio 34, verso.

³⁵⁵ Tamtéž, folio 39, recto.

³⁵⁶ Tamtéž, folio 66, recto.

³⁵⁷ Tamtéž, folio 194, recto.

³⁵⁸ Tamtéž, folio 80, verso.

³⁵⁹ Tamtéž, folio 83, verso.

³⁶⁰ Tamtéž, folio 37, verso.

³⁶¹ Tamtéž, folio 155, recto.

³⁶² Tamtéž, folio 109, recto.

³⁶³ Tamtéž, folio 111, recto.

³⁶⁴ Tamtéž, folio 112, verso.

³⁶⁵ Tamtéž, folio 178, recto.

³⁶⁶ Tamtéž, folio 196, verso.

³⁶⁷ Tamtéž, folio 109, verso.

³⁶⁸ Tamtéž, folio 176, verso.

³⁶⁹ Tamtéž, folio 116, verso.

³⁷⁰ Tamtéž, folio 83, recto.

³⁷¹ Tamtéž, folio 195, recto.

*Neutitschein,*³⁷² *An Georg Lang, mittburger zur Bodenstadt*³⁷³ a *An Marcum Kirschner und Georg Pikhewirth burger zur Mährisch Trübau...*³⁷⁴

Třetí a zároveň poslední možností, komu mohlo být adresováno právní naučení je vrchnost, jež se také nechávala naučovat u olomoucké městské rady. Tato naučení jsou pak adresována například: *Panu Janovi Konickému z Švabenic a na Konici,*³⁷⁵ *Adamovi Věžníkovi z Věžnic a na Trnávce,*³⁷⁶ *Jeho milosti panu Bernardovi z Žerotína na Losině a Rudě*³⁷⁷ nebo *An den hochgebornen Herrn Herrn Weikhart Brassen von Salm,*³⁷⁸ *Herrn Hinko von Würben...*³⁷⁹

Po uvedení příjemce obvykle následovalo oslovení, nebylo to ale pravidlem a v některých případech purkmistr a rada města přešli hned k bodu následujícímu. Oslovení nebyla příliš rozmanitá a setkáváme se pouze s nemnoha formami, z nichž některé jsou pouze zjednodušenou verzí těch složitějších. Jednotlivá oslovení zněla následovně: *Poctiví přátelé naši milí, Poctiví příteli milý, Opatrní přátelé milí, Moudří a opatrní páni přátelé a sousedi naši milí, Moudří a opatrní přátelé naši zvláště milí, Pozdravení naše vzkazující moudří a opatrní páni přátelé a sousedé naši milí, Opatrný příteli milý, Robotný věrný milý* nebo *Unseren freudlichen Gruß, Erbarer guter Freund*. Z těch jednodušších jsou to pak: *Poctiví, Opatrní, Moudří* nebo *Moudří a opatrní*. Můžeme si všimnout, že množství výrazů, které jsou použity v česky psaných naučeních je mnohem bohatší, než je tomu u jazyka německého a to nejen u oslovení, ale i u adresovaných osob.

Další část právních naučení představuje stručné shrnutí příčiny sporu v původně zaslané žádosti. Ani to však nebylo pravidlem a místo shrnutí mohlo následovat prosté a často se vyskytující: *Porozuměli jsme tomu, jakého právního naučení při nás vyhledáváte...* nebo jinak řečeno: *Co se právního naučení na otázku vaší dotýče* či *...haben wir ganz wohl vernommen auch die ganze Sachen fleißig erwagen...*

³⁷² Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 60, verso.

³⁷³ Tamtéž, folio 96, recto.

³⁷⁴ Tamtéž, folio 102, recto.

³⁷⁵ Tamtéž, folio 93, verso.

³⁷⁶ Tamtéž, folio 188, recto.

³⁷⁷ Tamtéž, folio 110, verso.

³⁷⁸ Tamtéž, folio 112, recto.

³⁷⁹ Tamtéž, folio 91, verso.

Po výše uvedených součástech právních naučení přišla řada na ustálené formule s možnými drobnými obměnami, kdy byl shrnut projednávaný případ slovy: ... *Pokud všemu tak jest, jak zprávu dáváte, a nic jiného na překážce není... anebo něco podstatného se naproti tomu nenachází*. Následující titulace olomoucké městské rady se v právním naučení nevyskytovala pouze ve vzácných případech a její znění je následující: ... *Tehdy M. P. A. R. M. O. uznáváme, že...* Tehdy mohlo být nahrazeno slovem protož a uznáváme pak nahrazuje slovo nacházíme. Zkratka složená z velkých písmen znamená: My purkmistr a rada města Olomouce, velice vzácně je rozepsána celá, jen občas jsou rozvedeny některé její části. V naučeních určených německy žádajícím městům se setkáváme v podstatě se stejnou formulací: ... *W. B. U. R. D. S. O. befinden und sprechen vor Recht, dass...* kde zkratka po rozepsání vypadá následovně: Wir Burgermeister und Rath des Stadt Olmütz. Případně je ve větě přehozen slovosled, ale význam zůstává vždy stejný.

V závěru právního naučení je samozřejmě zaznamenáno rozhodnutí olomoucké městské rady, jak se má dále postupovat v projednávané při. Po rozsudku čteme pokaždé se opakující slovní spojení: *A to z práva*, které může být zkráceno jen na *Atzp*, v němčině je to ...*von Rechts wegen*, zkráceně *VRW*. Zcela na konci naučení se pak obvykle nachází latinský obrat: *Decisum in Consilio* následovaný místem a datem vydání právního naučení. Datum může být zaznamenáno v podobě, na kterou jsme zvyklí i dnes, tedy například 28. Augusti, s tím, že měsíce jsou uváděny v jazyce německém. Ale především z počátku sledovaného období se setkáme i s datací podle církevního kalendáře, pouze však u česky psaných naučení, uveďme si příklad: *Datum v Olomouci v čtvrtek po s. Bartoloměji. Léta Páně 1598*,³⁸⁰ *Datum v Olomouci v středu po památce všech svatých léta Páně 1598*³⁸¹ anebo *Datum v Olomouci v pátek první postní. Léta Páně 1599*.³⁸²

V právních naučeních se vyskytují i slova cizího původu, často počestěná, jako jsou *examinovaný*, *ingxisici*, *allegata*, neboli výpověď, *formalia*, *presumptiones*, znamenající odhad, *iuramentum purgatorium*, což je očišťující přísaha, *forma iuramenti*, *inferirovati*, *specificované*, *interesse*, *impectimenta*, *fundamenta* a *acta* a mnohá další.

³⁸⁰ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 5, verso.

³⁸¹ Tamtéž, folio 9, verso.

³⁸² Tamtéž, folio 12, verso.

Pro ukázkou a lepší pochopení si ukažme několik náhodně vybraných příkladů právních naučení, abychom si ujasnili, jak takové naučení vypadalo v celém svém znění. V jazyce českém je ve vybraném naučení projednáván problém s dlužnictvím určený do města Zábřehu:

„Tobiášovi Troczků, přísežnému rychtáři zábřežskému

Jakby se Anna Jedliczková, souseda z města Uničova, jakožto věřitelkyně proti některým spolusousedům Vaším, dlužníkům svým, před právem Vaším rychtářským obžalovaným při právu jich do vězení podle práva schovati jměla. Poněvadž za právní naučení prosíte, po přečtení a bedlivým otázky té k nám odeslané k uvážení, na tu Vám tento proces právní náš odsíláme. Když žalobník před právem dlužníka svého řádně obviní a dlužník k svému dluhu, o kterýž tak obžalován jest, se zjevně zná, a takového dluhu zaplatiti, aniž to on s věřitelem svým urovnati, nemůže, má takový dlužník náležitým vězením od práva až do 6 neděl a třech dní ujištěn býti a v tom času s věřitelem svým vždy jak moc k spokojení jeho narovnat. Po vyjití pak právního toho času je - liž by vždy dluh spokojen nebyl, povinen jest věřitel se osobně neb skrze zmocněného svého ku právu (kteréž také to opatřiti má) postaviti, a tu neb k statku dlužníkovu sáhnúti, cesionem bonorum, neboliž to postúpení právního téhož statku žádati z toho se zaplatiti, aneb dlužníka v moci svou vzíti, jeho k užitku svému náležitě obrátiti a tak stravu a jinými náležitými potřebami, až by takový dluh oddělal, opatrovati. A to z práva.

*Actum Olomutii dne 2 Maii 1603*³⁸³

V druhém příkladu adresovaném vrchnosti je příčinou žádosti o naučení obvinění z vraždy a pro lepší vyzvěděni pravdy se doporučuje přikročit k tortuře:

„Panu Bernardovi z Zástřizl a na Haňovicích

Jakou právní otázku v příčině zamordování Hanzle myslivce a čeledína Vašeho k nám činíte a jak byste proti Václavovi synu Jakuba hajnýho ze vsi Hradečné, kteréž pro domnění toho mordu až posavad' ve vězení zůstává, postupovati a k němu přikročiti dáti měli, za naučení žádáte. Po bedlivým toho všeho uvážení My Purkmistr A Rada Města Olomouce nacházíme, že pro vyzvězení pravdy k dotčenému

³⁸³ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 66 - 67, recto - verso.

Václavovi, pokudž by se z toho pořádně vyvésti neodvolával a z toho nevyvedl, útrpným právem přikročiti dáti můžete. A to z práva.

Decis[um] in Consi[lio] Olom[ucensi] 24 Mai 1615 „³⁸⁴

V německy znějícím právním naučení se jedná opět o obvinění z vraždy a je adresováno do Nového Jičína:

„Titschein

1. *Aus überschikten Christen so zwischen Manda[-]*
2. *lenam weilandt Maths Schuberten verlas[-]*
3. *sener Wittib auch an Statt ihren Maisen*
4. *Klegerin eines undt Jacob Drlik Beklag[-]*
5. *ten (anders thails) geschwebet wegen der Mordthat so*
6. *gemelter Drlik über ihren Ehemann*
7. *hatt begehen sollen. Nach emsiger aller der*
8. *selben Acten undt der ganczen Sache umb[-]*
9. *stendt erwegung befinden wihr B[urgermeister] U[nd] R[ath] D[es] S[tadt]*
10. *O[llmütz] undt sprechen von Recht: demnach obbe[-]*
11. *nente Mandalena Schuberten ihre klug wie in sol[-]*
12. *chen grossen undt schweren sollen ublich mit nich[-]*
13. *ten liquidirt nach erwiesen Word billich Jacob*
14. *Drlik als der Beclagte von solcher ihrer vermain[-]*
15. *ter klug hiermit frey, ledig undt loss gezelt*
16. *undt gesprochen. Der Bericht uncosten auch alle an[-]*
17. *dere expensen werden auss erhöblichen Ursachen*
18. *zwischen den Parten ausgehoben von Recht wege[n].*
19. *Datum Ollmütz den 17 [Novem]bris A[nn]o [15]99 „³⁸⁵*

³⁸⁴ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 155, verso.

³⁸⁵ Tamtéž, folio 25, verso - recto.

6. KLASIFIKACE DELIKTŮ PRÁVNÍCH NAUČENÍ OLOMOUCE

Studium raného novověku přináší poznatek, že tehdejší společnost, zejména neurozených lidí, disponovala, ne – li přímo vynikala neobyčejným konfliktním potenciálem.³⁸⁶ Jistě nikdo nebude zpochybňovat skutečnost, že člověk žijící na počátku 17. století se příliš neliší od lidí ze století 21., a tak se příliš nezměnilo ani spektrum deliktů.³⁸⁷ Mezi trestnými činy raného novověku však nenajdeme pouze závažné delikty, ale také spory vedené kvůli záležitostem, které dnešnímu člověku mohou připadat přinejmenším zbytečné, což jsou zcela určité spory o čest.

Než přistoupíme k samotnému rozdělení trestných činů, se kterými se musela potýkat olomoucká městská rada ve sledovaném období, je třeba ujasnit si přístup ke klasifikaci deliktů. V první řadě je třeba rozlišit delikty na trestněprávní a majetkoprávní delikty. Pro trestněprávní delikty v českém prostředí zdomácněly dva přístupy, které k sobě ve skutečnosti nemají příliš daleko.³⁸⁸

První z nich je obecně historická klasifikace vytvořená Jaroslavem Pánkem, který ve své práci o hrdelním soudnictví v regionu na pomezí středních a jižních Čech rozdělil trestné činy do osmi skupin.³⁸⁹ Jeho práce je však zaměřena právě na střední a menší města, proto toto rozdělení není příliš vhodné pro Olomouc, která byla vrchním právem pro celou dnešní severní Moravu. Jeho rozdělení trestných činů vypadá následovně: 1) činy proti oficiální ideologii, 2) činy proti panovníkovi a státnímu zřízení, 3) činy proti pozemkové vrchnosti, 4) činy proti místní administrativě, 5) činy proti životu a zdraví, 6) činy proti majetku, 7) činy proti cti a 8) činy proti mravnosti.

Autorem dalšího pojetí a typologie trestněprávních deliktů je právní historik Karel Malý,³⁹⁰ jenž vycházel zejména z právně historického rozboru zemského práva a delikty dělí pouze do pěti skupin a to: 1) delikty proti ideologickým základům feudálního státu, státního zřízení a jeho představitelům, 2) delikty proti právnímu řádu, bezpečnosti a veřejnému pořádku, 3) delikty proti feudálnímu vlastnictví, 4)

³⁸⁶ ČECHURA, Jaroslav: *Kriminalita a každodennost v raném novověku*. Praha 2008, s. 15.

³⁸⁷ Tamtéž, s. 15.

³⁸⁸ Tamtéž, s. 18.

³⁸⁹ PÁNEK, Jaroslav: *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*. In: ČSČH 32. Praha 1984, s. 712 - 713.

³⁹⁰ MALÝ, Karel: *Trestní právo v Čechách v 15. a 16. století*. Praha 1979, s. 28.

delikty proti životu a zdraví, 5) delikty proti osobním právům. Tuto typologii lze uplatnit jak pro právo zemské, tak i pro městské soudnictví.³⁹¹

V roce 2005 do dosavadního rozdělení trestních činů zasáhla svou diplomovou prací Lenka Kreuzová,³⁹² jež se pokusila o diferenciaci podle zásad současného práva a rozlišuje, stejně jako Karel Malý, pět skupin deliktů a to následovně: 1) delikty proti osobním právům, tedy proti osobní svobodě, cti, manželství a sexuální delikty, 2) delikty proti životu a zdraví, 3) delikty proti vlastnictví, 4) delikty proti právnímu řádu, bezpečnosti a veřejnému pořádku a 5) delikty proti státu, státnímu zřízení a jeho představitelům.

Já jsem si pro klasifikaci deliktů, kterými se zabývala městská rada ve svých právních naučeních, zvolila rozdělení Lenky Kreuzové³⁹³, protože toto členění považuji za nejlépe odpovídající trestným činům v městském soudnictví, i když se od sebe ve své podstatě všechna rozdělení příliš neliší, a budu podle něj nadále postupovat.

Skupina zločinů proti státu, státnímu zřízení a jeho představitelům je vynechána, protože tyto záležitosti měl vždy řešit zemský soud, a tudíž se takovéto delikty v olomouckém městském právu nevyskytují. Upravená osnova, podle níž se budu u trestněprávních deliktů řídit, tedy vypadá následovně:

- 1) delikty proti osobním právům
- 2) delikty proti životu a zdraví
- 3) delikty proti vlastnictví
- 4) delikty proti bezpečnosti a veřejnému pořádku

U majetkoprávních sporů však nastává komplikovanější situace, protože v této oblasti dosud nebyly provedeny tak důkladné studie jako v případě trestního práva.³⁹⁴

³⁹¹ ČECHURA, Jaroslav: *Kriminalita a každodennost v raném novověku*. Praha 2008, s. 282.

³⁹² KREUZOVÁ, Lenka: *Agenda městského soudu v Poděbradech v době předbělohorské ve světle knih čistopisů a ordálních manuálů apelačního soudu v Praze (1548-1618)*. Praha 2005 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

³⁹³ Tamtéž.

³⁹⁴ HLADÍK, Ondřej: *Kriminalita a právo na Novém Městě pražském v roce 1586*. In: *Historická penologie*, 2009, s. 27.

6. 1. Trestněprávní delikty

Z nastíněného rozdělení trestných činů vyplývá, že raně novověké právo chránilo život, zdraví, movitý majetek i čest tehdejších obyvatel měst.

6. 1. 1. Delikty proti osobním právům

Spory, které jsou zařazeny do této oblasti deliktů, vznikaly na základě porušování osobních práv. Tím rozumíme ochranu osobní svobody, cti, dobré pověsti a také manželství a rodiny, ale patří sem i sexuální delikty. Z charakteru trestných činů plyne jejich rozdělení do dvou skupin. V první jsou nárek a zhanění cti, druhou pak tvoří sexuální delikty, k nimž řadíme také smilstvo a cizoložství.

Nejprve tedy přicházejí na řadu spory o čest. Z dnešního pohledu nám tyto spory mohou připadat méně závažné, avšak v době, kdy čest nebyla jen morální hodnotou, ale především právním pojmem, se obrana její zachovalosti stávala nutností i za cenu soudního řízení.³⁹⁵ Čest totiž představovala základní rys existence tehdejšího člověka a mohla být poškozena nebo narušena již pouhou nadávkou.³⁹⁶ Ztráta cti pak představovala právní diskvalifikaci, která vedla k vyloučení ze společnosti, což znamenalo třeba nemožnost disponovat s vlastním majetkem. Přes to všechno, docházelo k urážkám na cti poměrně často.

Původně se nerozlišovalo, zda se jedná o delikt nářku nebo zhanění. První kodifikaci vymezující jejich hranice přinesla novela zemského zřízení z roku 1530.³⁹⁷ Mezi nařčení cti řadila následující obvinění:

- 1) ze zrady (tehdy často používaná nadávka zrádce),
- 2) z bezectnosti,
- 3) z úkladného nebo podvodného jednání,
- 4) z nevyvedeného psanství
- 5) že je z kurvy syn, falešník (podvodník), panchart, kurva
- 6) ze zlodějství

Ostatní urážky pak byly klasifikovány pouze jako zhanění.³⁹⁸

³⁹⁵ MALÝ, Karel: Trestní právo v Čechách v 15. a 16. století. Praha 1979, s. 200 - 201.

³⁹⁶ ČECHURA, Jaroslav: *Kriminalita a každodennost v raném novověku*. Praha 2008, s. 13.

³⁹⁷ HLADÍK, Ondřej: *Kriminalita a právo na Novém Městě pražském v roce 1586*. In: *Historická penologie*, 2009, s. 28.

³⁹⁸ MALÝ, Karel: Trestní právo v Čechách v 15. a 16. století. Praha 1979, s. 204.

V právních naučeních odeslaných z Olomouce najdeme dohromady 11 sporů týkajících se urážky na cti, z toho je deset v jazyce českém a pouze jeden v jazyce německém. Nebudeme rozlišovat, zda se jedná o zhanění či nářek, především proto, že často není uvedeno, jaká konkrétní nadávka spor rozpoutala.

Jistě zajímavý je případ odeslaný do Konic v roce 1617, kdy byla napadena poctivost samotného purkmistra a městské rady. Bohužel, v naučení není zmíněno, jakými slovy konkrétně byla městská rada uražena. Manželský pár, který se tohoto nářku cti dopustil, má být přísně ztrestán a to uvrhnutím do vězení a následně vyhnáním z města:

„...za jaké nás právní naučení v příčině některých osob v psaní vašem doložených, kteréž se jsou tu při zhlídání nějaké meze na Vás purkmistra a radu městečka Konic...na poctivosti Vašich nařknouti opovážili...co by též osoby za takové příčinění jejich vzíti měli s náležitou uctivostí žádáte... Nacházíme, že osoby ty, totiž Havel Krakoweczky a Alena manželka jeho, pokud by nařknouti a jiné v týmž actu zběhlé věci tak veliké byly, v vězení náležitě ztrestané a po vyjití toho trestání od městečka Konic podle práva odkázáni býti mají...“³⁹⁹

Další případ je určen pouze osobě, proto nevíme, do kterého místa byl adresován. Přesto je zde jasně zřetelné, jak se postupovalo při zhanění cti. Hanitel je poslán do vězení a po vykonání trestu se musí veřejně omluvit svému sousedu, kterého křivě obvinil, aby tak zachoval jeho čest:

„...Na otázku právní na nás v příčině zhanění na poctivosti Vaší od souseda Vašeho z oумыslně a z púhé všetečnosti předsevzatého v spisu vznesenou, ted' Vám po bedlivým její uvážení dle snažné žádosti Vaší za naučení odsíláme. Pokudž tomu všemu, jak nás zpravujete tak jest a jiného proti tomu nic podstatnějšího by přdestřeno býti nemohlo, náleží tehda takového nevážného spolusouseda pro takové nedůvodné Vás zhanění mierně tuhým za 14 dní trvajícím vězením jiným ku příkladu slušně ztrestati, po vykonání toho pak toho Vám od něho zjevný odpros před ouplným úřadem v přítomnosti dobrých poctivých lidí, jichž hanitel k tomu dožádati má,

³⁹⁹ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 178, verso.

*náležitě učiniti též to vše při právě dle pořádku zapsati dáti a tak Vás na poctivosti zaopatřiti. A to z práva...*⁴⁰⁰

Příklad, jak mohla konkrétně znít urážející slova, nám poskytuje právní naučení určené do Velkého Týnce z roku 1608⁴⁰¹, kdy Jakub Rybarz nazval brodecké měšťany zloději, což si obec samozřejmě nenechala líbit a požadovala po olomoucké městské radě spravedlnost.

Prohřešky proti morálce a rodině tvoří druhou část trestných činů ve skupině deliktů proti osobním právům. Jejich řešení je však spojeno se střetem církevního a městského práva. Protože manželství a jeho právní úprava se u nás vytváří pod vlivem církve a kanonické právo bylo základem úpravy rodinných a manželských vztahů v podstatě až do roku 1949.⁴⁰² Rozhodování o manželských sporech náleželo až do doby Josefa II. církevním soudům, především katolickým a od 15. století také kališnickým.⁴⁰³ Veškerá církevní dogmata o monogamii a manželské věrnosti byla poddaným vnučována přebujelým církevním aparátem a všechny přestupky proti nim byly tvrdě trestány.⁴⁰⁴ V případě řešení nějakého trestného činu církevní právo nejprve rozhodlo o tom, zda celý spor skončí rozvodem. Pokud došlo ke smírnému řešení, nesměl světský soud vynést hrdelní ortel.⁴⁰⁵ Obecně lze tedy konstatovat, že zákonné normy ohraničující intimní život městského obyvatelstva vycházely z náboženských imperativů.⁴⁰⁶

Velkou pozornost budilo v raně novověkém spektru deliktů cizoložství. Cizoložství je chápáno jako porušení cizího lože, děje se tedy se ženou, která má manžela anebo s mužem, jenž má svou vlastní manželku. Za tento delikt byla obecně vždy více postihována žena, k čemuž vedla obava z hrozby otěhotnění a následného „podstrčení“ nepravého dědice, což bylo v tehdejší společnosti chápáno jako krádež rodinného majetku.⁴⁰⁷ I přes tresty nařízené zákonem, které často končily na

⁴⁰⁰ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio, folio 76, recto.

⁴⁰¹ Tamtéž, folio 108, verso.

⁴⁰² MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 75; též MALÝ, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vydání. Praha 2003, s. 124.

⁴⁰³ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 76.

⁴⁰⁴ KLABOUCH, Jiří: *Manželství a rodina v minulosti*. Praha 1962, s. 84.

⁴⁰⁵ HLADÍK, Ondřej: *Kriminalita a právo na Novém Městě pražském v roce 1586*. In: *Historická penologie*, 2009, s. 31.

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 31.

⁴⁰⁷ MALÝ, Karel: *Trestní právo v Čechách v 15. a 16. století*. Praha 1979, 233.

popravišti, byla praxe u městských soudů méně drastická a v průběhu 16. a 17. století se setkáváme s širokou škálou trestů, kdy některé případy končily dokonce pouhou přísahou cizoložníka.⁴⁰⁸

Přestože se cizoložství nepochybně dopustilo více osob, před olomouckým městským soudem bylo ve sledovaném období projednáváno pouze deset případů cizoložství. Z nichž jich bylo šest v jazyce českém a čtyři v německém.

Příkladem právního naučení ve věci cizoložství může sloužit naučení z roku 1612 určené urozenému panu Bernartovi z Žerotína a na Rudě. Kdy se muž dopustil cizoložství, za což má být potrestán mečem a dívka má být vymrskána a vykázána z města. Muži však může být na přímluvu jeho manželky udělena milost:

„...Jakého právního naučení v příčině skutku cizoložného, kterého se jest Greger Keller poddaný Váš s dívkú jednú... též poddanú Vaší dopustil, žádáte z psaní Vašeho sme vyrozuměli a po bedlivým jeho uvázení My purkmistr a rada města Olomouce nacházíme, že pokudž obě osoby se ještě k tomu znají...pro takový zlý skutek, jiným ku příkladu, Greger Keller mečem z toho světa sklizen, dívka pak ta metlami (však když by prv plodu toho přirozeně pozbyla a čas svůj vyležela) zjevně mrskána a z toho místa odkázána býti. Pakli byste jemu, dotčenému Kellerovi milost prokázati chtíti ráčili, avšak pokudž by manželka jeho vlastní o vysvobození jeho silně žádala, toliko s ním zase meškati chtěla, tehda jeho... jistou peněžitou pokutou, jež by míti mohl, aneb dostatečným vězením ztrestati naříditi ráčíte. Potkala - li by jeho od Vás taková milost, mohlo by se také též dívce vejš dotčené trestání její zlehčiti...“⁴⁰⁹

Další případ je stručnější a tentokrát je cizoložnicí žena, která takto hřešila již za života svého manžela, a když za tento skutek byla dána do vězení, utekla. Za své delikty má být zkrácena na životě:

„...Jakého opět právního naučení ze strany Barbory Uhrové, poddané Vaší, při nás pohledáváte z přečtení psaní Vašeho sme vyrozuměli a po bedlivým téhož psaní

⁴⁰⁸ HLADÍK, Ondřej: *Kriminalita a právo na Novém Městě pražském v roce 1586*. In: Historická penologie, 2009, s. 31.

⁴⁰⁹ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 133, recto.

Vašeho uvážení nacházíme. Poněvadž táž Barbora se k tomu zjevně zná, že za živobyťi nebožtíka muže svého Tomáše Uhra s Janem Kubiczkem, též cizím mužem několik let cizoložství provozovala... tehda pro takové zlé skutky své jiným ku příkladu táž Barbora mečem neb vodú z světa sklizena a umrtvena býti má... “⁴¹⁰

Dalším typem trestného činu, který spadá do kategorie deliktů proti osobním právům, je krvesmilstvo neboli incest. Incest je pohlavní styk mezi příbuznými a potrestání tohoto deliktu je mnohem přísnější než trest za cizoložství.

V naučení odeslaných z Olomouce se setkáme pouze s jedním případem zmíněného deliktu a to v němčině. Jedná se o případ adresovaný do Potštátu z roku 1607, kdy se krvesmilstva dopustil otec na své vlastní dceři a za tento skutek má být náležitě potrestán on i jeho dcera, pokud tak jednala ze své vlastní vůle:

1. „...*Als Ihr an uns ein rechts Frag Andres Peschel von Milwis mit seiner*
2. *selbst eigener eheleiblichen Tochter Margarethen erschrecklich Volzogenen*
3. *zue beider Seite bekendtlichen Ehebruechs...*
4. *bittendt...*
8. *Wofern obgedachter Peschel ob seiner guett[-]*
9. *willigen diessuals beckandtnues beharren truet, Soll er weg Solches*
10. *Seines erfrecklichen Lasters andren zum Abschën mit Schwerdt*
11. *von Leben zue Todt gericht, Velgends sein Körper zue Aphen Ver[-]*
12. *brandt unndt in Wasser gewerssen. Die obgelmelte Marga[-]*
13. *retha Aber da sie dareim dem Vatter unge Zwungen bewilliget,*
14. *Soll ebener massen mit dem Schwerdt enthaubt Unndt ihr Körper*
15. *in die Erden Vergraben werden... “⁴¹¹*

Pokud však dívka ke zmíněným činům svého otce nedala svolení a byla k nim donucena, má být uznána za nevinnou.

Smilstvo pak bylo v městském právu méně závažným trestným činem a byly za něj také udělovány mírnější tresty. Smilstvo bylo vykonáno v případě, kdy panna nebo vdova dobrovolně svolila k pohlavnímu styku. Pokud došlo k soudu, mohla se

⁴¹⁰ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 115 - 116, recto, verso.

⁴¹¹ Tamtéž, folio 97 - 98, recto, verso.

žena bránit tvrzením, že podlehla naléhání svého partnera pod příslibem manželství, nebo že šlo o znásilnění.⁴¹² Avšak i v tomto případě docházelo ke střetu práva církevního a světského, neboť tento problém opět spadl do kompetence konzistoří. Přesto se městské soudy často snažily církevní pravomoci obcházet, přičemž usilovaly o uzavření sňatku mezi přistiženými hříšníky.⁴¹³

Olomoucká městská rada vydala celkem sedm právních naučení pojednávajících o smilstvu a z toho pouze jednou v německém jazyce. Jako potrestání za smilstvo je městskou radou určeno ve dvou případech stětí, kdy muž smilnil jak s matkou, tak i s její dcerou,⁴¹⁴ dvakrát trest vězení, jednou se mají smilníci vzít za manžele, jedenkrát je trest vyhnání a v německém naučení se má delikvent pojmout svou partnerku za manželku nebo opustit město.

Do Přerova mířilo naučení týkající se smilstva Šimona s Markétou i s její dcerou z roku 1598. Můžeme vidět, že ženy jsou v tomto případě potrestány mírněji než muži:

„...Z odeslaného nám psaní Vašeho v příčině Markýty Snopkové, Anny dcery její a Šimona Vavrzincze kramáře, souseda Vašeho syna, jakého se těžkého hříchu dopustiti měli, též i z outrpného vyznání jich jsme vyrozuměli. I pokud dotčený Šimon na takovém učiněném vyznání svém zůstává a tomu dáleji neodpírá, jeho proto že jak s matkou, tak i s dcerou její smilniti a tak těžce hřešiti se neostejchal, mečem skliditi dejte. Markýtu pak Snopkovou dostatečně vězením opatřte a potom k ní přísně přikročte... Annu pak dceru její pro tenž vejstupek vymrskati a cejch přisaditi dejte, aby tím způsobem jiní to vidouce takových hrozných hříchů se vystříhali...“⁴¹⁵

Markýta je navíc ještě obviněna z toho, že zmiňovaného Šimona omámila nějakými čarami a kouzli, aby bez ní nemohl být a proto má být žena ještě vyslýchána.

Další případ smilstva z roku 1599 je spojen ještě s deliktem zabití novorozeněte, které se má dále vyšetřovat, a rozhodnutí o dalším postupu ve sporu je

⁴¹² FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 184.

⁴¹³ HLADÍK, Ondřej: *Kriminalita a právo na Novém Městě pražském v roce 1586*. In: *Historická penologie*, 2009, s. 32.

⁴¹⁴ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 1 - 2, recto, verso; tamtéž, folio 11 - 12, recto, verso.

⁴¹⁵ Tamtéž, folio 1 - 2, recto, verso.

určeno do Šternberka. V tomto případě jsou však aktéři trestného činu potrestáni mírněji, než je tomu v předešlém případě:

„...Co se pak smilstva, kterého jest se [Anna] dopustila dotejče, poněvadž oznamuje, s kým jest to sobě uhonila. A ten jistý Jan, syn Jana Wasska, tomu neodpírá a ji sobě za manželku vzíti se uvoluje, máte k tomu povoliti i obě strany, aby se tomu zadosti stalo přidržeti...“⁴¹⁶

Bigamie neboli zločin dvojího manželství je definován jako uzavření sňatku jedním z manželů za života manžela druhého. Při stíhání tohoto deliktu vznikaly problémy, neboť evidence sňatků zejména u osob nižšího společenského postavení byla minimálně sporná.⁴¹⁷ Městské právo sice hrozí za bigamii muži stětím a ženě zahrabáním za živa, avšak v praxi byly případy takových trestů výjimkou a delikventi byli obvykle trestáni mírněji, například výpraskem a vyhnáním z města.⁴¹⁸ Stejný trest potká i delikventu v jednom z naučení. Olomoucká městská rada se za sledované období s bigamií potýkala dvakrát a to pouze v jazyce českém.

První případ je z roku 1602, kdy se deliktu dopustila prostějovská měšťanka a provdala se dokonce třikrát, přesto její trest není příliš přísný:

„...Poněvadž táž manželka dotčeného Mathese dobrovolně se k tomu přiznala, že majíce prv jednoho řádně sobě oddanýho muže jistého nic nevědouc, aby ten zabit byl, s druhým se manželství oddala. Potomně pak druhého toho manžela zanechajíc a jakoby i ten též zahynuti jměl se domnívajíc, nadto vejše třetímu, totižto svrchu psanému Mathesovi za svobodnou se opět oddala. A to vše lehkomylně a bezprávně proti pánu Bohu na újmu poctivosti veliké svatosti stavu svatého manželského jest učinila. Též mimo to i od druhého její manžela pekaře cizoložstvem nařknuta, zjevně jsouc z toho se nikoli nevyvedla. Má táž Domniena, manželka Mathesova, na pranieř zjevně postavena, metlami vymrskána a jiným ku příkladu od města Vašeho na věčnost odkázána býti...“⁴¹⁹

⁴¹⁶ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 22 - 23, recto, verso.

⁴¹⁷ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 76.

⁴¹⁸ Tamtéž, s. 76.

⁴¹⁹ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 52, verso.

V druhém případě týkajícím se bigamie je delikventem tentokrát muž z Moravské Třebové, jenž byl v roce 1616 souzen za to, že:

„...Jakub Tendl manželku sobě u Vás pojal, s ní dítky zplodil a někteří, že by ve Vlaších manželku živí i synů jmíti měl, svědčují a zprávu dají. Přesto všecko, že se i nenáležitě zachoval a děvečku z... města Jevíčka odvedl...Protož... uznáváme, že na hrdle a to mečem ztrestán býti má“⁴²⁰

Oproti předchozímu případu je muž ztrestán značně přísněji, i přesto, že se jeho provinění může zdát méně závažné, než tomu bylo u ženy z Prostějova.

Mezi delikty proti osobním právům dále řadíme znásilnění, pohlavní styk s nezletilými dívkami a sodomii. Sodomie je pohlavní styk se zvířaty, tento delikt se v českých zemích vyskytuje ojediněle a trestem bylo obvykle upálení delikventa i se zvířetem.⁴²¹ S výše zmíněnými druhy mravnostních deliktů se však v Olomouci ve sledovaném období nesetkáme.

6. 1. 2. Delikty proti životu a zdraví

Do této kategorie deliktů spadá ublížení na zdraví, zranění, násilné jednání a samozřejmě nejzávažnější zločin, jakým bylo usmrcení člověka. Mezi trestně postihovaným jednáním městského obyvatelstva se objevují také trestné činy, které dnes nazýváme manželskými spory. Počátky těchto rozepří nejdříve naplňují podstatu deliktů narušujících rodinný a manželský život, avšak v důsledku jejich vyhrocování postupně přecházejí do skupiny jednání ohrožujícího zdraví a život, dnes bychom takové chování označili jako domácí násilí.⁴²² S delikty domácího násilí se však v olomouckých právních naučeních nesetkáme ani jednou.

Do skupiny trestných činů proti životu a zdraví řadíme i delikty, které bychom mohly nazvat napadení. V právních naučeních jsou tyto delikty zaznamenány celkem čtyřikrát, z toho tři v češtině a jeden delikt v německém jazyce.

⁴²⁰ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 169, verso.

⁴²¹ FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 188.

⁴²² HLADÍK, Ondřej: *Kriminalita a právo na Novém Městě pražském v roce 1586*. In: *Historická penologie*, 2009, s. 33.

V případě z roku 1602 je právní naučení odesláno do Šternberka, kde došlo k napadení ovčáka Mikulášem a to dokonce dvakrát, až na následky zranění napadený ovčák zemřel a přesto vidíme, že potrestání původce napadení není příliš přísné:

„...Poněvadž dotčený Mikuláš ovčáka ze dvora žerotínského Jeho Královské Milosti bez všelijaké dané příčiny kamenem v hlavu... uhodil a velice škodně jeho o velikonocích létha 1601 zranil... Když se již skoro vyhojiti tenž ovčák jměl, jedné noci právě v svátky svatodušní, však jeho po levé straně napadl tak, že jest umříti musel. A tudy vejš psaný Mikuláš velikú podezřelost smrti ovčákově na sebe jest uvedl. Budete jeho moci pro takový nenáležitý účinek jiným ku příkladu vězením dobře tichým za některý slušný čas náležitě ztrestati dáti, potomně pak... propuštěného z gruntů Jeho Královské Milosti, pána Vašeho, vybiti neb slušnou sumou peněz jeho pokutovati...“⁴²³

V deliktu napadení v německém jazyce se jedná o spor mezi dvěma muži z Moravské Třebové z roku 1599⁴²⁴, kdy jeden muž poslal na druhého svého psa, aby ho zabil. Pes však muže pouze zmrzačil a případ se má ještě podrobně vyšetřit, aby olomoucká městská rada mohla vynést svůj konečný ortel.

Jak již bylo řečeno, nejzávažnějším zločinem mezi delikty proti zdraví a životu bylo usmrcení člověka. Městské právo znalo tři stupně zabití, které byly rozděleny podle závažnosti trestného činu.⁴²⁵ Nejtěžší se nazýval mord, což byla loupežná a úkladná vražda, jednalo se o zabití člověka, který se nemohl nijak bránit, případně měl omezenou možnost hájit svůj život.⁴²⁶ Mezi ně patřili například lidé spící, sedící za stolem a koupající se v lázni a podobně. Mordýřům také za jejich zločiny příslušel trest nejtvrdší. Na druhém místě byla vražda, která sice byla méně závažná, ale stále považována za trestný čin.⁴²⁷ Vražda byla charakterizována jako úmyslné zabití člověka, ale neúkladné, jako například v průběhu hádky. Vrahem se stával i ten, kdo zločin nedokonal a jeho oběť přežila. Třetí stupeň v této skupině

⁴²³ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 53, recto.

⁴²⁴ Tamtéž, folio 16 - 17, recto, verso.

⁴²⁵ HLADÍK, Ondřej: *Kriminalita a právo na Novém Městě pražském v roce 1586*. In: *Historická penologie*, 2009, s. 36.

⁴²⁶ Tamtéž, s. 36.

⁴²⁷ Tamtéž, s. 36.

představuje neúmyslné zabití z nedbalosti, které bylo městskými soudy trestáno nejmírněji a to obvykle pouze peněžitou pokutou nebo vypovězením z města.⁴²⁸

Obecně jsou mordy a vraždy řazeny k nejvíce frekventovaným trestným činům⁴²⁹ a v případě olomouckých právních naučení a trestněprávních deliktů, kterými se městská rada zabývala ve sledovaném období, můžeme tento fakt potvrdit. Avšak vzhledem k tomu, že pracujeme pouze s právními naučeními, nejsme vždy zcela obeznámeni se všemi skutečnostmi spáchaného trestného činu, ale pouze se shrnutím deliktu. A protože olomoucká městská rada nerozlišuje, zda se jedná o mord či zabití, ale při řešení trestného činu zabití vždy užívá výrazu „mord“, je pro nás obtížné rozlišit o jaké zabití se ve skutečnosti jedná. I když v některých případech je docela jasné, u jiných už to tak jednoznačné není. Proto nebudeme v právních naučeních rozlišovat mezi mordem a zabitím, aby nedošlo ke zkreslení celkové bilance těchto deliktů, a pouze shrneme, že deliktů projednávajících usmrcení člověka se ve sledovaném období vyskytuje opravdu veliké množství. Je to celkem 58 případů, z toho je 41 právních naučení určených městům či jednotlivcům v českém jazyce a 17 v jazyce německém.

Druhů trestů u deliktů usmrcení člověka je v právních naučeních hned několik. Pokud má purkmistr a olomoucká městská rada dostatek informací k tomu, aby mohla vynést rozsudek a případně další postup v daném sporu, je nejčastějším trestem poprava stětím. Dokazuje to rozsudek městské rady z roku 1615, kdy má úřad města Šternberka jistého Šebestiána Pelikána za zabití:

„...Pokudž by mu správa milosti nějaké nechtěla prokázati, mečem jako jiného vražedníka z tohoto světa dáti skliditi...“⁴³⁰

Při popravě je také několikrát přistoupeno k vpletením do kola. Mezi dalšími méně přísnými tresty nalezneme pokutu či vyrovnání se s vdovou a sirotky zabitého

⁴²⁸ HLADÍK, Ondřej: *Kriminalita a právo na Novém Městě pražském v roce 1586*. In: Historická penologie, 2009, s. 36.

⁴²⁹ Tamtéž, s. 36.

⁴³⁰ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 162 recto.

muže.⁴³¹ A v jednom případě mají být pomocníci popraveného vraha pouze vyhnáni z města.⁴³²

Při vyšetřování deliktů zabití je často přístupováno k užití útrpného práva. Například u případu zabití, na němž se podíleli čtyři muži, ale neví se, který z nich byl vrahem, je doporučeno přistoupit k výslechu na mučidlech:

„... Můžete k němu zase, poněvadž se tu nová domnění na něho nacházejí, útrpným právem přistoupiti a jeho... o všech případnostech kdo, kde, kterak a čím sou jej mordovali bedlivě tázati. Otec pak aby se na takové jeho syna trápení také dívati mohl, hleďte naříditi. A po trápení, jestliže na tom což po trápení jest vyznal, vždy státi chce, dobrovolně zase otázati...“⁴³³

Na mučidlech se dotazovaný Jan přizná k vraždě, za což má být s'at, jeho pomocníci, kteří byli doposud drženi ve vězení, pak mohou být propuštěni.

Pokud někdo podstoupil výslech na mučidlech třikrát a přesto se nepřiznal k činům, ze kterých byl podezřelý, měl být propuštěn na svobodu a již neměl být z daného zločinu obviňován. Konkrétní případ zmíněného postupu můžeme sledovat v Tovačově v roce 1615, kdy je Jan Dworzak obviněn z vraždy a:

„...poněvadž jmenovanej Jan Dworzak potřetí útrpným právem tázán jest a tudy jak prve, tak i nyní ničehož se vyznati nechce, budete jeho moci na Unfriedt z toho vězení propustiti. Nicméněji nežli by se to stalo, můžete - li co z něho skrze právo buď tuhejmi nebo dobrejmi slovy vyzvědět...“⁴³⁴

Vzhledem k velikému množství zaznamenaných deliktů ve věci zabití se nemůžeme věnovat každému případu, který by stál za zmínku, a proto vybereme pouze některé, snad ty nejzajímavější.

Případ zabití těhotné ženy se udál ve Vsetíně v roce 1607 a potrestání vraha bylo provedeno samozřejmě mečem:

⁴³¹ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 116 - 117, recto, verso

⁴³² Tamtéž, folio 132, verso, recto.

⁴³³ Tamtéž, folio 162, verso.

⁴³⁴ Tamtéž, folio 158, recto.

„...kdy o hrozné zamordování Anny, někdy manželky Bogcze velice těhotný s jiným děťátkem...též poněkud i druhým, na rukách držným, činiti jest...Poněvadž ze svědků v té při vedených patrně nachází, že dotčený Hrbacz vejš jmenovanú Annu, neušetřujíc outlosti ženské a ku mimině tak její, lehkomyšlně čekáném, jest zamordoval. Má pro takový hrozný a ukrutný zlý skutek svůj...(jestliž možné v tom místě, kdež takový mord spáchal)...jiným ku příkladu mečem z světa sklizen býti...“⁴³⁵

Jelikož se jedná o zabití těhotné ženy, které bylo vždy hodnoceno jako jeden z nejtěžších zločinů vůbec, očekávali bychom těžší potrestání vraha jako například propletení kolem nebo alespoň zostřující tresty před popravou. V tomto případě, ale nic takového nenajdeme, což se nám může zdát překvapující.

V následujícím případě z roku 1616 se v jednom právním naučení odrážejí hned dva delikty, kterých se měla dopustit žena z Konic a to cizoložství s otčímem a následně i zabití vlastní matky:

„...Co se pak první osoby dotejče jest, aby s otčímem svým... v skutku nenáležitém trvali, s ním dítě jedno zploditi a potom zanechajíce dítěte pryč ujíti, jak tomu rozuměli, s otčímem mateř svou o hrdlo připraviti měla. Má pilně tázati a napomenuti, aby pravdu jistou a konečnou oznámila a pokudž by dobrovolným přiznáním toho potvrdila a na ni mimo takové cizoložstvo a krevnosti se dotýkání nic jiného shledáno nebylo, tehdy My Purkmistr A Rada Města Olomouce uznáváme, že ta osoba utopena býti má. Jestliže by pak tím mordem mateře její jakýmkoliv způsobem vinna byla, a to se v jisté našlo, pro takový skutek kůlem probita bejti má. Leč by se jí za jakoukoliv příčinou pro ušetření bud' věku aneb čeho jiného podle uznání milost stala...“⁴³⁶

Uničovským je posláno naučení týkající se mordu, jenž se udál v roce 1600, vrah má být popraven:

⁴³⁵ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 97, verso.

⁴³⁶ Tamtéž, folio 169, recto.

„...Na spisy Barbory, pozůstatěj vdovy, po nebožtíku Michalovi Ssneyderowi z Loučky i na místě dítek a přátel svých žalobnice, strany jedné a Jiřího Ulrycha, tovaryše řemesla barvířského, obžalovaného strany druhé, v příčině mordu, k Vašemu právu složené a nám odeslané. Po přečtení též bedlivým těchž spisů uvážení, to Vám za naučení, dle žádosti Vaší, odsíláme. Poněvadž se to z svědkuov z obou stran vedených patrně nachází, že jmenovaný Ulrych téhož nebožtíka Michala Ssneydera tulichem⁴³⁷ svévolně ubodnouc ihned na místě usmrtil. Má tenž Jiří Ulrych pro takový zlý účinek svůj jiným ku příkladu mečem z světa sklizen bejti...“⁴³⁸

Z právních naučení pojednávajících o zabití v německém jazyce jistě stojí za zmínku případ, jenž se odehrál v roce 1614 ve městě Rýmařově. Delikvent je za zabití a loupení odsouzen ke smrti vpletením do kola:

1. „...Hansen heinwald Mareo von Lands
2. huett Peniliche und guettliche aussag zue geschiekht...
5. Wo ernanter Hans auss souher
6. Seiner Urgicht Vor gericht freywillig Verharren
7. oder dessen überweisen würde, so möget Ihr ihnen
8. wegen begangenen diebstals Mordhaten und Raubern...
11. mit dem Rad von Unten
12. vom Leben zum Todt straffen Lassen...“⁴³⁹

Jiný případ je opět z Rýmařova, tentokrát však z roku 1607, kdy má vrah za svůj čin skončit na popravišti:

- 1 „...Als Ihr an uns abermals ein Rechts frag Jakob Bistels beklagten seinen
2. begangenen bekentlichen Todtschlag an Hannsen Stöern betreffendt schriftli[-]
3. chen gelangen lassen, nach ersehung Unndt gnuegsamen erwegung dersselben Frag,

⁴³⁷ Staročeský výraz pro dýku.

⁴³⁸ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 34, verso, recto.

⁴³⁹ Tamtéž, folio 149 - 150, recto, verso.

4. *befinden W[ir] B[urgermeister] U[nd] R[ath] D[es] St[adt] Ol[mütz] die weil der beklagte...*

6. *Jakob Bistel wegen solches seines*

7. *begangenen lastes, anderen Zum Abschen soll mit Schwerdt Von Leben Zum*

8. *Todt gericht werd[en]...*⁴⁴⁰

Případ zabití, které se odehrálo v roce 1609 v městečku Dřevohosticích u Prostějova, je jistě ojedinělý a stojí za zmínku. Muž, který zde zabil svou vlastní matku, totiž nebyl při smyslech a podle této skutečnosti se má dále i postupovat:

*„...Zprávu Vaši jednu i druhú... ku právu našemu prvně podanou a odeslanou v příčině nešťastné příhody někdy manželky Vaší Anny zamordovaný, proti přikázání Božímu od Martina, syna vašeho, spáchaného, přijmuli...Kdež na přímluvu pána a vrchnosti Vaší, po bedlivým toho všeho uvážení, nacházíme. Poněvadž sami v těchž spisích svých ku právu našemu dodaných zjevně toho dosvědčujete, že tenž Martin, syn Váš, při plném rozumu tehdy, když touž Annu, matku svú, zamordoval, nebyl, že téhož Martina, jakožto nerozumného, pro takový zlý skutek jeho pánové souditi nemají...“*⁴⁴¹

I když nemá být Martin souzen, má být dle možností opatřen tak, aby už nemohl nic horšího spáchat.

Pouze jedenkrát jsme se v pramenu právních naučení Olomouce setkali s neúmyslným zabitím z nedbalosti. Ve Šternberku totiž roku 1602 nešťastnou náhodou pacholek zastřelil tovaryše:

„...Jakby Vám s Duchtem, pacholkem... Poněvadž příčinu střelení pacholka jednoho svýho, věrnýho a dobrýho tovaryše, k němuž... jdouc a chtějíce žertovati, měříc, též mimo to výstrahu dávajíc, v tom dlúhá ručnice prachem a papírem nabita, bez prachu na pánvičce jest spustila tak, že ustřelený na druhý den od teho umřel. Až

⁴⁴⁰ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 99, verso.

⁴⁴¹ Tamtéž, folio 116, recto.

posavad' dotčený Duchek v vězení těžkém na právě Vašim se zdržuje... Můžete jemu tak milost učiniti... a z vězení propustiti dáti... ⁴⁴²

Protože však svého nešťastného jednání lituje, jak to všichni přítomní dosvědčují, má mu být udělena milost.

Specifickou skupinu trestných činů v deliktech proti životu a zdraví představuje infanticidium neboli zahubení neřádně nabytého plodu. Tímto deliktem se rozuměl jak potrat, tak i vražda novorozence, pokud se bezpečně prokázal úmysl dítě zabít.⁴⁴³ Pro srovnání Klodín ve svém zákoníku ustanovuje, že „...zabíjí ta, kteráž plod z sebe vyhání, aneb týž plod jakýmž pak koli způsobem v sobě udušuje a mrtví. Též, kteráž do záchodu, do studnice neb jinam svůj plod mece a hází.“⁴⁴⁴ Delikty tohoto charakteru jsou pak často spojeny s deliktem smilstva nebo cizoložství.

Dívka, která se dopustila zločinu nemanželského mateřství, jež se dalo, zejména na venkově v malém okruhu osob, stěží zatajit, automaticky pozbývala práva na dědický podíl po rodičích, byla vyhnána a dotlačena na šikmou dráhu toulavého psaneckého života.⁴⁴⁵ Ženy se nemanželského mateřství proto tak obávaly, že se často pokoušely usmrtit nenarozené děti nebo své nechtěné těhotenství dovedně skrývaly a pak rodily v ústraní a beze svědků.⁴⁴⁶ Při výsleších tvrdily, že na svět přivedly již mrtvé děti a jejich tělíčka pak schovávaly, často velmi naivně.

Pokud se na mučidlech k vraždě nepřiznaly a toto obvinění odmítaly, byly následně trestány jen pro mravnostní delikt.⁴⁴⁷ Pokud však bylo zabití prokázáno, následovala přísná exekuce. Za infanticidium byl obvyklý trest zahrabání zaživa, kdy byla odsouzená posazena do vykopaného hrobu, obložena bodláčím a kopřivami, zasypaná hlínou a poté byl do hrobu ještě zatlučen kůl, tak, aby jí pokud možno probil srdce.⁴⁴⁸ Trestu se nevyhnuli také:

⁴⁴² Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 53, recto.

⁴⁴³ FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 181.

⁴⁴⁴ Tamtéž, s. 181.

⁴⁴⁵ KLABOUCH, Jiří: *Manželství a rodina v minulosti*. Praha 1962, s. 84 - 85.

⁴⁴⁶ FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 181.

⁴⁴⁷ Tamtéž, s. 181.

⁴⁴⁸ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví. Jak se dříve soudovalo*. Praha 1967, s. 264.

„...ti, kteří ženám živý plod jejich mrtviti pomáhají, podle ostrosti práva jako jiní mordýři, mečem z světa sklizeni býti mají...“⁴⁴⁹

Olomoucká městská rada se s deliktem zahubení neřádně nabytého plodu potýká celkem devětkrát, kdy čtyři případy jsou v češtině a zbývajících pět v jazyce německém. Celkem pouze třikrát je vyneseno rozsudek a žena má být popravena, z toho jednou má být utopena a dvakrát pak zahrabána zaživa. V dalších případech se mají delikty ještě vyšetřovat.

Tovačovským patřilo právní naučení z roku 1604, kdy má být žena za zabití svého narozeného dítěte náležitým způsobem potrestána:

„...Jakého právního naučení v příčině vyznání před trápení[m] i po trápení Anny, dcery Jíry Niemcze z Rakodaw, po nás pohledáváte, z přečtení psaní a v něm zavřeného její, sme porozuměli. A po bedlivým toho všeho uvážení nacházíme, poněvadž dotčená Anna k skutku se zná, takžto že ten plod, kterýž jměla, sama, bez přítomnosti jiných, na ulici jest porodila a potom, že tak narozeného dítěte svého, ještě živého, na ulici odešla, mezi dříví udělala, tak že v tom jejím ujítí tož dítě jest umřelo a od sviní užráno jest. Pokudž se i ještě k tomu zná, slušně pro takový zlý skutek svůj, jiným ku příkladu, do vody živá umřena a tak z světa sklizena býti má...“⁴⁵⁰

Z právního naučení v německém jazyce týkajícím se infanticidia si vyberme příklad z Rýmařova, který se odehrál v roce 1604 a kdy má být matka vražedkyně pohřbena zaživa:

1. „...Als an uns Ihr erschienen 16. Martii datirtes Schrieben in sachen
2. Barbara etwan Bartel Naferten Eheweibes muttwillig begangen
3. Unnd gestanden unehlichen kindes Mordts, gelangen lassen, bittende
4. des Rechtens dariüber belernet zue werden...
5. befunden W[ir] B[urgermeister] U[nd] R[ath] D[es] St[adt] Ol[mütz] unnd
6. sprechen Vor Recht, da obernandte Barbara auf ihrer Solcher

⁴⁴⁹ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 59, verso.

⁴⁵⁰ Tamtéž, folio 77, recto.

7. *freywilliger bekandtnues nemblichen das sie ihrem Kindt,*
 8. *Als baldt desselbe auf die Welt kommen ist, Also einen*
 9. *druk gegeben das es nicht biem Leben hat bleiben möget. Unnd*
 10. *Also ein Morderin über ihrem Kindt worden...*
 12. *So soll diesselbe Barbara Andren zue Abschen*
 13. *Lebendig Vergraben Unnd gepfeldt werden... “⁴⁵¹*

6. 1. 3. Delikty proti vlastnictví

Přestože existovalo veliké množství deliktů zaměřených proti movitému i nemovitému soukromému vlastnictví, nejčastěji projednávaným trestným činem v této kategorii je krádež neboli zlodějství. Dále do této skupiny řadíme loupež, pytláctví, zhářství a lichvu.⁴⁵²

Rudolf Rauscher, náš přední znalec zemského práva charakterizuje rozdíl mezi krádeží a loupeží následovně: krádeží v našem právu bylo skryté, protiprávní odnětí cizí věci movité, k svému užitku bez svolení držitele, kdežto loupeží bylo odnětí cizí věci movité, přičemž byla trestná činnost vykonána veřejně a zpravidla na silnici s použitím násilí.⁴⁵³ Trestem byla obvykle konfiskace majetku, trest smrti nebo ztráta cti.⁴⁵⁴

Polehčující okolností při trestání delikventů byl věk, kdy již Brikcí z Licska stanovil hranici 15 let pro plnou trestní odpovědnost za tento delikt, což pak s menšími úpravami přejal i Koldín ve svém zákoníku.⁴⁵⁵ Další polehčující skutečností byla výše způsobené škody, kdy se oběšení při drobnějších přestupcích pokládalo za nepřiměřené.⁴⁵⁶ Poslední nadějí pro zadrženého delikventa představoval sám poškozený, který mohl rozhodnout o jeho životě prohlášením, že mu na „těžkosti nestojí“, čímž projevil ochotu k finančnímu vyrovnání.⁴⁵⁷

⁴⁵¹ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 71, recto.

⁴⁵² HLADÍK, Ondřej: *Kriminalita a právo na Novém Městě pražském v roce 1586*. In: *Historická penologie*, 2009, s. 37.

⁴⁵³ FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007, s. 198.

⁴⁵⁴ Tamtéž, s. 198.

⁴⁵⁵ HLADÍK, Ondřej: *Kriminalita a právo na Novém Městě pražském v roce 1586*. In: *Historická penologie*, 2009, s. 37.

⁴⁵⁶ Tamtéž, s. 37.

⁴⁵⁷ Tamtéž, s. 38.

Právních naučení týkajících se krádeží či loupeží bylo olomouckou městskou radou vydáno celkem 33 naučení, z nichž bylo 25 v českém znění a pouhých osm v němčině. Ze zmíněného počtu se setkáváme pouze jedenkrát s deliktem loupeže a to v českém jazyce. Kdy bylo naučení odesláno do dnešního Valašského Meziříčí v roce 1609. V případě došlo ke zranění a oloupení městského spoluradního a protože u tohoto oloupení byli přítomni svědci, doporučuje olomoucká městská rada všechny řádně vyslechnout a následně postupovat podle práva.⁴⁵⁸

Co se pak krádeží týče, počet těchto deliktů je značně vyšší. Avšak když porovnáme tresty udělované v těchto případech, dojdeme k závěru, že oproti teorii jsou tresty uplatňované v praxi mnohem mírnější. Poměrně často je přistupováno k tortuře a to pro vyzvzdění pravdy nebo dalších zlých skutků. Pouze ve třech případech je jako ortel vydán trest smrti a to jen u takových zločinců, kteří spáchali několik trestných činů. Obvyklejšími tresty jsou vymrskání delikventů, vypovězení z města, navrácení ukradených věcí a tím urovnání sporu a vězení. Vězení je zde používáno jako samostatný trest nebo součást trestu, nikoli pouze jako místo k zadržení delikventa do vynesení rozsudku. Vidíme to na případku z Velké Bystřice, kdy:

„...Můžete je pro tuto krádež ještě tejdén ve vězení držeti a potom z městečka Bystřice vypověděti...“⁴⁵⁹

Z právních naučení pojednávajících o krádežích si uveďme jako příklad naučení z roku 1605, které bylo odesláno do Šternberka. Jedná se právě o případ, kdy je jako trest doporučeno pověšení nebo udělení milosti:

„...Jakého právního naučení z strany krádeže Jana Wurmicz v domě Nikolase Zlinczu, kloboučníka a spolu souseda Vašeho, mistra svého, spáchaný při nás pohledáváte, z přečtení psaní Vašeho obšírného sme vyrozuměli a po bedlivým toho všeho uvážení, za právo býti uznáváme, poněvadž dotčený Wurmicz, že tak veliké krádeže v též se oknem do komory a porušivši zámky při truhlách se dopustil, též v ta místa, kde zase kradené věci všechny najdené jsou skryl, dobrovolně se sám zná, má

⁴⁵⁸ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 117, verso.

⁴⁵⁹ Tamtéž, folio 25, recto.

*tehda jiným ku příkladu provazem z světa sklizen. Aneb jestliž byste jemu vždyž jakouž milost prokázati chtěli, skrze utití jedné ruky aneb sic tuhým na těle trestáním slušně ztrestán býti...*⁴⁶⁰

V dalším případě určeném do Vsetína v roce 1598 figurují hned dva pachatelé obvinění z krádeže zlatého prstenu a následně i křivé výpovědi:

*„...Jakého by se Mikuláš a Martin, mlynáři u Vás podvodu a faleš v příčině kupování pánu Vašemu kamení mlynářského dopustiti měli. A přitom Mikuláš mlynář i prsten...zlatej ukradnouce, že o něm žádné vědomosti nemá nevázně a lehkomyšlně přísahati směl, tomu všemu jsme z Vašeho nám učiněného psaní obsírněji vyrozuměli a nacházíme, že Mikuláš mlynář pro tu faleš a mnohem víceji pro tu krádež a nad to nade všecko pro falešně vykonanou přísahu a duši své zavedení...popravním mistrem od Vás vymrskán a vypověděn, aby se k Vám na budoucí věčný časy nenavracoval bejti má. Martin pak pánu a vrchnosti Vaší pro takovou neupřímnost svou 30 zl pokuty složiti a budoucně toho se skutečně pro ujiti těžšího trestání vystříhati povinen jest...*⁴⁶¹

V německém znění vyberme právní naučení adresované do Litovle z roku 1604, které pojednává o ukradených penězích, jež mají být vráceny:

2. „...Auf euere Unns uberschiekte Frag Veitt Kidlern Unnd sein
 3. Weib wegen des von Andres Weczecze entfrembdes Unndt
 4. Von ihr Zu sich in ihrer Verwahrung empfangenen Geldes be[-]
 5. treffendt, befinden wir Vor billich, das er Kidler als dieser
 6. sach Unbewust der hast entledigt Unnd ohne Alle entgelt balt
 7. hirauss gelassen, Sein Weib Aber derenthalben nach drei Wochen
 8. mitt der Haft gestrafft werden Soll...
- ⁴⁶²

⁴⁶⁰ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 78, verso.

⁴⁶¹ Tamtéž, folio 6, recto.

⁴⁶² Tamtéž, folio 74, recto.

V olomouckých právních naučeních jsou zaznamenány také tři případy žhářství, všechny jsou v jazyce českém. Z toho dvě právní naučení se týkají stejného případu, jenž se odehrál roku 1601 v Zábřehu a obviněnou je Anyška. První naučení je z Olomouce odesláno 20. června:

„...Poněvadž táž Anyška k tomu, že v domu svým oheň jest založila se zná a že to ze zlosti a zuřivosti proti muži svému jest učinila...pro vyzvědění zjevnej pravdy budete moci k též Anyšce, pokudž by podobné příčiny takovýho založení ohně dobrovolně oznámiti Vám nechtěla, útrpným právem podle řádu a obyčeje práva přikročiti...“⁴⁶³

Druhé naučení pak nese datum 20. srpna a již obsahuje ortel nad delikventkou:

„...Za právo bejti uznáváme, že táž Anyška, pokudž na dotčeným vyznání svým stále až posavad' stojí a poněvadž jen sám duom její shořel, milosti při Vás dojíti moci nebude. Pro takový zlý ohně založeného skutek svooj, kteréhož se z hněvu a tak ze zlosti lehkomyšlně dopustiti směla, a nadto vejš muže svýho též zabíti chtěla, jiným ku příkladu ohněm spálena a z světa sklizena bejti má...“⁴⁶⁴

Druhý případ žhářství je odeslán J. K. M. Radě, naučení však pojednává pouze o podezření z několika trestných činů, jež se nakonec neprokáže:

„...Poněvadž z odeslaných nám v té příčině duovodouv patrně se to nachází, že toho, co se jemu, Prochazkowi v artikulích vina dáva, jak by náleželo podle pořádku práva, se neprokázalo. Z té příčiny bez lepších duovoduov tenž Jíra Prochazka za zjevného buřiče lidí poddaných Vašich, zloděje, odbojníka a podezřelého požárníka uznán, odsouzen a držen býti nemůže...“⁴⁶⁵

⁴⁶³ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 47, verso.

⁴⁶⁴ Tamtéž, folio 49, verso.

⁴⁶⁵ Tamtéž, folio 57, verso, recto.

6. 1. 4. Delikty proti právnímu řádu, bezpečnosti a veřejnému pořádku

V této skupině jsou zařazeny méně závažné delikty policejního charakteru.⁴⁶⁶ Jedná se především o rušení veřejného pořádku, často splňující některou ze specifikací výtržnosti, obzvláště ustanovení o bezdůvodném vytasení zbraně,⁴⁶⁷ dále sem řadíme delikt vyhrožování. Do této kategorie jsem zařadila také obvinění z čarodějnictví.

Spor týkající se ohrožování zbraní, konkrétně ručnicí nalezneme ve vydaných olomouckých naučení pouze jednou. K této záležitosti byla dohromady odeslána dvě právní naučení v roce 1617. Spor pojednává o tom, že Martin Bezdiek ohrožoval ručnicí na silnici Jíru Hubaczka a ručnici dokonce stiskl, navíc je peněžitou pokutou potrestána i vesnice, v níž delikvent žije, za to, že má Martin ručnici i přes zákaz zemského zřízení:

„...Nacházíme předně, poněvadž Martin Bezdieku s ručnicí proti záповědi zřízení zemského jest postižen, protož dědina Lucziany, kdež on osedlý jest pokutou vyměřenou, totiž pěti kopami grošův Jírovi Hubaczkowi povinna bude. Za druhý, že jest obviněný proti původovi na silnici svobodné ručnici stisknouti směl, pro takovou opovážlivost...vězením neb penězi, jak věděti bude, ztrestati. Původa pak, aby na potomní čas sebou bezpečen býti mohl, náležitě opatřiti má...“⁴⁶⁸

Do skupiny deliktů proti řádu, bezpečnosti a pořádku patří také vyhrožování neboli pohružky. V právních naučeních se spory s touto tematikou vyskytují dvakrát, opět oba případy v českém jazyce. Tresty udělované za delikt pohružky jsou přitom vysoké, jedná se o trest smrti.

V prvním případě z Jevíčka z roku 1606 není zřejmé, jakých dalších činů mimo pohružku se delikvent dopustil, rozsudek je však zcela jasný:

„...Pokudž to vše, což tak dotčenému vinu dáváte, zvlášť pak tu pohružku, totiž že se toho všelijak, buď na úřadu aneb na sousedech vymstiti chce...svrchu psanému

⁴⁶⁶ MALÝ, Karel: *Trestní právo v Čechách v 15. a 16. století*. Praha 1979, s. 96.

⁴⁶⁷ HLADÍK, Ondřej: *Kriminalita a právo na Novém Městě pražském v roce 1586*. In: *Historická penologie*, 2009, s. 38.

⁴⁶⁸ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 180, verso.

*Janovi milosti neučiníte, nýbrž podle ostrosti práva k němu přikročiti míníte, můžete téhož Jana pro takovú...lehkomyšlnost a pohružku jeho, jiným ku příkladu, mečem z světa skliditi dáti...*⁴⁶⁹

Druhé naučení je určeno Janu Bedřichovi z Žerotína a na Losině z roku 1616. Delikventem je v tomto případě Petr Bartel, jenž:

*„...Pohružky některým osobám, chtíc se nad ním pomstíti ohněm zabitím a jinouce učinil a jim odpovídal...Za spravedlivé uznáváme, aby on Petr Bartel oznámené osoby tak opatřiti povinen byl a rukojmie za sebe, že nic takového před sebe vzíti a jim jak skutkem, tak slovy, ani žádným myšlením škoditi nechce, postavil...Kdyby se koliv budoucně na takové pohružky navrátil a navíc to osvědčeno a prokázáno bylo, že jest hrdlo propadl...*⁴⁷⁰

Zvláštní typ deliktů, který řadíme do této skupiny, jsou delikty týkající se nařčení z čarodějnictví. Olomoucká městská rada se s tímto deliktem potýkala ve třech případech, z nichž jsou všechny v češtině a všechny případy se udály ještě před rokem 1600. První takový případ je spojen se smilstvem, již jsme ho zmiňovali, a odehrál se v Prostějově roku 1598. Obviněná z čarodějnictví je zde Markýta, která měla Šimka omámit nějakými čarami a kouzli, aby smilnil jak s ní, tak i s její dcerou.⁴⁷¹ Dotčená Markýta má být dále vyslýchána.

Následující dvě právní naučení pojednávají o jednom případě a jsou opět adresována do Prostějova, tentokrát z roku 1599. Celá záležitost se nápadně podobá předchozímu deliktu:

*„...Poněvadž jsou u ní, při dotčené Maruši, některé čarodějné věci, kterých užívala, nalezeny i také někdy Vavřince, kramáře syna, aby bez ní bejti nemohl, kouzly rozličnými přinutila. A tudy i nemalá příčina, že i s dcerou její se byl smilstva dopustil a skrze to i o hrdlo přišel, jest byla. Vejš psanou Maruši, pokud by to neodvolala, utopiti a tak života zbaviti dáte...*⁴⁷²

⁴⁶⁹ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 87, verso.

⁴⁷⁰ Tamtéž, folio 165, verso.

⁴⁷¹ Tamtéž, folio 1 - 2, recto, verso.

⁴⁷² Tamtéž, folio 11, recto.

Dále se má k Elišce a Kateřině, které jsou nemalé čarodějnice, přikročit právem útrpným. Tato jejich výpověď na mučidlech má být co nejrychleji odeslána zpět do Olomouce, aby mohl být vynesena rozsudek. To už jsme však u dalšího naučení, kdy:

„...Dotčené osoby sou takovejch kouzel častěji užívaly, i jiné těžké hříchy páchaly, ty kterážto jak písmem svatým, tak veškerými právy velice se zapovídají, protož je jiným ku příkladu mečem skliditi dáte...“⁴⁷³

6. 2. Majetkoprávní spory

Právě majetkové pře měly v raném novověku největší podíl na agendě městských soudů, ať již šlo o nesplacené dluhy nebo se předmětem sporu stala závěť, proti níž se ohradila část dědiců, nebo se objevili věřitelé zesnulého.⁴⁷⁴ Také město Olomouc potvrzuje toto pravidlo, protože v právních naučeních s naprostou převahou převládají dědické spory.

Úloha soudu v majetkoprávních sporech se však lišila od trestněprávních deliktů. Cílem procesu již nebylo odhalení viníka a následné uložení trestu, ale v rozhodčím řízení měl soud určit, komu přísluší nemovitost či konkrétní finanční obnos.⁴⁷⁵

6. 2. 1. Dědické spory

Právo sepsat poslední vůli neboli kšaft, patřilo k důležitým výsadám měšťanů, kteří požívali plnou svobodu při rozhodování o svém majetku pro případ smrti.⁴⁷⁶ První testamenty se začaly objevovat u nejbohatších patricijských rodin na konci 14. století, ale jejich rozšíření přineslo až století následující.⁴⁷⁷ Toto

⁴⁷³ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 13, verso.

⁴⁷⁴ HLADÍK, Ondřej: *Kriminalita a právo na Novém Městě pražském v roce 1586*. In: *Historická penologie*, 2009, s. 40.

⁴⁷⁵ Tamtéž, s. 40.

⁴⁷⁶ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 109.

⁴⁷⁷ HOFFMAN, František: *České město ve středověku*. Praha 1992, s. 166.

privilegium potvrzovala i Svatováclavská smlouva ve čtrnáctém odstavci s podmínkou, že šlo o majetek spadající pod městský šos.⁴⁷⁸

Úprava dědění byla v městském právu značně dokonalá a podrobná, upevnila se zde přesná pravidla dědění, o formě závěti, okolnostech vylučujících dědění, intestátní posloupnosti aj. Kšaftovat nemohli duševně choří, nedospělí, poddaní pak pouze se souhlasem vrchnosti.⁴⁷⁹ Pokud dotyčný užíval „zdravého rozumu a paměti dobré“ a zajistil dva až tři hodnověrné svědky, směl učinit ústní nebo písemnou poslední vůli. Za nejvhodnější byla považována přítomnost purkmistra nebo konšelů.⁴⁸⁰

Důležitou součástí dědického řízení byl takzvaný „šacuňk“, při němž byl všechen majetek sepsán a oceněn. Na základě tohoto inventárního seznamu pak měli být vypláceni jednotliví dědici.⁴⁸¹ Také pro publikaci testamentu po smrti odkazujícího existovala přísná pravidla. Pokud se jednalo o závět' písemnou, dostavili se svědci do městské rady, kteří stvrdili její obsah. Poté do místnosti mohli vstoupit právoplatní dědici, neboli „nápadníci“, kterým byl kšaft přečten. Tím byla zahájena šestitýdenní lhůta určená k přednesení odporu nebo „přípovědi“, což je vznesení nároku na pohledávky pozůstalé po zesnulém.⁴⁸²

Nastala - li situace, kdy zůstavitel zemřel bez kšaftu, bylo městským právem přikročeno k intestátní posloupnosti, jež se řídila následujícími pravidly: descendentí, v linii sestupné - dítě, vnuk atd., mají přednost před ascendenty, v linii vzestupné - rodič, prarodič atd., pak teprve přicházeli na řadu příbuzní ve vedlejší linii. Dcery a synové dědí stejným dílem. V případě vnuků pak tito dědí jen tolik, kolik by připadlo jejich matce či otcí. Tyto zásady platily prakticky až do přijetí rakouského Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.⁴⁸³

V olomouckém městském právu v období, které sledujeme, jsou dědické spory zdaleka nejrozšířenějším problémem projednávaným v právních naučeních. Jejich celkový počet dosahuje čísla 223. V českém jazyce je vydáno právních

⁴⁷⁸ JIREČEK, Josef – JIREČEK, Hermenegild: *Zřízení zemská Království českého XVI. věku*. Praha 1882, s. 96.

⁴⁷⁹ MALÝ, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vydání. Praha 2003, s. 139.

⁴⁸⁰ HLADÍK, Ondřej: *Kriminalita a právo na Novém Městě pražském v roce 1586*. In: *Historická penologie*, 2009, s. 42.

⁴⁸¹ Tamtéž, s. 43.

⁴⁸² Tamtéž, s. 43.

⁴⁸³ MALÝ, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vydání. Praha 2003, s. 139.

naučení zabývajících se pozůstalostí celkem 79, v němčině je jich pak téměř dvakrát tolik, dohromady 144. Podstatnou náplní právních naučení, která projednávají tematiku pozůstalosti, je rozplétání často složitých rodinných a příbuzenských vztahů, aby tak mohlo dojít k určení, komu má daná pozůstalost připadnout. Vzhledem k velikému počtu naučení vyberme pouze některá.

Například spor o pozůstalost z Uničova z roku 1598, po které se potahuje poloviční teta zemřelé Salomeny:

„...Z podaného spisu Vašeho, jakého byste nápadu po Salomeně, dceři sestry manželky Vaší vzítí chtěli, sme vyrozuměli a toto Vám za naučení dáváme. Poněvadž jak sami v spisu svém toho dokládáte, manželka Vaše Maruše, Doroty, matky nebožky Salomeny, toliko po otci a ne i po mateři totižto poloviční sestra byla. Tito pak ujcové její po otci i po mateři vlastní bratři Doroty, matky Salomeny, jsou a tudy vlastní ujcové. Maruše pak, manželka Vaše, tím způsobem poloviční teta z té příčiny jak jim podobná v krevnosti není, tak ani jakého nápadu, poněvadž další bližším přátelům v těch a těm podobných příčinách ustupovati mají v té pozůstalosti nebožky Salomeny poloviční tety své vzítí právem nemůže...“⁴⁸⁴

Následující právní naučení bylo odesláno do Přerova v roce 1604:

„...Jakého právního naučení v příčině pozůstalosti Doroty, vlastní dcery n. Jakuba Chromýho...při nás pohledáváte...sme vyrozuměli...z práva vypovídáme. Poněvadž z obou stran přáteli svrchu psané Doroty vlastního otce a mateře vlastní a bezpochybně z jednoho manželství pošlí bratři a sestry sou. A tak z obou stran v rovným stupni krevnosti spolu zůstávají, slušně také rovnými díly z dotčené pozůstalosti teěž Doroty, dcery Jakuba Chromýho, podělení bejti mají...“⁴⁸⁵

Z dědických sporů v německém jazyce vyberme například právní naučení z roku 1602:

1. „...Anlengend euers Bruedern Verlassenschaft...“

⁴⁸⁴ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 2, recto.

⁴⁸⁵ Tamtéž, folio 74, verso.

3. *befunden*
4. *W[ir] B[urgermeister] u[nd] R[ath] d[es] S[tadt] O[lmütz] wofern die Sach Allenthalben also wie ihr berichtet bescheffen*
5. *Unnd nichtes mehrers oder erheblichers darwieder möchte Ausgebracht werdnen,*
6. *Seit Euer Schwagerin derer in der Frag meldung geschicht in mangel mitt*
7. *weiland eurem brueder ihr gend aufgerichten eheberednues nicht mehr*
8. *dan Triten teil auss seiner Verlassenschaft zue Erben jedoch aller ander ihrer*
9. *eigenen Erbschaft ganz Ungehündert befüegt...⁴⁸⁶*

Nebo další spor, který se tentokrát odehrál v Novém Jičíně v roce 1604:

1. *„...Auf überschieckte Schriefften Adam, Hanns unnd*
2. *Valten Bürtler gebrudern neben Eheleiblichen Muetter klegern*
3. *eines, dann auch Zacharin Bürtlers Burgern des Raths dasselbst*
4. *beklagten Andren theil hieraus ihr des rechtens von unns belehrnet*
5. *Zue werden gebetten...*
6. *dass klagere weilandt*
7. *Georg Willharts obener massen beklagter auch weilandt Susanne*
8. *Willharten, auf Testaments beschehene ordentliche ratification Unndt*
9. *zue bei den theilen die Siepschaft wie nahendt sie obernandten*
10. *Susanne Verwandt sein wie Recht ist zue bescheinen schuldig,*
11. *damitt Als dan erphen mahte was ferner Recht Unnd billich...⁴⁸⁷*

6. 2. 2. Dlužnické spory

Peníze a dluhy, to je téma, které provází lidstvo po celá století. Vzhledem k velkému rozšíření nesplácení peněžních závazků, existoval poměrně propracovaný postup, jakým věřitelé postupovali proti neplaticím dlužníkům. Při každé půjčce byl základem dlužní úpis zvaný „list hlavní“, jenž obsahoval také sankci pro případ

⁴⁸⁶ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 62 - 63, verso, recto.

⁴⁸⁷ Tamtéž, folio 71, verso.

nesplacení půjčené částky. Pokud pak došlo k problémům, měl tento dlužní úpis zajistit možnost vymáhání pohledávky bez nutnosti podání žaloby.⁴⁸⁸

Jednou z možností zajištění dluhu, která byla hojně využívána, bylo ručení vlastním nemovitým majetkem. Exekuce domu jakožto náhrady za nesplacené peníze se nazývala „zvod“. Při tomto postupu musel věřitel požádat o pomoc rychtáře, jenž ho na základě dlužního úpisu „vedl v držení“ nemovitosti a původní majitel mu následně odevzdal klíče. Provedení tohoto úkonu pak rychtář zaznamenal do městských knih.⁴⁸⁹

To ovšem neznamenalo, že věřitel mohl se získaným domem libovolně disponovat. Z městského práva mu plynula povinnost dům na jeden rok pronajímat, přičemž nájemcem mohl být i dlužník. Teprve pokud zisk nestačil na uhrazení pohledávky, směl věřitel nemovitost prodat, ovšem s podmínkou, že částku přesahující výši dluhu vyplatil původnímu majiteli.⁴⁹⁰

V právních naučení Olomouce se dlužnickými spory setkáváme poměrně často, celkem v 50 případech. V českém jazyce je tento delikt za sledované období zaznamenán 19 krát a v německém jazyce je takovýchto naučení dohromady 31.

Jako ukázkový příklad výše zmíněného postupu nám může sloužit právní naučení odeslané do Zábřehu v roce 1603. Kdy je projednáváno:

„...Jakby se Anna Jedliczkowa souseda z města Uničova, jakožto věřitelkyni, proti některým spolusousedům Vaším, dlužníkům svým, před právem Vaším rychtářským, obžalovaným, připravíc jich do vězení, podle práva chovati jměla...Když žalobník před právem dlužníka svého řádně obviní a dlužník k svému dluhu, o kterejž tak obžalován jest, se zjevně zná a takového dluhu zaplatiti, anižto on s věřitelem svým urovnati nemůže, má takový dlužník náležitým vězením od práva až do 6 neděl a třech dní ujištěn býti. A v tom času s věřitelem svým, jak moc k spokojení jeho narovnat. Po vyjití pak právního toho času, jestliž by vždy dluh spokojen nebyl, povinen jest věřitel se osobně neb skrze zmocněného ku právu...postaviti a tu neb k statku dlužníkovu sáhnúti, cessionem bonorum, neboližto postúpení právního téhož statku žádati. Z toho se zaplatiti aneb dlužníka v moci svou vzíti, jeho k oužitku

⁴⁸⁸ HLADÍK, Ondřej: *Kriminalita a právo na Novém Městě pražském v roce 1586*. In: *Historická penologie*, 2009, s. 40.

⁴⁸⁹ Tamtéž, s. 40.

⁴⁹⁰ Tamtéž, s. 40.

svému náležitě obrátiti a tak stravú a jinými náležitými potřebami, až by takový dluh oddělal, opatrovati... ⁴⁹¹

Z právních naučení v německém jazyce se podívejme například na spor o nezvykle vysokou finanční částku 1360 zlatých z Nového Jičina, jenž se odehrál v roce 1606:

„In Sachen erlicher Tuchmacher von Neütitschein...Schuldt 1360 zl 27 g...

- 1. So können berürte Tuchmacher anerbote abtretung ihrer heiser*
- 2. nicht Verwiedern, Sondern sindt deroselben Berichte derselben Tuech[-]*
- 3. macher haab unndt Buet ex officio gebürlichen Zu lassen Scherzen, unit*
- 4. damit ihr Glaubig[er] befriediget sein köndten, Vermöge der Recht zu exi[-]*
- 5. quiren befuegt...* ⁴⁹²

Další spor týkající se dluhu v němčině se odehrál v Šumperku a roce 1599 mezi dvěma muži o částku 180 zlatých:

- 1. „...Was vor ein Stritt zwischen Pert Marcz Actores unndt*
- 2. Paull Hancken...Beklagten wegen 180 zl*
- 3. bei eüch [v]erstanden...*
- 5. Und befinden, demnach Petr Marcz*
- 6. Alles dasselbiges was ihm Recht messtiges auferlegt*
- 7. gethan Unndt genugsamb seine klug verbürgt, ihme*
- 8. Paul Hanck laut d[er] Recht wegen gemelter*
- 9. 180 zl zu antworten schuldig. Dan zue ihr ihm*
- 10. halten sollet, damitt Also der Petr Marcz*
- 11. in seiner gerechtickeit keine verkürzung Leüdet. Demnach*
- 12. ihr eüch zu richten habt...* ⁴⁹³

⁴⁹¹ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 66 - 67, recto, verso.

⁴⁹² Tamtéž, folio 91, verso.

⁴⁹³ Tamtéž, folio 17, recto.

6. 3. Nezařaditelné pře

Do této poslední skupiny sporů, kterými se olomoucká městská rada zabývala, jsem zařadila všechny spory, jež se nedají jednoznačně přidat k žádné z výše zmíněných skupin.

Protože příčiny sporů jsou velice rozmanité, ukažme si několik příkladů takovýchto případů. Tak vidíme například nejasnosti ohledně přijetí mladíka do cechu, které byly projednávány v roce 1618:

„...Otázku právní, kterou jste na nás podali, žádajíc naučení býti, jak by se o zplození na svět Pavla, mýdlaře města Mohelnice, smýšleti mělo, jsme přijali. Pokudž tomu tak jest, jak dokládáte, že Šimon přijda do Mohelnic Lidmilu, mateř dotčeného Pavla, kterýž odtud posel, obtěžkal a obtěžkajíc ji od ní přec odešel, potom ve třech letech se zase navrátíl a teprva tuž Lidmilu za manželku pojal, řádně s ní se oddal a Pavla za svého vlastního syna vyznal a přijal. Nicméně také, jestliže týž Pavel od otciema svého řemeslu náležitě se vyučil...dotčený Pavel řádně za poslého držen i (lečby proti pořádku bylo) do cechu Vašeho přijat býti...“⁴⁹⁴

Jiné právní naučení, tentokrát z Valašského Meziříčí, pojednává o problému s odklizením zdechlého vepře:

„...Psaní, které ste nám v příčině nějakého zdechnutého vepře učinili, vedle přiložený zprávy, jsme přijali...I poněvadž vedle obyčejův města ne všudy jedny stejně se zachovává a pro nedostatek osob, které klizením takových zmrzlých hovad, obci posluhovati mají, mnoho častokráte se dovoluje, aby jen takové nečistoty a ohavnosti po příbytcích na zdravým a čistotným povětří, před očima trpěny nebyly...Nicméněji také jestliže obyčej u Vás takového odklizování příkladem jiných Vás v čas nastalé potřeby propůjčuje a jak u Vás, tak ani okolo osob k takovému povolání se dostávati nemůže...Uznáváme, že co jste tu, nemoha se ubrániti, z přinucené potřeby učinili, Vám ke škodě jak na poctivosti býti nemá, tak ani na statky býti nemůže...“⁴⁹⁵

⁴⁹⁴ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 192, verso.

⁴⁹⁵ Tamtéž, folio 170, recto.

Další spor je z Moravské Třebové, odehrál se v roce 1609 a pojednává o psu, který se utrhl ze řetězu a způsobil škodu:

5. „... Weill der Hund an Banden oder Ket[-]
6. ten angebunden gewesen, Als ist des Hundes Herr beschä[-]
7. digtes Umb den Schaden Zugelten mit befugt, sondern bleibe
8. die Schuldt desselben, der den Schaden empfangen...⁴⁹⁶

Z Nového Jičina je spor, který řeší koupi domu a je z roku 1601:

3. „... Weil dan solche
4. Haus kauf, Ir Rechtsweg von Uns Zugesperochen
5. worden, unnd die Sachen ihren Supplication ge[-]
6. mess beschaffen weren, Als könnten wir nicht unds be[-]
7. finden Allem d[er] Sie von solchem kauf nicht Abgedrun
8. stend[en] zu aufreibung solches geldes, Ir ein Leidlich Tag be[-]
9. stemmet werde, Wie Wir euch dem hiemit freundlicher frag
10. Ir wollet ihr einen Leidlich tag, zue aufbringung solcher seiner
11. geldes ernennen, und sie dieser unser interression...
12. gewissen lassen...⁴⁹⁷

U mnohých právních naučení je pak jejich zařazení do určité skupiny trestních deliktů nemožné díky absenci jakékoliv informace o podstatě konkrétního sporu.

⁴⁹⁶ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194, folio 112, recto.

⁴⁹⁷ Tamtéž, folio 48, verso.

ZÁVĚR

I přestože se práce soustředí pouze na poměrně krátké dobu sledovaných 21 let, z dlouhého období 357 let, kdy Olomouc právně naučovala okolní města, přinesl nám pramen možnost alespoň letmo nahlédnout do poměrně velkého množství lidských osudů. Sledovaná právní naučení pro nás představují pramen, který vypovídá nejen o věcech týkajících se práva, ale také o jazyce, kterým byly zaznamenávány úřední dokumenty a samozřejmě předměty sporů podávají obrázek o mentalitě tehdejší společnosti. Je také možno sledovat velký právní význam Olomouce, na kterou se obracela města blízká i vzdálená.

Po analýze pramenu můžeme konstatovat, že všechna právní naučení si zachovávala určitou formu, která se s malými změnami neustále opakovala a byla dodržována. Ve sledovaném období vydala olomoucká městská rada celkový počet 649 právních naučení, 310 jich bylo v českém jazyce a 339 v jazyce německém, což bylo v průměru 30,9 naučení ročně. Nejvíce právních naučení bylo vydáno v roce 1614, kdy celkový počet dosáhl 53 naučení, na další pozici s nejvyšším počtem vydaných naučení je potom rok 1618, kdy městská rada rozeslala 52 právních naučení. Naopak nejméně jich bylo vydáno roku 1613, hovoříme zde pouze o 8 naučeních za rok, následují pak léta 1610 a 1611, ve kterých bylo vydáno shodně 16 právních naučení. Měsícem, jenž za sledovaných 21 let nejvíce zaměstnával olomouckou městskou radu, byl červenec, ve kterém bylo odesláno 93 naučení a pouze v roce 1605 nebylo v červenci vydáno žádné právní naučení. Nejméně byla městská rada vytížena v měsíci lednu, kdy bylo za celkové období řešeno pouze 29 právních naučení.

Pokud se zaměříme na města vystupující v právních naučeních jako žadatelé o radu, zjistíme, že absolutní převahu v počtu vydaných naučení má Nový Jičín, jemuž bylo určeno dohromady 104 naučení, z nichž pouhá dvě byla v českém jazyce. Následovalo město Šumperk, jemuž bylo adresováno 46 rozhodnutí olomoucké městské rady, všechna v německém jazyce. Další pozici na místě s nejvyšším počtem obdržených právních naučení zaujímá město Přerov s číslem 28, z nichž byla naopak všechna naučení vydaná v češtině.

K vlastní rozboru kriminálních deliktů bylo použito základní rozdělení na trestněprávní a majetkoprávní trestné činy, které se objevuje ve všech pracích zabývajících se tímto tématem. A jaké kriminální delikty byly tedy řešeny nejčastěji?

Na základě informací získaných studiem právních naučení lze konstatovat, že majetkoprávní delikty mají mnohonásobně větší zastoupení než delikty trestněprávní. Přičemž vedoucí pozici v nejčastěji projednávaných případech mají dědické spory, které tvoří více než jednu třetinu všech právních naučení ve sledovaném období, tedy celkem 123 právních naučení. Z nichž je 144 v němčině a 79 v českém jazyce. Dlužních sporů pak bylo v olomoucké knize zaznamenáno 50. Skupinu trestněprávních deliktů vede na prvním místě delikt zabití, kde napočítáme celkové množství 58 právních naučení zabývajících se touto problematikou. Krádeže jsou se svým počtem 33 na druhém místě a sexuální delikty zaujímají třetí pozici, napočítáme jich pouze 20. I když je nutné u těchto deliktů zohlednit také skutečnost, že většina jich nejspíš zůstala neodhalena, což je u smilstva a cizoložství vcelku pochopitelné. Sporů o čest je překvapivě pouze 11, zde bychom také čekali větší zastoupení.

Tato sonda do několika let vydávání olomouckých právních naučení v předbělohorském období přinesla pouze dílčí výsledky a pro větší objektivitu zjištěných skutečností je v budoucnu třeba provést analýzu delšího časového úseku. Jinou možností využití dosažených výsledků přináší komparace s dalšími městy v českých zemích, což může přinést ucelenější pohled na danou problematiku.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

ADAMOVIÁ, Karolina - SOUKUP, Ladislav: *Prameny k dějinám práva v českých zemích 1*. Plzeň 2000.

ADAMOVIÁ, Karolina a kol.: *Dějiny českého soudnictví do roku 1938*. Praha 2005.

ADAMOVIÁ, Karolina: *Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651*. In: MALÝ, Karel (ed.): *Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*. Praha 1975, s. 101 - 112.

BISTRICKÝ, Jan: *Dva příspěvky k dějinám Olomouce ve 13. století*. Ostrava 1979.

BISTRICKÝ, Jan: *Počátky hradu a města*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce 1*. Olomouc 2009, s. 88 - 115.

ČECHURA, Jaroslav: *Kriminalita a každodennost v raném novověku. Jižní Čechy 1650 - 1770*. Praha 2008.

DÜLMEN, Richard van: *Divadlo hrůzy*. Praha 2001.

FRANCEK, Jindřich: *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16. - 18. století*. In: PÁNEK, Jaroslav (ed.): *Česká města v 16 - 18. století. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990*. Praha 1991, s. 41 - 61.

FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2007.

HLADÍK, Ondřej: *Kriminalita a právo na Novém Městě pražském v roce 1586*. In: *Historická penologie*, 2009, s. 1 - 60.

HLEDÍKOVÁ, Zdenka - JANÁK, Jan - DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2005.

HOFFMAN, František: *České město ve středověku*. Praha 1992.

HOFFMANN, František: *Městské právo olomoucké a jeho vliv na život města*. In: *Historická Olomouc 3*. Olomouc 1980, s. 50 - 59.

HOFFMANN, František: *O překladech a rozšíření Koldínových práv městských*. In: MALÝ, Karel (ed.): *Městské právo v 16. - 18. století v Evropě*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané Právnickou fakultou UK ve dnech 25. - 27. září 1979 v Praze. Praha 1982, s. 258.

JIREČEK, Josef – JIREČEK, Hermenegild: *Zřízení zemská Království českého XVI. věku*. Praha 1882.

KAŇÁK, Bohdan: *Zvláštnosti průběhu soudního jednání u olomouckého městského práva v hrdelních případech podle procesního řádu z roku 1550*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21. - 22. 9. 1995. Pardubice 1996, s. 101 - 106.

KAPRAS, Jan: *Právní dějiny zemí Koruny české*. Díl I. - II. Praha 1913.

KEJŘ, Jiří: *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha 1998.

KLABOUCH, Jiří: *Manželství a rodina v minulosti*. Praha 1962.

KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudívalo. Praha 1967.

KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha 2005.

KREUZ, Petr: *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21. - 22. 9. 1995. Pardubice 1996, s. 63 - 97.

KREUZOVÁ, Lenka: *Agenda městského soudu v Poděbradech v době předbělohorské ve světle knih čistopisů a ordálních manuálů apelačního soudu v Praze (1548-1618)*. Praha 2005 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

MALÝ, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vydání. Praha 2003.

MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995.

MALÝ, Karel: *Několik poznámek k trestnímu právu v Čechách v době stavovské*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21. - 22. 9. 1995. Pardubice 1996, s. 7 - 10.

MALÝ, Karel: *Trestní právo v Čechách v 15. a 16. století*. Praha 1979.

MILLER, Jaroslav: *Stručný nástin moravského předbělohorského soudnictví*. Olomouc 1997.

NEŠPOR, Václav: *Dějiny Olomouce*. Brno 1936.

PÁNEK, Jaroslav: *Města v politickém systému předbělohorského českého státu*. In: PÁNEK, Jaroslav (ed.): *Česká města v 16 - 18. století*. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990. Praha 1991, s. 15 – 39.

PÁNEK, Jaroslav: *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách (výsledky, problémy a perspektivy studia)*. In: ČSČH 32. Praha 1984, s. 693 – 728.

PAVLÍČKOVÁ, Radmila: *Hlavní město markrabství moravského*. In: SCHULZ, J. (ed.): *Dějiny Olomouce 1*. Olomouc 2009, s. 278 - 279.

PRASEK, Vincenc: *Organisace práv magdeburských na severní Moravě a v rakouském Slezsku*. Olomouc 1900.

PRASEK, Vincenc: *Tovačovská kniha ortelů Olomuckých*. Sbírká naučení a rozsudků vedle práva magdeburského vrchním právem olomouckým menšímu právu tovačovskému od r. 1430 - 1689 vydávaných. Olomouc 1896.

SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha*. Olomouc 2010.

SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce*. Olomouc 2002.

SPÁČIL, Vladimír: *Nejstarší městská kniha olomoucká (Liber actum notabilium) z let 1343 - 1420*. Olomouc 1982.

ŠRÁMEK, Pavel: *K historii katovských rodin ve Slezsku*. In: FRANCEK, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21. - 22. 9. 1995. Pardubice 1996, s. 159 - 163.

ŠTĚPÁN, Jaromír: *Ke krystalizačnímu procesu městského práva českého*. In: MALÝ, Karel (ed.): *Městské právo v 16. - 18. století v Evropě*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané Právnickou fakultou UK ve dnech 25. - 27. září 1979 v Praze. Praha 1982, s. 267.

TINKOVÁ, Daniela: *Hřích, zločin a šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha 2004.

VANĚČEK, Václav: *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Praha 1975.

PRAMENY:

Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1 Knihy, sign. 194.

RESUMÉ

This essay is intent on precepts of law produced by Olomouc in 1598 to 1618. Because Olomouc was chief authority of Magdeburg city law in Morava and surrounding cities asked Olomouc for help in some cases when they did not know how should they decide in their law suit. Olomouc followed justice of Magdeburg city and due it Olomouc produced its precept of law. The text analyses content of precepts, cities which asked for help in twenty - one years and also frequency of producing the precepts.

After the analysis of the source, we see that most requests were discussed relating to the inheritance. Most of precepts of law was released in 1615. On the contrary least of them was released in 1610.

Research of precepts of law was very interesting and it show us what the people in this time was like, what was the leanguage like and worked the law.

PŘÍLOHY

Na následující stránce je umístěna mapa Moravy⁴⁹⁸ z roku 1897 pro demonstraci velikosti právního okruhu Olomouce. Zaznačena jsou pouze významná města, která se vyskytovala v právních naučeních vydaných Olomoucí v letech 1598 - 1618. Zelenou barvou jsou vyznačena města, která svá naučení posílala pouze v českém jazyce, červená barva značí města naučovaná v jazyce německém a poslední je modrá barva označující města, která žádala o právní naučení jak v jazyce českém tak i německém.

⁴⁹⁸ <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/be/Morava.1897.jpeg> [7. 4. 2013]

